

I. FEDOSSOV

NSV LIIDU
AJALUGU

IX KL.

Kontrolleksamplar

A-29756

I. A. FEDOSSOV

NSV LIIDU AJALUGU

IMPERIALISMIPERIOOD

ÕPIK IX KLASSILE

3. TROKK

KIRJASTUS «VALGUS» · TALLINN 1969

9(N)1

F20

Originaali tiitel:

И. А. Федосов
История СССР
Период империализма
Учебное пособие
9 класс
Издательство «Просвещение»
Москва, 1967

Vene keelest tõlkinud M. Arukaevu

Kunstiliselt kujundanud E. Tali

Tõlge kinnitatud Eesti NSV Haridusministeeriumi poolt

ARHIIVKOGU

Õpiku metoodilisest ettevalmistamisest võtsid osa
S. J. Levin ja L. I. Petrova

SISSEJUHATUS.

Käesolevas õpikus käsitletakse tähtsat ajaloolist perioodi meie kodumaa ajaloos — XIX sajandi lõpust kuni 1917. aasta märtsini, s. t. Venemaa jõudmisest imperialismistaadiumi kuni Vene isevalitsuse kukutamiseni.

Sellel suhteliselt lühikesel ajavahemikul toimusid tohutu suured ajaloolised sündmused, millel oli määrav tähtsus mitte ainult meie maa saatusele, vaid ka kogu maailma ajaloo käigule.

XIX ja XX sajandi vahetusel jõudis kapitalism Venemaal, nii nagu teisteski maades, oma arenemise kõrgeimasse ja viimasesse staadiumi — imperialismi. Kuid Venemaa majandust ja ühiskondlikku korda aheldasid pärisorjuse igandid, millest peamised olid mõisnike maavaldus ja tsaariisevalitsus. Pärisorjuse igandid pidurdasid maa arenemist. Just seepärast omandas klassivõitlus Venemaal enneolematu ulatuse. Venemaa oli töö ja kapitali, mõisnike ja talupoegade, isevalitsuse ja rahva vaheliste vastuolude sõlmpunktiks. Kogu imperialismiperiood Venemaal oli sisuliselt revolutsiooni küpsemise periood.

XX sajandi alguses loodi bolševistlik partei, kes viis vene proletaariaadi rünnakule isevalitsuse vastu. Aastail 1905—1907 toimus Venemaal revolutsioon — esimene kodanlik-demokraatlik revolutsioon imperialismiajastul. See pani liikuma kõik Venemaa rahvad ja oli proletaarse revolutsiooni peaprooviks.

Rasked sõjad, mida Venemaal sel ajal tuli pidada (Vene-Jaapani sõda ja Esimene maailmasõda), põhjustasid majanduse desorganiseerumise ja laostumise. Nad soodustasid nende tingimuste tekkimist, mis viisid Vene isevalitsuse täieliku krahhini.

1917. aasta kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon tegi lõpu isevalitsuslikule korrale Venemaal ja kehtestas lühikeseks ajaks kodanlik-demokraatliku korra. Kuid kapitalism oli Venemaal juba oma aja ära elanud. Venemaa osutus kõige nõrgemaks lüliks maailma imperialismiahelas. Venemaal algas võitlus proletaarse sotsialistliku revolutsiooni võidu eest. Selle võitluse eesotsas seisis bolševistlik partei, keda juhtis maailma proletaariaadi suur juht V. I. Lenin.

Seega on Venemaa ajalugu imperialismiajastul eelkõige Vene revolutsiooni ajalugu. NSV Liidu ajaloo imperialismiperioodi kur- suse peamiseks sisuks on Venemaal 1917. aasta oktoobris toimu- nud ja maailma ajaloolises arenemises otsustavat pööret tähista- nud proletaarse sotsialistliku revolutsiooni ning maa majanduse, ühiskondliku ja poliitilise elu eeltingimuste selgitamine.

IMPERIALISM KUI KAPITALISMI ARENEMISE KÕRGEIM JA VIIMANE STAADIUM. VENEMAA SOTSIAAL- MAJANDUSLIK ARENEMINE IMPERIALISMIAJASTUL.

§ 1. TÖÖSTUSE ARENEMINE. MONOPOLIDE TEKKIMINE JA ÜLEVÕIM. XX SAJANDI ALGUSE MAJANDUSKRIIS.

Millal muutusid kapitalistlikud suhted Venemaal valitse-
vaiks? Kuidas see toimus ja millist mõju see avaldas maa
majanduslikule arenemisele?

V. I. Lenin
Imperialismist.

Venemaa jõudmine XIX ja XX sajandi vahetu-
sel imperialismiperioodi ei tähistanud põhja-
likku murrangut ühiskondlikes suhetes, ühis-
konna klassistruktuuris ja riigi poliitilises korras, kuna *imperia-
lism on kapitalistliku formatsiooni arenemise kõrgeim ja viimane
staadium*. Samal ajal tähistas imperialism suuri nihkeid majan-
duses, tootlike jõudude arenemises, tootmise organiseerimises, mis
vajutasid pitseri kogu rahva elule.

Teoses «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» iseloomus-
tas V. I. Lenin imperialismi põhijooni ning avas tema arengu sea-
duspärasused. Ta tõestas tohutu veenmisjõuga, et imperialism on
monopolistlik, parasitlik ning järelikult roiskuv ja surev kapita-
lism. Imperialism on kapitalismi viimane staadium, mis paratama-
tult lõpeb proletaarse revolutsiooniga.

V. I. Lenin tõstis esile järgmised imperialismi põhijooned:

- 1) tootmise ja kapitali kontsentratsioon, mis lõpeb monopolide
tekkimisega;
- 2) pangakapitali liitumine tööstuskapitaliga ja finantsoligarhia
tekkimine;
- 3) eriti suure tähtsuse omandab mitte kaupade väljavedu, nagu
see oli tööstusliku kapitalismi ajastul, vaid kapitali väljavedu;
- 4) rahvusvaheliste monopoliliitude tekkimine, mis jaotavad oma-
vahel maailma;
- 5) maakera lõplik territoriaalne jaotamine suurimate kapitalist-
like riikide vahel.¹

Nagu näeme, märgib V. I. Lenin muutusi mitte ainult tootmis-
sfääris, vaid ka ühiskonna klassistruktuuris, tarbimissfääris ja
rahvusvaheliste suhete süsteemis.

¹ Vt. V. I. Lenin, Teosed, 22. kd., lk. 247.

Lenini õpetusel imperialismist on rahvusvaheline tähtsus. See õpetus annab võtme ajaloosündmuste mõistmiseks ja on proletaarsele parteidele teoreetiliseks relvaks nende võitluses sotsialistliku revolutsiooni eest.

Lenin määras kindlaks imperialismi põhijooned ja tõi ühtlasi esile Venemaa sotsiaal-majandusliku arenemise iseärasused imperialismiajastul, mis olid tingitud ajaloolise protsessi omapärasest Venemaal. Need iseärasused olid järgmised: 1) pärisorjuse igandite säilimine mõisnike maavalduse ja tsarismi näol, mis aheldasid Venemaa majandust ja ühiskondlik-poliitilist elu; 2) majanduslik mahajäämus eesrindlike kapitalistlike riikidega võrreldes. Majanduse agraarne iseloom; 3) majanduse sõltuvus väliskapitalist; 4) rahvahulkade äärmiselt raske olukord nende ekspluateerimise poolpärisorjuslike meetodite tagajärjel.

Vaatame, kuidas avaldusid imperialismi üldised jooned ja Venemaa arenemise iseärasused maa majanduses XX sajandi alguses.

Tööstuse arenemine ja kontsentratsioon.

Tööstuse arenemise iseloomulikuks jooneks imperialismiajastul on *tootmise kontsentratsioon*, s. t. suurte tööstusettevõtete loomine. See protsess toimus ka varem, kuid eriti tugevnes ta imperialismiperioodil. Tootlike jõudude arenemine, masinate rakendamine tootmises nõuab suuri kapitalimahutusi ning viib tootmise koondumisele ja suurendamisele. Poolkäsitöenduslikku laadi vähese võimsusega väike-ettevõtetel ei ole vahendeid keerukate masinate rakendamiseks ja nad jäävad tehnilises ratsionaliseerimises maha. Nad ei kannata välja konkurentsi, laostuvad ja neelatakse suurte tööstusettevõtete poolt.

Venemaal hakkas suurtööstus kiiresti arenema pärast pärisorjuse kaotamist. Tööstuse kontsentratsiooni poolest kuulus Venemaale XIX sajandi lõpul esikoht Euroopas.

Monopolide tekkimine.

V. I. Lenin näitas, et teataval arenemisastmel viib tootmise kontsentratsioon ise vahetult *monopolide* (kapitalistide suurte koondiste) tekkimisele. Nad haaravad majanduses valitseva koha. *Monopolide ülevõim on imperialismi tähtsaimaks tunnuseks.*

Konkurentsivõitluse tugevnemine sise- ja maailmaturul viib selleni, et suurkapitalistid hakkavad looma oma koondisi — monopolid — ühiseks võitluseks konkurentide ja tööliste vastu. Algul luuakse monopolid kaupade ühiseks kõige kasulikumaks müügiks turgudel, seejärel ühendatakse aga juba tootmine. Luuakse suured kombineeritud ettevõtted, mis hõlmavad peale antud tööstusharu ka naaberharusid.

Koondades enda kätte tunduva osa tootmisest ja surudes maha konkurente, on monopolidel võimalik oma suva järgi alandada tööliste töötasu ja tõsta kaupade hinda. Nad jaotavad omavahel müügiturge ja tooraineallikaid, jagavad tellimusi ja tulu. Tööstuse

Kuude kaupa seisid töötud tehasevärava taga.

monopoliseerimine viib tööliste ekspluateerimise tugevnemisele ja elanikkonna riisumisele kunstlikult kõrgele kruvitud hindadega.

Venemaal tekkisid esimesed monopolistlikud koondised juba XIX sajandi 80—90-ndatel aastatel. Need koondised olid ebapüsivad ega muutunud tööstuse organisatsiooni valitsevaks vormiks.

90-ndate aastate tööstusliku tõusu ajal kasvas tormiliselt raske-tööstus — metallurgia, masinaehitus, nafta- ja kivisöe tööstus, s. t. peamiselt suuretegevõtteid märkimisväärsete kapitalimahutustega ja suure hulga tööjõuga. 1903. aastaks koondus ettevõtteisse, kus tööliste arv oli üle 500 inimese, kuni 50% töölistest.

1900.—1903.
aasta majanduskriis.

Pärast 90-ndate aastate tõusu algas ülemaailmne majanduskriis, mis haaras ka Venemaa majanduse. Majanduslikud ületootmiskriisid korduvad kapitalismi tingimustes perioodiliselt

kapitalistliku majanduse stiihilisuse ja plaanituse tagajärjel. Too-

tes kaupu müügiks turul ei tea kapitalist, kui palju samasuguseid kaupu paiskavad turule teised ettevõtjad.

Kuna elanikkond oli vaene, siis oli tema ostuvõime väike ja osa kaupu ei leidnud turustamist; kaupa toodeti rohkem, kui suutsid osta peamised tarbijad — töörahva hulgad. Algab hindade lange mine ja seoses sellega kasumi vähenemine. Koondatakse tootmist, suletakse ettevõtteid, kasvab tööpuudus. See ongi majanduskriis.

Kriisil oli Venemaal terav ja pikaleveniv iseloom. Ta tabas valusalt maa majandust. See seletub Venemaa majandusliku maha jäämusega, elanikkonna madala elatustasemega ning perioodiliste näljahädadega, mis haarasid tohtu suuri piirkondi.

Kriisiaastail kahanes järsult raudteede ehitamine, langesid kaupade hinnad, vähenesid kapitalimahutused tööstuses. Paljud ettevõtted suleti või töötasid poole võimsusega. Kõige tugevamini halvas majanduskriis rasketööstust. Aastail 1900—1903 kahanes malmisulatamine 15%, rööbaste valtsimine 32%, vedurite tootmine 25%. Eriti raskelt mõjus kriis väike- ja keskettevõtetele. Kokku likvideeriti neil aastail umbes 3000 ettevõtet. Kriis viis tööliste arvu kahanemisele paljudes tööstusharudes, tööpuuduse suurenemisele ja tööliste töötasu alanemisele. «Jekaterinoslavis, Har koviis, Odessas, Nikolajevis, Mariupolis, Juzovkas ja teistes koh tades — kõikjal töö vähenemine, tööliste vallandamine kümnete ja sadade kaupa, kõikjal puuduse õudus; näljasurma vari tõuseb töö lisasulate kohale,» kirjutas üks kaasaegne.

Väljapääsu raskest olukorrast otsisid kapitalistid ühinemises, monopolide loomises, sest võimsad suurettvõtted võisid edukalt võistelda konkurentidega. Majanduskriis kiirendas Vene tööstuse monopoliseerumise protsessi.

Kõige levinumaks monopolide liigiks Venemaal olid *sündikaadid*, s. o. kapitalistide liidud kaupade ühiseks turustamiseks. 1902. aastal tekkis suurim sündikaat metallurgiatööstuse toodete müügiks — «Prodamet», 1904. aastal — sündikaat «Produgol», mis hõlmas 75% Donbassi kivisöökaevandustest, ja sündikaat «Prodvagon», mis monopoliseeris vagunehituse Venemaal.

Kokku moodustati XX sajandi alguses üle kolmekümne monopo listliku koondise.

Monopolide võimutsemine.

Haaranud valitseva seisundi siseturul, püüavad suurmonopolid tõsta oma kaupade hindu. Selleks vähendavad nad tootmist, et paisata vähem kaupu turule. Sageli loobuvad monopolid ettevõtete tehnilisest rekonstrueerimisest ja «külmutavad» uusi leiutisi, kuna need tingivad hindade alanemist. Imperialismiaastail langeb Venemaal naftatoodang, vaatamata tohtule vajadusele ja naftaleiukoh tade suurele hulga le. Üksnes Bakuu rajoonis vähenes naftatoot mine 706 miljonilt puudalt 1901. aastal 561 miljonile 1913. aastal.

Monopolide võimutsemine ei nõrgendanud konkurentsivõitlust ja kapitalismile omast tootmise anarhiat, vaid tugevdas neid veelgi. Tööstuskapitalismi ajastu ettevõtjate vaba konkurentsi asemele tuleb konkurents monopolide vahel ja kapitalistide üksikute grupeeringute vahel monopolides, mis on veel julmem ja purustavam võitlus. Monopolid ekspluateerivad kiskjalikult loodusrikkusi, tekitades sellega väga suurt kahju rahvamajandusele.

Imperialismiajastul luuakse monopolistide rahvusvahelised koon-
dised, kes alustavad võitlust juba jaotatud maailma ümberjaotamise eest. Ka see on imperialismi üks põhijoon. Võitlus monopolistlike liitude vahel põhjustab veriseid imperialistlikke sõdu. Omades tohutuid kapitale, tugevdavad monopolid kolooniate riisumist, pidurdavad kunstlikult mahajäänud rahvaste majanduslikku arenemist.

Majanduskriis vahetus Venemaal pikaajalise depressiooniga (seisakuga), mis kestis kuni 1909. aastani. Kitsas siseturg, mis oli rahva äärmise vaesuse ja nõrga ostuvõime tagajärg, ei võimaldanud Vene tööstusel kriisi pihvide vahelt välja pääseda.

Ülesandeid ja küsimusi.

1. Miks tugevneb tootmise kontsentratsioon imperialismiperioodil eriti? Missugused on selle tagajärjed? Miks ühinevad kapitalistid monopolidesse? 2. Mis on majanduskriis ja mille tagajärjel see tekib? 3. Millised faktid annavad tunnistust majanduskriisist Venemaal XX sajandi alguses? Kuidas kajastus see maa majanduses ja tööliste olukorras? 4. Kirjutage vihikusse järgmised terminid ja selgitage nende tähendust: tootmise kontsentratsioon, monopolid.

§ 2. FINANTSKAPITALI TEKKIMINE. KAPITALI VÄLJAVEDU. VENEMAA MAJANDUSLIK MAHAJÄÄMUS.

Tööstuslik arenemine aastail 1909—1914.

Alles 1909. aastal algas uus tööstuslik tõus, mis kestis kuni 1914. aastani. Selle põhjuseks oli siseturu arenemine, mille tingis rahvastiku juurdekasv, eriti linnaelanike osas (aastail 1900—1914 8,6 miljoni inimese võrra). Mõju avaldas ka tööliste materiaalse olukorra teatav paranemine 1905.—1907. aasta revolutsiooni saavutuste ja streigivõitluse tulemusel. Tõusis talurahva ostuvõime. Väljaostumaksude kaotamine, mida talupojad maksid oma vabastamise eest aastail 1861—1906, parandas teataval määral nende olukorda. Kapitalismi edasine arenemine külas tingis põllumajanduse kaubalisuse suurenemist, põllumajandustoodete hindade kasvu tõttu tõusid aga sissetulekud. Kõik see soodustas nõudmise tunduvat laienemist tööstuskaupade järele ja viis siseturu avardamisele. Tööstuse arenemist stimuleeris ka tsaari-Venemaa ettevalmistumine sõjaks; toimus uute raudteede intensiivne ehitamine, suurenesid riiklikud tellimused.

Tööstuslik tõus haaras tähtsamad tööstusharud, eelkõige raske-

tööstuse. Malmisulatamine suurenes viie aasta jooksul 65%, raua- ja terasetoodang 67%, söetoodang 38%, tekstiilitööstuses moodustas juurdekasv 66%. Eriti kiiresti arenesid masinaehitus, elektrotehnik, laevaehtus ja sõjatööstus.

Samal ajal toimus tootmise kontsentratsiooni edasine suurenemine. Aastail 1901—1914 vähenes tööstuse üldise tõusu juures ettevõtete arv rohkem kui 4000 võrra. 1914. aastal töötas suurettevõtetes tööliste arvuga üle 500 inimese 56,5% kõigist töölistest. Tunduvalt tugevnes ka tööstuse monopoliseerumine. 1914. aastaks oli Venemaal 140—150 mitmesugust monopoli, kelle käes olid võtmespitsioonid kõige tähtsamates tööstusharudes. Monopolid muutusid maa majanduses valitsevaks jõuks.

Finantskapitali tekkimine.

Imperialismiajastul kasvab tunduvalt pankade osa. Pank on asutus, kes annab kapitalistidele rahalisi laene tootmise ja kaubanduse laiendamiseks. Laenude pealt võtsid pankurid teatud protsenti. Kuid pangad võtsid ka ise kapitalistidelt vastu hoiuseid ja maksid neile selle eest protsente. Finantsoperatsioonide tagajärjel mõningad pangad rikastusid ja muutusid tohutute kapitalide valdajateks. Imperialismi ajal toimub *pankade kontsentratsioon ja monopoliseerumine*. Suurpangad, kes käsutavad tohutuid kapitale, hakkavad ise osa võtma tööstus- ja kaubandusettevõtete juhtimisest ning allutavad need järk-järgult oma kontrollile. Tekivad võimsad pangamonopolid, kes kontrollivad terveid majandusharusid. 1914. aastaks valdasid 12 panka 80% kõigist riigi rahalistest vahenditest. Juhtivat osa etendasid Peterburi Rahvusvaheline Pank ja Vene-Aasia Pank.

Tööstuslikud monopolid omakorda püüavad tungida pangakapitali sfääri. Nad muutuvad suurte pangaaktsiate¹ omanikeks. Selle tulemusena toimub pangakapitali liitumine tööstuskapitaliga ja tekib niinimetatud *finantskapital*, mis hakkab valitsema maa majanduses. Seda kokkukasvamist tugevdab tavaliselt isikuline ühtsus: pankade juhtkond hõivab vastutavad kohad tööstuses, muutub tööstusmonopolide juhatuse liikmeks, rikkad tehaseomanikud aga saavad ühtlasi pankade juhtijaiks — kuuluvad nende juhatuse koosseisu. Kujuneb *finantsoligarhia*, s. t. valitsev ekspluataatorlik ladvik, kes hakkab poliitikale üha suuremat mõju avaldama. Finantsoligarhia sõlmib tiheda liidu tsaarivalitsusega, ostab ära kõrgeid ametnikke ning loob tiheda kontakti tähtsaimate riigiorganite — Rahandusministeeriumi, Riigipanga ja teistega.

Imperialismiajastul tugevneb kodanluse parasitism. Tunduv osa kodanlusest muutub rantjeedeks, s. t. inimesteks, kes ei võta osa tootmisest, vaid elavad tulusalt panka või aktsiatesse paigutatud kapitali protsentidest.

¹ *Pangaaktsia* — dokument, mis andis omandiõiguse ettevõtetele ja õiguse osa saada enda poolt mahutatud kapitali tuludest.

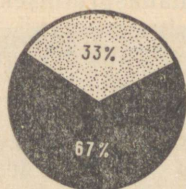
Kapitali väljavedu. Venemaa sõltuvus väliskapitalist.

Üheks Vene imperialismi kõige tähtsamaks iseärasuseks oli tema *sõltuvus väliskapitalist*. Oma mahajäämuse ja agraarise iseloomu tõttu langes tsaari-Venemaa ise välismaise imperialismi ekspluateerimise alla.

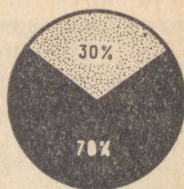
Imperialismi üheks tähtsamaks iseärasuseks on peamiselt *kapitali väljavedu* välismaale, erinevalt tööstuskapitalismi ajast, mil domineeris kaupade väljavedu. Väliskapitali sissetung Venemaale algas juba XIX sajandi 80-ndatel aastatel, eriti hoogsaks muutus see aga XX sajandi alguses. Suured kasumid, mida andis tööliste ekspluateerimise kõrge astmega ja odava tööjõuga Vene tööstus, meelitasid ligi välismaa kapitaliste. Nad asutasid Venemaal tööstuslikke aktsiakompaniisid, ostsid kokku Vene tööstusettevõtete aktsiaid, allutasid endale kõige tulutoovamad tööstusharud. Nii hõivasid valitseva koha naftatööstuses kaks välismaist monopolistlikku rühma — Inglise trust «Oil» ja Inglise-Hollandi trust «Royal Dutch Shell». Erakordselt suur oli väliskapitali osa metallurgias, masinaehituses, kivisöetööstuses ja teistes tööstusharudes. Enne Esimest maailmasõda kuulus umbes üks kolmandik tööstuslike aktsiakompaniide kapitalist ja umbes pool kümne suure panga kapitalist välismaalastele, kes kahekümne aasta jooksul (aastail 1891—1910) said umbes 3 miljardit rubla kasumit.

Välismaised kapitalistid ekspluateerisid halastamatult Venemaa

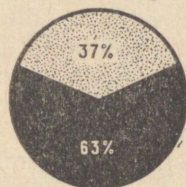
Malmitoodang Venemaa lõunaosas.

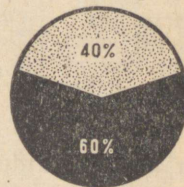
Kivisöetoodang Donbassis.

Vasetoodang.

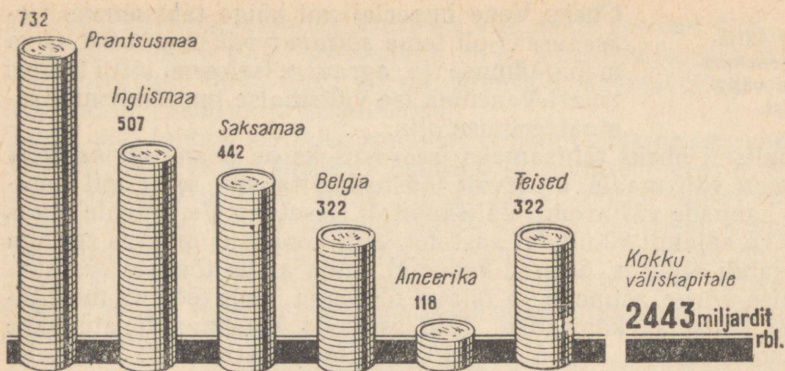
Naftatoodang.

Vene kapitalistide ettevõtted

Välismaa kapitalistide ettevõtted

Väliskapitali osa Vene tööstuses 1913. a.

Vene tööstusesse mahutatud välislaenude jaotumine (riikide kaupa) 1917. aastal.

töölisklassi: vene, ukraina ja aserbaidžaaani töölisi. Kapitalimahutuste poolest tööstusse seisid esikohal prantsuse, neile järgnesid inglise, belgia, saksa, ameerika jt. kapitalistid. Haarates enda kätte tähtsamaid tööstusharusid, pidurdas väliskapital majanduse arenemist, takistas maa vabanemist majanduslikust sõltuvusest.

Venemaal saadud tohutute kasumite eest andsid välismaised kapitalistid tsaarivalitsusele kõrgete protsentidega laenu sõjapidamiseks ja rahva vabadusvõitluse mahasurumiseks. Juba 1900. aastaks ulatus Venemaa välisvõlg tohutu summani — 4 miljardi rublani. Üksnes protsendid sellelt summalt moodustasid 100 miljonit rubla aastas. Tsaarism pressis need elanikkonnalt välja maksude enneolematu suurendamisega. 1914. aastaks suurenes riigivõlg 7,5 miljardi rublani. Venemaa finantssõltuvus Lääne-Euroopa imperialismist võimaldas sellel avaldada tõsist survet tsaarivalitsusele ja mõjutada riigi poliitikat.

Venemaa majanduslik mahajäämus eesrindlikest kapitalistlikest riikidest.

Vaatamata sellele et tööstuslik arenemine tegi mõningaid edusamme, viies Venemaa keskmise arenemistasemega kapitalistlike maade hulka, jäi ta ka imperialismiperioodil maha eesrindlikest kapitalistlikest riikidest. Tööstusliku tootmise tasemelt jäi Venemaa kaugele maha Ameerika Ühendriikidest, Inglismaast, Prantsusmaast ja Saksamaast.

Esimese maailmasõja eelõhtul oli Venemaa tööstustoodang 14,5 korda väiksem kui Ameerika Ühendriikides, 5,9 korda väiksem kui Saksamaal, 4,5 korda väiksem kui Inglismaal. Sõe-, rauamaagi- ja terasetoodangult oli Venemaa viiendal kohal maailmas, masinaehitusest neljandal ja naftatoodangult teisel kohal. Elektrienergia tootmises oli Venemaal viieteistkümnes koht. Auto- ja lennukitöös-

tust ei olnud üldse, keemiatööstus ja mõned teised tööstusharud olid aga alles tekkimas.

Eriti ilmekalt nähtub Venemaa mahajäämus tööstuskaupade tootmises ühe elaniku kohta: 13 korda vähem kui Saksamaa, 14 korda vähem kui Inglismaa ja 21,4 korda vähem kui Ameerika Ühendriigid. Venemaa tööstuse mahajäämuse peamiseks põhjuseks olid pärisorjuse igandid, mis pidurdasid tema majanduslikku arenemist.

Töölisklassi olukord.

Imperialismiajastul kasvas Venemaal tunduvalt tööliklass. Juba sajandi alguses oli vabrikutehase- ja mäetööstuse ning raudteetranspordi tööliste arv aukartust äratav — üle 3 miljoni inimese. Esimese maailmasõja alguseks suurenes tööstus- ja raudteetöölise arv 4,2 miljoni inimeseni. Need olid põlise proletariaadi kaadrid.

Imperialism tõi tööliklassile ekspluateerimise tugevnemise ja töötavate hulkade vaesumise. Venemaa töölistel oli teiste imperialistlike riikidega võrreldes kõige madalam töötasu ja kõige pikem tööpäev. Ehkki tööpäev oli tsaariseadusandlusega piiratud 11,5 tunniga, pikenes ta faktiliselt 12—13 tunnini. Töötasu oli niivõrd madal, et sellest ei jätkunud isegi väikese perekonna toitmiseks. Laialdaselt kasutati naiste ja laste tööd, mille eest tasuti vähem kui meestele. Töötingimused tehastes ja eriti kaevandustes olid erakordselt rasked. Ohutustehnika oli madalal tasemel, sageli aga puudus üldse. Seetõttu oli sageli õnnetusjuhtumeid, mis põhjustasid vigastusi ja isegi surma.

Majanduskriisid halvendasid tööliste olukorda veelgi: kasvas töö-

Kaevanduses. Foto järgi.

puudus, vähenes palk ja pikenes tööpäev. Ettevõtjad püüdsid kriisi kogu raskust panna tööliste õlgadele.

Halastamatule ekspluateerimisele lisandus politseirežiim ja tsaarivõimude omavoli tööliste isiku üle. Töölistel ei olnud mingisuguseid poliitilisi õigusi. Igasuguse väljaastumise eest kapitalistliku ekspluateerimise vastu karistas isevalitsus karmilt. Streikidest osavõtu eest pandi töölisi vangi. *Vastuolud töö ja kapitali vahel omandasid Venemaal suurima pinevuse.*

Ulesandeid ja küsimusi.

1. Millal ja missugustel põhjustel algas Venemaal tööstuslik tõus? Milles see väljendus? 2. Mis tingis väliskapitali suure sissevoolu Venemaale? Tooge näiteid Venemaa suurenenud majanduslikust sõltuvusest Lääne-Euroopa kapitalistidest XX sajandi alguses. 3. Milles väljendus tsaari-Venemaa majanduslik mahajäämus eesrindlikest kapitalistlikest riikidest? Mis oli selle mahajäämuse peamiseks põhjuseks? 4. Kirjutage vihikusse ja selgitage järgmisi termineid: pank, finantskapital, finantsoligarhia, aktsiad.

§ 3. PÖLLUMAJANDUS IMPERIALISMIPERIOODIL.

Kapitalismi aeglane arenemine põllumajanduses.

Eriti ilmekalt väljendus Venemaa mahajäämus põllumajanduses. Venemaa majandusliku arenemise iseärasus XX sajandi alguses seisis selles, et seal oli «... kõige mahajäänud maavaldus, kõige metsikum küla — kõige eesrindlikum tööstus- ja finantskapitalism!»¹. Venemaa jäi agraarmaaks — 97 miljonit inimest 125,6 miljonist (s. t. 77% elanikkonnast) oli tegev põllumajanduses. Üle 50% ekspordi väärtusest andsid põllumajandussaadused.

Põllumajandus arenes kapitalistlikku teed mööda, kuid see arenemine oli aeglane ja moonutatud. Imperialismiaastail kasvas varem söödis olnud maade ülesharimine, suurenes teravilja kogusaak, mõningal määral tõusis ka saagikus. Märkimisväärselt arenes tehniliste kultuuride — kartuli, kanepi, lina ja puuvilla kasvatamine. Kariloomade arv suurenes vähe. Kapitalismi arenemisest põllumajanduses andis tunnistust aadlike maavalduse kahanemine. Reformijärgsel ajal vähenesid need valdused peaaegu kaks korda. Põllumajanduses hakati laialdasemalt kasutama masinaid ja kunstväetisi, ta tõmmati sügavamale turusuhetesse ja muutus kaubamajanduslikuks. Ent tööstuse arenemisega võrreldes oli see protsess palju aeglasem. Rohked pärisorjuse igandid hoidsid küla oma kammitsais ja takistasid tal edasiliikumist.

Mõisnike maavaldus takistab põllumajanduse arenemist.

Kõige rängem igand, mis jättis jälje kogu Venemaa majandusele, oli mõisnike maavaldus. «... vene maavalduse ühel poolusel,» kirjutas Lenin, «on meil 10¹/₂ miljonit talundit (umbes

¹ V. I. Lenin, Teosed, 13. kd., lk. 393.

50 miljonit inimest) 75 milj. tiinu maaga, kuna teisel poolusel on kolmkümmend tuhat perekonda (ligikaudu sada viiskümmend tuhat inimest) 70 milj. tiinu maaga.»¹. Iga mõisa kohta tuli keskmiselt 2333 tiinu, iga talumajandi kohta ainult ligi 7 tiinu maad. Valitsevaks kujukülas jäi mõisnik.

Talupojad kannatasid maa vähesuse all. Oma maalapi abil ei suutnud nad peret toita. Olles sunnitud rentima mõisamaad, andsid talupojad tunduva osa oma sissetulekutest mõisnikele. Mõisnikud kasutasid endiselt pärisorjuslike ekspluateerimismeetodeid — teokohustust, pooleterarenti jm. Talupojad laostusid ja kannatasid viletsust: ühed neist sattusid võlaorjusse kulakute ja mõisnike juures, teised jätsid oma majapidamise ja siirdusid linna, täiendades töölisklassi ridu.

Üldiselt oli Venemaa põllumajandus tehnika poolest väga maha jäänud. Masinaid oli vähe. Maaharimisvõtted jäid äärmiselt primitiivseks. Puuäke ja ader olid endiselt kõige levinumad töövahendid. Kunstväetisi kasutati ainult kõige eesrindlikumates majandites.

Kõige selle tagajärjeks oli madal saagikus ja perioodilised näljahädad, mis kordusid umbes iga viie aasta järel, 1901. aasta ikaldus, mis langes kokku tööstuskriisiga, tõi endaga kaasa nälja Euroopa-Venemaa tohutul territooriumil. Tsarism ei osutanud nälgiijaile reaalselt abi, ta hoolitses rohkem selle eest, et nälja ümber ei tekiks «kära», ja püüdis vaigistada rahulolematuid. L. N. Tolstoi nimetas valitsuse abinõusid parasiidi abiks, kes «püüab toita seda taime, mille mahladest ta ise toitub».

Talurahvas jäi õigusteta seisuseks. Ta maksis riigile erilisi makse, kandis naturaalkohustusi, maksis kuni 1905. a. revolutsioonini 1861. a. reformiga kehtestatud kolossaalseid väljaostumakse. Lõpuks, talupojale võis kohtu otsusel ihunuhtlust anda.

**Talurahva
vaesumine.**

Kapitalismi arenemine põllumajanduses tõi talupoegadele uusi hädasid. Külas toimus kiiresti kehvikuteks ja kulakuteks kihistumise protsess. Pärast 1905.—1907. a. revolutsiooni asus isevalitsus kulakluse soodustamise, külakodanluse küllalt arvuka kihi loomise teele. Kulakud ostsid kehvikuilt maad üles, tegelesid liigkasuvõtmisega, ekspluateerisid halastamatult viletsusse sattunud talupoegi.

Küla vaesumisest annab tunnistust kehvikute majandite (hobuseta ja ühe hobusega) arvu kasv 5,6 miljonilt 1900. aastal 8,4 miljonini 1912. aastal. Külas tekkis maaproletariaat, kes elas ainult oma tööjõu müügist. XIX sajandi lõpuks oli Venemaal 3,5 miljonit põllumajandustöölisi. Kõik see viis selleni, et külas hakkas puhkema uus sotsiaalne sõda — sõda kehvikute ja kulakluse vahel. Kuid peamisteks vastuoludeks jäid vastuolud talurahva ja mõisnike vahel.

¹ V. I. Lenin. Teosed, 15. kd., lk. 65.

Talurahvas taotles pärisorjuse igandite ja eelkõige mõisnike maavalduse likvideerimist. See oli tööliklassi ja talurahva revolutsioonilise liidu aluseks võitluses isevalitsuse vastu.

Küsimusi.

1. Mis iseloomustas Venemaa põllumajandust XX sajandi alguses? 2. Milles väljendus põllumajanduse mahajäämus ja mis oli selle põhjuseks? 3. Millised faktid annavad tunnistust kapitalismi arenemisest Vene külas? Kuidas kajastus see talurahva olukorras?

§ 4. VENEMAA POLIITILINE KORD XX SAJANDI ALGUSES. KODANLUS JA TSARISM.

**Sõjalis-
feodaalne
imperialism.**

Iseloomustades Venemaa ühiskondlik-poliitilist korda, nimetas V. I. Lenin seda sõjalis-feodaalseks imperialismiks.

Pärisorjuse igandid pidurdasid maa arenemist, takistasid tootlike jõudude kasvu, tõkestasid teaduse ja kultuuri arenemist.

Tähtsaimaks feodalismi igandiks mõisnike maavalduse kõrval oli Venemaal tsarism. XIX sajandi teise poole kodanlikud reformid ei puudutanud riiklikku süsteemi. XX sajandi alguseks säilis Venemaal piiramatu monarhia. Romanovite dünastiast tsaar võimutses kontrollimatult riigis, tuginedes bürokraatiale ja sõjaväelisele kildkonnale. Mingeid tsaari ja ametnike võimu piiravaid seadusi ei olnud. Inimese väärikustunnet ja isikupuutumast ei kaitsnud millegagi. Rahval ei olnud mingisuguseid poliitilisi õigusi. Tema huvisid ei esindanud ega kaitsnud valitsuses keegi. Rahva õigustus ning bürokraatia ja politsei kontrollimatus ja omavoli olid Vene riigi poliitilise elu peamised jooned, mis tekitasid raevukat protesti Vene ühiskonna mitmesugustes ringkondades. Isevalitsuse kaotamine muutus kõige tähtsamaks ülesandeks, mille lahendamiseks ei olnud võimalik maa progressiivne arenemine.

1894. aastal astus troonile Nikolai II — viimane Vene tsaar. Nikolai II oli tahtejõuetu, silmakirjalik, piiratud mõistusega ja vähese haridusega inimene.

Tema valitsemisaja algust tähistas kohutav, verine katastroof. Kroonimise puhul 1896. aastal korraldati Moskvas rahvapidu. Hodõnka väljale kogunes kümneid tuhandeid inimesi, keda meelitas tsaarikingituste jagamine. Politsei ei võtnud tarvitusele mingeid ettevaatusabinõusid. Kohutavas rüseluses hukkusid tuhanded inimesed. Selle katastroofi tõttu kutsus rahvas Nikolai II Hodõnskiks ja Veriseks.

Nikolai II valitsus ajas mõisnike ja kodanluse huvides reaktsioonilist poliitikat. Ta surus halastamatult maha töölis- ja talurahvaliikumist, peatumata relva kasutamise ees tööliste rahulike streikide ja demonstratsioonide vastu, õhutas rahvuslikku vaenu, mahitas juudipogromme, tugevdas koloniaalset iket. Tsaarikohus saatis rahulolematuid tuhandete kaupa vanglasse, sunnitööle ja asumisele.

«Püramiid». Karikatuur Venemaa sotsiaalsete kihtide olukorra kohta. Vene Sotsiaaldemokraatide Liidu poolt väljaantud plakat. Genf 1910. a.

Aadel ja kodanlus. Liberaal-kodanlik liikumine.

Valitsevateks klassideks riigis olid aadel ja kodanlus, kusjuures aadelkond oli otsustavaks jõuks maa poliitilises elus. Tal olid kõige suuremad majanduslikud eesõigused, tal oli oma-valitsus, tema ridadest pärines kõrgem büro-

kraatia ja ohvitserkond. Tsarism teostas oma sise- ja välispoliitikat eelkõige aadli huvides. Aadel oli kõige reaktsoonilisemaks jõuks riigis, kõige uue ja eesrindliku vaenlaseks. Kuid ka aadel kasvas ümber, muutus kodanlikuks — kujunes kodanliku ühiskonna klassiks. Osa temast liitus kodanlusega, hakkas omaks võtma kodanlikku ideoloogiat. Kuid see protsess kulges väga aeglaselt.

Koondanud enda kätte märkimisväärsed rikkused, muutus Vene kodanlus XX sajandi alguses suureks majanduslikuks jõuks. Tema positsiooni kindlustasid mõisnikud, kes läksid üle kodanlikele majandamisviisidele ja muutusid kapitalistlikeks ettevõtjateks. Samal ajal jäi kodanluse osa maa poliitilises elus tühiseks. Mahajäänud riigikord — isevalitsuslik monarhia — ei võimaldanud kodanlusel valitsemisest osa võtta ja valitsuse poliitikalte mõju avaldada. Esindusorganit (parlamendi), kus kodanlus oleks võinud esitada oma nõudmisi ja seista oma huvide eest, Venemaal ei olnud. Toetudes suurmõisnikele ja ametnikkonnale, korraldas tsarism omavoliliselt tohutu suure riigi saatust. Tsaarivalitsus kaitses kodanluse ja mõisnike huvisid, kuid liberaalne kodanlus leidis, et kui tema ise võtaks valitsemisest osa, teeks ta seda täielikumalt ja paremini. Kodanluse püüdlemine võimu juurde oli liberaalse liikumise elavnemise üks põhjusi.

Liberaalkodanliku liikumise elavnemise teiseks põhjuseks oli töölis- ja talurahvaliikumise kasv, mis muutis reaalseks rahvarevolutsiooni ohu. Poliitilise aktiivsuse tugevdamisega lootis kodanlus allutada endale revolutsioonilise liikumise ja hoida sellega ära revolutsioonilise plahvatuse. Liberaalne opositsioon oli väga mõõdukas, ebajärjekindel ja arg. Liberaalid olid valmis sobinguks isevalitsusega. Nad tahtsid, et isevalitsus loovutaks neile osa oma võimust, teeks mõningaid ümberkorraldusi kodanluse kasuks. Sel teel lootsid nad ühelt poolt tugevdada oma mõju riigis, teiselt poolt aga tõmmata töölisklassi ja talurahvast eemale tõelisest revolutsioonilisest võitlusest, ära hoida revolutsiooni.

Seega väljendus klassivastuolude teravnemine ka liberaalkodanliku liikumise elavnemises. Liberaalne kodanlus püüdis poliitilisele võimule ja astus välja reformide läbiiviimiseks enda huvides.

XX sajandi alguses moodustusid Venemaal kodanlikud ja väikekodanlikud parteid. 1902. aastal luuakse säilinud narodniklike rühmade jäänustest *sotsialistide-revolutsionääride (essee-ride)* partei. Essee-rid püüdsid taas elustada narodniklikku külakogukonna teooriat ja pooldasid individuaalse terrori taktikat. Sotsialistlik oli nende juures ainult nimetus. Tegelikult oli see väikekodanluse ja kulakluse partei. Essee-ride ultrarevolutsioonilised fraasid ja terroristlik taktika olid väga ohtlikud, kuna nad tõmbasid töölisklassi ja talu-

rahvast eemale massilisest võitlusest sotsialistliku revolutsiooni eest. Just seepärast pidasid bolševikud visa võitlust esseeride vastu, näidates nende teooria paikapidamatust ja nende taktika kahjulikkust.

1904. aastal tekkis vene liberaalse kodanluse organisatsioon «Vabastusliit», mis muutus hiljem kadettide (konstitutsiooniliste demokraatide) parteiks. Selle partei eesmärgiks oli saavutada isevalitsuselt järeleandmisi ja allutada töölisliikumist oma mõjule.

Kodanlik-natsionalistlikud parteid.

Kapitalismi arenemine Venemaal soodustas kohaliku rahvusliku kodanluse kasvu. See omakorda põhjustas natsionalismi kasvu.

XX sajandi alguses tekkisid kodanlik-natsionalistlikud parteid Poolas, Ukrainas, Gruusias ja Aserbaidžaanis. Rahva võitlust tsarismi koloniaalpoliitika vastu püüdsid natsionalistid allutada oma kodanlikele klassihuvidele. Astudes välja kohaliku proletariaadi ja vene tööliklassi liidu vastu, unistas kodanlus jagamatust valitsemisest oma rahvusest rahva üle. Ent neid katseid ei krooninud edu. Vene proletariaadi juhtimisel võitles kõigist rahvustest tööliklass isevalitsuse ja kapitalismi vastu.

Liberaalkodanliku liikumise elavnemine andis tunnistust sellest, et küpses «ülemkihtide» kriis — valitsevad klassid ei saanud enam valitseda endist viisi.

See kriis ilmnes valitsuse poliitikas.

Venemaa kui vastuolude sõlmpunkt.

Riigis kasvava revolutsioonilise liikumise tingimustes ei saanud tsarism enam valitseda üksnes tääkide ja repressioonide abil. Isevalitsus oli sunnitud laveerima, andma lubadusi, et petta

rahvast ja rahustada ühiskondlikku arvamust.

Töölisliikumise surve andis valitsus ähmaseid lubadusi reformide läbiviimise kohta. Kuid valitsuse poliitika reaalsed sammud olid tühised. Nimetagem 1897. aasta seadust, mille põhjal tööpäev piirati üheteistkümnega ja poole tunniga. Kuid selline väike järeleandmine ei saanud töörahva hulkade olukorda parandada.

Venemaa ajaloolise arenemise omapära seisis selles, et seal liitus oma kõrgeima staadiumi — imperialismi saavutanud arenenud kapitalism arvukate pärisorjuse iganditega.

Tsarism seisis valitsevate klasside huvide eest, ta kindlustas mõisnikele ja kodanlusele võimaluse riisuda takistamatult vene rahvast ja rahvuslike ääremaade rahvaid. Valitsedes riiki despootlikult politsei, sandarmeeria ja sõjaväelise kildkonna abil, muutis tsarism Venemaa «rahvaste vanglaks».

Kapitalistlik ike omandas eriti koletislikud jooned poliitiliste vabaduste puudumise ja inimõiguste täieliku jalge alla tallamise juures.

Venemaa oli kõige teravamate vastuolude sõlmpunktiks. Vastuolud olid töö ja kapitali, talurahva ja mõisnike, rahva ja isevalitsuse, emamaa ja kolooniate vahel. Ainult revolutsioon võis need vastuolud kaotada.

Küsimusi.

1. Miks iseloomustas V. I. Lenin imperialismi Venemaal sõjalis-feodaalse imperialismina?
2. Milles seisis vene kodanluse nõrkus? Mille poole ta püüdis ja missugused parteid ta moodustas?
3. Millised vastuolud olid Venemaal XX sajandi alguseks kõige teravamad?

REVOLUTSIOONILISE KRIISI KÜPSEMINE VENEMAAL XX SAJANDI ALGUSES. MARKSISTLIKU PROLETAARSE PARTEI LOOMINE.

§ 5. TÖÖLIS- JA TALURAHVALIIKUMINE AASTAIL 1900—1903.

Proletariaadi 90-ndate aastate revolutsioonilise võitluse tulemused. Vabadusliikumise proletaarsete etapi algus.

Enne kui asuda XX sajandi alguse revolutsioonilise liikumise ajaloo tundmaõppimisele, on vaja meenutada Venemaa proletariaadi klassivõitluse peamisi sündmusi XIX sajandi 90-ndatel aastatel. Nimelt 90-ndatel aastatel algas vabadusliikumise uus, proletaarne etapp, mis lõppes 1917. aastal Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võiduga.

90-ndate aastate tähtsaimaks iseärasuseks oli massilise töölisliikumise tõus, mis haaras paljud Venemaa kubermangud. Tööliste streigid muutusid suure ühiskondliku tähtsusega sündmusteks. Ent streikidel oli veel stiihiline ja organiseerimata iseloom, töölisel püstitasid ainult majanduslikke nõudmisi.

Tohutu suur pööre töölis- ja revolutsioonilises liikumises on seotud Vladimir Iljitš Lenini nimega.

V. I. Lenin astus revolutsioonilisse võitlusse 90-ndate aastate alguses ja sai peagi töölisliikumise suurimaks organisaatoriks, proletariaadi juhiks, suureks teoreetikuks, kes rajas uue õpetuse — *leninismi* — imperialismi ja proletaarsete revolutsioonide ajastu marksismi. 1895. aastal loodi V. I. Lenini initsiatiivil Peterburi «Töölisklassi Vabastusvõitluse Liit», mis oli proletaarsete partei algüksus Venemaal. Sellest ajast algabki *vabadusliikumise proletaarne etapp Venemaal*. Proletariaat muutus revolutsioonilise võitluse otsustavaks jõuks, rahva kõigi vabadustarmastavate jõudude hegemoniks, juhiks. «Võitlusliit» tegi palju marksistlike ringide ühendamiseks, proletariaadi klassilahingute organiseerimiseks, sotsialistliku teadlikkuse viimiseks töölisliikumisse. 90-ndatel aastatel alguse saanud sotsialismi ühendamine töölisliikumisega viis vabadusvõitluse uude, kõrgemasse etappi ja juhtis revolutsionäärid marksistliku proletaarsete partei loomise vajaduse vahetule mõistmisele. Kuid sellist parteid ei õnnestunud luua. Jõudu oli veel vähe. Arvukad areteerimised kiskusid eemale kõige paremaid, kõige kindlaimaid ja aktiivsemaid revolutsionääre. Areteeriti ka V. I. Lenin ja saadeti Siberisse. Tõsi küll, rühm revolutsionääre

kutsus 1898. aastal kokku oma I kongressi, millel võeti vastu manifest Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei (VSDTP) loomise kohta. Kuid seda ülesannet praktiliselt lahendada rühm ei suutnud. Programm oli välja töötamata. Ürituse juhid aretseriti peagi. Tegelikult koosnes VSDTP nii organisatsiooniliselt kui ka ideeliselt üksteisega ühendamata hajutatud ringidest. Proletaarse partei loomise ülesanne jäi XX sajandile ja lahendati V. I. Lenini juhtimisel käesoleva sajandi alguses.

XIX sajandi lõpus ilmnis selgelt uus nähtus maailma revolutsioonilises liikumises: selle liikumise keskus kandus Läänest Itta — Venemaale.

Klassivõitluse ulatus Venemaal, vene proletariaadi jõud ja organiseeritus ning marksistlikku teooriat edasiarendanud leninlike ideede tähtsus olid põhjuseks, et *Venemaa muutus maailma revolutsioonilise liikumise keskuseks ning vene proletariaat selle liikumise avangardiks*. XIX sajandi lõpuks jõudis Venemaa revolutsioonilise kriisi künnisele, mis lõppes käesoleva sajandi alguses esimese Vene revolutsiooniga.

Üleminek poliitilistele streikidele ja demonstratsioonidele.

XX sajandi algust tähistas Venemaal tööliikumise uus võimas tõus, mis kestis vahetult kuni 1905.—1907. aasta revolutsioonini.

Tööliikumise iseärasuseks sel ajal oli see, et majanduslike nõudmistega ühendati juba poliitilisi nõudmisi. Seega astus tööliikumine suure sammu edasi, tõusis uuele, kõrgemale astmele. Juhtivaks võitlusvormiks ei olnud enam majanduslikud streigid, nagu 90-ndatel aastatel, vaid poliitilised streigid ja demonstratsioonid. See tähendab, et töölised astusid välja mitte ainult oma materiaalse olukorra parandamise nõudmisega, vaid püstitasid ka poliitilisi loosungeid: isevalitsuse likvideerimine, sõnavabadus, koosolekute vabadus jm.

1900. aastal toimusid reas linnades suured demonstratsioonid ja streigid. Eriti võimas oli 1. mai demonstratsioon Harkovis, millest võttis osa ligi 10 000 töölist. Harkovi demonstratsioonil püstitati avalikult loosung «Maha isevalitsus!». Suured streigid ja demonstratsioonid toimusid Peterburis, Kiievis, Odessas, Jekaterinoslavis ja Tiflisis.

Obuhhovi kaitsmine.

1901. aastal võtsid 1. mai demonstratsioonid veelgi suurema ulatuse. Üle kogu maa sai tuntuks niinimetatud Obuhhovi kaitsmine — Obuhhovi tehase töölise verine kokkupõrge sõjaväe ja politseiga Peterburis. 1. mail ei ilmunud tööle 1200 inimest. Selle eest vallandati tehasesst kakskümmend kuus kõige aktiivsemat töölist. Nõrduinud töölised katkestasid töö ja alustasid 3. mail protestistreiki. Nendega ühinesid naaberettevõtete töölised. Streikijad nõudsid vallandatud töölise tagasivõtmist, 1. mai kuulutamist pidupäevaks, kaheksatunnilise tööpäeva kehtestamist. Administratsioon kutsus välja sõjaväe ja politsei, kes ajasid tehase-esisele prospektile tul-

nud töölisel laiali. Töölised osutasid ägedat vastupanu. 7. mail toimus tõeline võitlus. Töölised loopisid politseinikke munakividega. Politseile tulid appi regulaarväed. Nende survel streikijad taganesid ja barrikadeerusid ümberkaudsetes hoonetes. Kaks korda löid streikijad sõjaväe ja politsei rünnakud kividega tagasi. Alles kella üheteistkümneks õhtul õnnestus politseil ja sõjaväel murda tööliste vastupanu. Politsei areteeris kaheksasada töolist. Osa neist mõisteti sunnitööle ja vanglasse, osa aga saadeti pealinnast välja. Arveteõiendamine obuhhovlastega kutsus esile protestistreike kogu maal. Streigivõitluse säde suurenes veelgi 1902.—1903. aastal.

**Poliitiline
demonstratsioon
Sormovos.**

1902. aastal olid eriti suurteks tööliste väljaastumisteks 1. mai demonstratsioon Sormovos (Nižni Novgorodi lähedal) ja streik Rostovis Doni ääres.

Sormovos tuli 1. mail tänavale ligi viis tuhat töolist. Rühm demonstrante käis revolutsioonilisi laule lauldes kaks korda mööda Sormovo peatänavat. Noor tööline P. Zalomov kandis punast lippu loosungitega «Maha isevalitsus!», «Elagu poliitiline vabadus!». Demonstrandid laulsid revolutsioonilisi laule «Varšavjankat», «Te ohvreina langend». Demonstrantide vastu saadeti sõjavägi. «Me läksime...» meenutab P. Zalomov. «Vahemaa meie ja sõdurite vahel kahanes kiiresti. Me olime relvitud hambuni relvastatud sõdurite vastu, kuid ükski seltsimees ei löönud vankuma, ei lahkunud rivist... Seal käsutas ohvitser valjusti: «Püssid käele! Joostes marss!»... Täägid ees, sööstsid sõdurid meie peale... Nagu oli kokku lepitud, ühinesid demonstrandid rahvamassiga ja kadusid selles. Jäi ainult väike rühm.» P. Zalomov tõstis lipu kõrgele, ja juba üksinda, ilma seltsimeesteta, läks vastu lähenevate sõdurite rivile. «See oli ülima õnne moment minu elus... Täägid on päris lähedal. Nüüd kohe... Mulle näis, et sõdurid ei saa peatuda ja jooksevad edasi, minu laip täägi otsas. Kuid mitte ükski tääk ei riivanud mind. Rood jäi ilma juhatuseta. Täakidemets kerkis üles, ja ma ise pörkasin eesmistele sõduritele otsa...» Ohvitser kiskus P. Zalomovil lipu käest ja hakkas teda peksma. Politsei areteeris ja andis kohtu alla kakskümmend kaheksa inimest.

Kohtus pidas P. Zalomov hiilgava revolutsioonilise kõne. Ta rääkis, et ainult võitluses tsarismi vastu saab proletariaat kätte võita vabaduse. Nižni Novgorodi revolutsioonääril trükkisid kõne ära ja seda levitati lendlehtedena. P. Zalomov sai prototüübiks M. Gorki romaani «Ema» kangelasele Pavel Vlassovile.

**Üldstreik Ros-
tovis Doni
ääres.**

Streik Rostovis Doni ääres algas 1902. aasta novembris majandusliku streigina. Töölised nõudsid administratsioonilt viisakat kohtlemist, tööpäeva lühendamist üheksa tunnini, palga tõstmist 20% võrra, koolide ehitamist lastele. Peagi kasvas streik üle tööliste suureks poliitiliseks väljaastumiseks. Sellest võtsid osa kõik linna ettevõtted. Kokku streikis ligi 30 000 inimest.

VSDTP Doni komitee organiseeris miitinguid, kus püstitati poliitilisi loosungeid: isevalitsuse likvideerimine, sõna-, trüki- ja koosolekute vabaduse kehtestamine jm. Neil miitingutel oli suur tähtsus — nad olid rahvahulkade poliitilise kasvatamise kooliks. Rahvast kogunes miitingule nii palju, et need tuli pidada linnast väljas — töölisagulis Temernikis.

Ühest niisugusest Rostovi tööliste miitingust jutustas «Iskra» korrespondent. Kokkutulnud töölisel piirati kasakate ja sandarmeeria poolt ümber. Sandarmipolkovnik käskis töölistel laiali minna, need aga keeldusid. Kasakatele anti käsk töölisel nagaikadega laiali ajada. Aga kui kasakad hakkasid tööliste peale liikuma, istusid tuhanded töölisel kõnepidaja märguandel maha. Hobused peatusid. Üks koosolekust osavõtja pöördus kasakate poole kõnega, kutsudes neid üles tööliste vastu mitte välja astuma. Ohvitserid kiirustasid väeosa äraviimisega.

Streik oli erakordselt visa. Valitsus koondas linna arvukalt sõjaväge ja võttis appi relvad. Tööliste ja kasakate vahel algasid tõelised lahingud, mis lõppesid relvitute tööliste tulistamisega. See tulistamine kutsus esile kogu rahva nõrdimuse. Rostovi streik andis tunnistust proletariaadi klassiteadlikkuse kasvust ja sellest, et tööliikumine oli astunud uude etappi — massiliste poliitiliste demonstratsioonide etappi.

Üldstreik Venemaa lõunaosas.

1903. aastal kasvas streigiliikumine veelgi. Streigid haarasid kaks korda rohkem töölisi kui

1902. aastal. Eriti võimas oli Venemaa lõunaosa tööliste üldstreik 1903. aasta juulis. Streik algas Bakuus ning kandus seejärel Tiflisi, Batumi, Donbassi ja Ukrainasse. Suure organiseerituse ja jõu andis streigile selle juhtimine kohalike sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide poolt. Streikidest võtsid osa venelased, aserbaidžaanlased, armeenlased, grusiinlased ja ukrainlased. Streik demonstreeris eri rahvustest tööliste proletaarset solidaarsust. Töölisel esitasid majanduslikke ja poliitilisi nõudmisi: palga tõstmine, töötingimuste parandamine, kaheksatunnilise tööpäeva, streikide, koosolekute, sõna- ja trükivabaduse kehtestamine. Tööliste koosolekuil kõlasid loosungid: «Maha isevalitsus!», «Elagu demokraatlik vabariik!» Streikidega kaasnesid massilised poliitilised demonstratsioonid. Ainult relvitute tööliste vastu sõjaväge suunates õnnestus valitsusel streik maha suruda. Ehkki tööliste nõudmised jäid rahuldamata, oli streigil väga suur tähtsus. Massivõitluse kogemus soodustas tööliste klassiteadvuse kasvu, internatsionaalset liitumist eri rahvustest tööliste vahel, kes astusid üksmeelselt välja kapitalistliku ekspluateerimise ja isevalitsuse vastu.

Tööliikumine tugevnes, omandas ülevenemaalise ulatuse. Kohalikest killustatud streikidelt läksid töölisel sotsiaaldemokraatlike organisatsioonide juhtimisel üle streikide organiseerimisele, mis haarasid suuri territooriume ja terveid tööstusharusid.

**Talurahva-
liikumine.**

Töölise revolutsioonilised väljaastumised andsid tõuke talurahvaliidumise kasvule. Talupoegade väljaastumised olid veel stiihilised ja organiseerimata. Talupojad süütasid aadlike mõisaid, raiusid mõisnike metsi ja niitsid heina, mõningail juhtudel aga tõusid avalikult üles. Eriti tugevad olid talurahvarahutused 1902. aastal Ukrainas. Harkovi ja Poltaava kubermangus kasvasid need rahutused üle avalikuks ülestõusuks. Sellest võttis osa ligi 150 000 talupoega. Valitsusel õnnestus liikumise maha suruda ainult relvade abil. Talurahva rahustamiseks saadatud väeüksused viisid läbi massilisi arveteõiendusi. Talupoegi peksti, sunniti tundide kaupa põlvili olema. Üle tuhande läbipekstud, piinatud talupoja areteeriti ja heideti vanglasse.

Talurahvaliidumisel, mis oli suunatud mõisnike maavalduse vastu, ei olnud selgelt väljendatud poliitilisi nõudmisi, ta kulges lahus tööliikumisest. Sotsiaaldemokraatide mõju talurahvale oli alles väike. Kuid selle liikumise ulatus ja talupoegade nõudmiste iseloom näitasid, et talurahva näol on proletariaadil olemas liitlane revolutsioonilises võitluses isevalitsuse vastu. *Töölisklassi ja talurahva liidu tugevdamine sai sotsiaaldemokraatia tähtsaimaks ülesandeks.*

**Ülesandeid ja
küsimusi.**

1. Meenutage revolutsioonilise liikumise tähtsamaid sündmusi Venemaal XIX sajandi 90-ndatel aastatel. Millistel põhjustel kandus maailma revolutsioonilise liikumise keskus XIX sajandi lõpust alates Venemaale? 2. Millist mõju avaldas Venemaa proletariaadile tootmise kõrge kontsentratsioon? 3. Missugused uued jooned ilmnisid Venemaa revolutsioonilises tööliikumises XX sajandi alguses? Millist mõju avaldas tööliikumise tõus talurahvale?

§ 6. REVOLUTSIOONILISE MARKSISTLIKU PARTEI LOOMINE VENEMAAL.

Meenutage, missugune oli Lenini hinnang sotsiaaldemokraatliku liikumise olukorra kohta Venemaal XIX sajandi 90-ndate aastate lõpul.

**Partei loomise
leninlik plaan.**

Töölis- ja talurahvaliidumise tormiline tõus andis tunnistust sellest, et maal küpseb revolutsioon. Neis tingimustes kerkis erilise jõuga päevakorda ülesanne luua revolutsiooniline marksistlik partei, kes viiks tööliikumise rünnakule isevalitsuse vastu. Oli vaja niisugust parteid, kes võiks kindlustada proletariaadi juhtiva osa eelseisvas kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis. «Meie ees,» kirjutas V. I. Lenin, «seisab vaenlase kindlus kogu oma tugevuses, kust meid külvatakse üle pommi- ja kuulirahega, mis röövib meilt parimaid võitlejaid. Me peame selle kindluse vallutama ja me vallutame selle, kui me ärkava proletariaadi kogu jõu ühendame kõigi

НАСУЩНЫЯ ЗАДАЧИ НАШЕГО ДВИЖЕНІЯ

Русская социалдемократія не только уже заявила что единственною политическою задачею русской рабочей партіи должно быть индустриальное «смирненіе» завоеваніе политической свободой. Это заявила больше 12 лѣтъ тому на всѣхъ предствітели русской социалдемократіи членами партіи «Оса Труда», две недели два съ половиною года тому назад и предствітели русскихъ социалдемократическихъ организаций, образованіи весной 1898 года. Россійскую Социалдемократическую Рабочую Партію. Но не смотря на эти неоднократныя заявления вопросъ о политическомъ свободѣ социалдемократіи въ Россіи снова выставляется на очередь въ настоящее время. Многіе предствітели нашего движенія выдвигаютъ сомнѣніе въ правильности указаннаго ршенія вопроса. Говорятъ, что преобладающее значеніе имѣетъ экономическую борьбу, отпавивъ на второй планъ политическую задачу пролетаріата, служившую и ограничивающую эту задачу, задерживать даже что развитію всего образованія самостоятельной рабочей партіи въ Россіи просто паденіемъ чуждаго слова, что рабочіимъ тогда лучше идти экономическую борьбу, представляя попытку интеллигентства въ союзъ съ буржуазіей. Это послѣднее заявленіе некоего члена «Осы» пресловутой «Осы» слышны уже призывъ пролетаріата русскаго пролетаріата индустриальной, а. Рабочая Мисль» (особенно въ отвлеченіи. Прочтеніемъ) выдвигавшая въ существѣ въ томъ же смыслѣ. Русская социалдемократія переживаетъ периодъ колебленій, периодъ сомнѣній доходящихъ до сомнѣніи въ существованіи ея. Условно го

меченъ ждали отъ переживанія предвѣдѣній предвѣдѣній горады больше чѣмъ въ другихъ странахъ и что при такой обстановкѣ русскіе революціонеры должны осудить на бездну. Отсюда сама собой вытекаетъ та задача которую призвана осуществить русская социалдемократія. Выхватить социалдемократическую идею и политическую самонадежду въ массу пролетаріата и организовать революціонную партію неразрывно связанную съ ближайшею же буржуазною демокріею. Много уже сказано въ этомъ отношеніи русской социалдемократіею но еще болѣе должно сказать. Съ ростомъ движенія порица деятельности для социалдемократіи становится все шире, работа все разностороннее все болѣе число дѣлителей общества стремится своимъ силами на осуществленіи различныхъ частей задачъ, которыя выдвигаются послѣдствіемъ нужды и пропаганды и агитации. Это влечетъ совершенно законныя и необходимыя но они задерживаютъ обратитъ особое вниманіе на то чтобы чѣмъ раньше начать дѣятельность и отдѣльные члены борьбы не возводились въ ичѣто самостоятельныя, чтобы индивидуальная работа не возмущалась на степеняхъ главной и единственной работы.

Социалдемократіи политическому развитію и политическую организацио рабочаго класса — одна главная и основная задача. Вопросъ, кто отвѣчаетъ эту задачу на второй планъ, кто не подчиняетъ ей всѣхъ члестковъ вождя и отдалѣнныя претвѣнія борьбы. Тутъ становится на первый планъ и намечаетъ главный вѣкъ движенія.

Отпавивъ эту задачу, во вторыхъ, тѣ, кто служиваютъ содержанію и развалу политическую пропаганду агитации и пропаганды — это составляетъ «оппозиціонна» и «утилитарна» дѣятельность политическую только въ незначительные моменты

есть въ Россіи живаго и честнаго. И только тогда можно считать легкимъ прорывомъ русскаго рабочаго революціонера Петра Александрова. Слѣдствіемъ члестковъ утка мѣлошнотъ рабочаго вида и ярно депутицкая организацио политическую выдвигаетъ на фронтъ»

ВИДѢЛГЪ ЛИБНЕХТЪ

Родился 28го марта 1826 г., умръ 7го августа 1900 г. Со смертью старѣйшаго члена германской социалдемократіи революціоннаго пролетаріата того же времени на много мѣтъ смѣнилъ «наболѣ» западноевропейскихъ и германскихъ борцовъ и руководителей. Не харили быть объ его величавой личности, лишь гримовъ парализмъ прекратилъ работу между социалдемократичекою странъ. Не только въ Англіи, нѣмцехъ, Германіи, но и изъ другихъ странъ Европы, да и изъ одной лишь Европы, и изъ Америки, Австріи, и даже изъ южной Африки, Лисъ и послѣдныя были содруженіемъ теоріи, съ выдвиганіемъ главной борьбы о независимомъ трудѣ, возложеніи международной социалдемократіи. По харили Либнехта приняла характеръ и разбѣры величавой мановеній, въ которой приняла участіе сотни тысячъ, были мѣнѣе, ошоръ мѣлошнотъ интеллигентныхъ и индустриальныхъ рабочихъ партій Англіи, Франціи, Австріи, Венгрии, Бельгійи. Движеніе и развалъ другихъ странъ. Не единодушныя дѣлительныя всѣхъ борцовъ социалдемократіи съ нимъ переставленіемъ, видѣлихъ эту мановенію, та нимъ трансформировалъ подорвалъ ии задерживалъ еше не-сделавъ король, но жинилъ «интерьеръ» Шторманъ работниа жинилъ» борцовъ ииа пролетаріата в-

Leninliku «Iskra» esimene number.

vene revolutsioonäride jõududega üheks parteiks, mille ümber koondub kõik, mis Venemaal on elujõulist ja ausat.»¹

V. I. Lenin töötas välja plaani marksistliku partei loomiseks, mis oleks vaba oportunistmist ning võimeline juhtima töölisliikumist. Selle plaani kohaselt kuulus esimesel etapil otsustav osa parteiliste jõudude ühendamisel ja nende liitmisel proletariaadi võitlusparteiks ülevenemaalisele poliitilisele ajalehele.

Oma artiklis «Millest alata?» näitas V. I. Lenin, et ajaleht annab vastulöögi oportunistidele töölisliikumises eneses ja kaitsab revolutsioonilise õpetuse puhtust. Tema tähtsaimaks ülesanneks on kaasa aidata ühtsuse tekkimisel partei ülesannete ja taktikalise joone mõistmisel. Püstitatud küsimusele «Millest alata?» vastas Lenin, et partei ülesehitamist tuleb alustada ülevenemaalise revolutsioonilise ajalehe asutamisest. See peab olema revolutsioonäride jõudude liitumise organisatsiooniliseks keskuseks.

Leninlik «Iskra».

Niisuguseks ajaleheks sai leninlik «Iskra». Ta hakkas ilmuma 1900. aasta detsembris välismaal, kuhu Lenin sõitis kohe pärast asumiselt tagasitulekut. «Iskra» epigraafiks olid sõnad dekabristide vastusest A. S. Puškinile: «Sädemest tõuseb leek!» Need sõnad sümboliseerisid Vene revolutsiooni arenemist.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 4. kd., lk. 332.

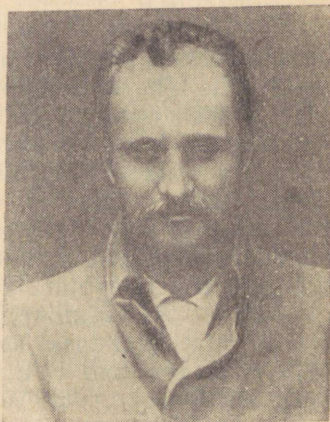
«Iskrat» trükiti õhukesele paberile, veeti salaja Venemaale ja levitati revolutsioonilistes ringides tööliste hulgas. Et rahuldada kasvavat nõudmist ajalehe järele, asutati Venemaal kohalikud trükikojad, mis väga rasketes põrandaalustes tingimustes, alalises rüüstamiste ja areteerimiste ohus trükkisid «Iskrat» massiliseks levitamiseks. Leninlik «Iskra» tegi ära tohutu töö. Ta valmistas ideeliselt ja organisatsiooniliselt ette marksistliku partei loomist Venemaal ning avaldas suurt mõju töölisliikumise arenemisele. Tema «ökonomitide» vastu suunatud artiklid näitasid töölistele, et «ökonomitid» on kodanluse mõju juurutajateks töölisliikumises, et proletariaat ei või piirduda majandusliku võitluse raamidega võitluses tehaseomanike ja vabrikantide vastu. Ainult laialuluslik poliitiline võitlus kehtiva ühiskonnakorra vastu teeb proletariaadist üldrahvaliku liikumise avangardi ning viib isevalitsuse ja kapitalismi täielikule likvideerimisele. «Iskra» propageeris internationalismi ideid, s. t. kõigist rahvustest töötajate koondumist ühiseks võitluseks oma vabanemise eest. Ta kasvatas töölisi lepitamatu klassivõitluse vaimus kodanluse ja oportunistide vastu. Ajaleht kutsus töölisi üles aktiivsele pealetungile tsarismi vastu ning talurahvahulkade kui proletariaadi liitlase enda poole tõmbamisele.

Partei programmi väljatöötamine.

Tohutu tähtsus revolutsiooniliste ridade koondumisele oli *partei programmi* projekti väljatöötamisel ja avaldamisel. Selles dokumendis formuleeriti partei lähemad ülesanded ja lõppeesmärk, piiritleti proletariaadi võitluse viisid ja meetodid. Programmi arutamine aitas kohalikel organisatsioonidel ületada kõikumisi ja teoreetilisi vigu ning soodustas revolutsiooniliste jõudude mobiliseerimist.

Ivan Vassiljevits Babuškin.

Nikolai Ernestovitš Bauman.

Feliks Edmundovitš Dzeržinski.

«Iskra» arendas edasi partei ülesehituse leninlikke printsiipe. Proletariaadi partei, õpetas Lenin, peab olema monoliitne, massidega tihedalt seotud ja relvastatud revolutsioonilise teooriaga, mis on vaba oportunistist. Raudne distsipliin, mis on kohustuslik kõigile partei liikmeile, sõltumata nende positsioonist, partei organite tsentraliseeritud ülesehitus, s. t. partei madalamal asuvate organite tingimusteta allumine kõrgematele (demokraatlik tsentralism), võimaldavad tal saada töölisliikumise tõeliseks juhiks. Parteis peab olema laialdane siseparteiline demokraatia. See tähendab partei juhtivate organite valitavust, nende aruandlust partei ees, kollegiaalsust nende töös, partei kõigi liikmete osavõttu parteiorganisatsiooni elust.

Silmapaistvaks panuseks marksistlikku teoriasse oli V. I. Lenini raamat «Mis teha?». Selles kritiseeris Lenin halastamatult «ökonómiste» ja teisi oportuniste, töötas välja õpetuse uut tüüpi revolutsioonilisest parteist. See partei peab olema tööliklassi poliitiliseks juhiks, proletariaadi klassiorganisatsiooni kõrgeimaks vormiks.

«Iskra» ümber koondus järjekindlate revolutsionääride suur aktiiv, kes olid tema agentideks, tema esindajateks kohalikes sotsiaaldemokraatlikes organisatsioonides ja vene proletariaadi revolutsiooniliste väljaastumiste juhtideks.

Väljapaistvat osa leninlike ideede propageerimisel ja bolševistliku partei loomisel etendasid sellised revolutsionäärid, nagu I. V. Babuškin, N. E. Bauman, F. E. Dzeržinski, J. M. Sverdlov, S. G. Šaumjan, G. M. Kržižanovski, V. V. Vorovski ja paljud teised. «Iskra» muutus, nii nagu ennustas Lenin, «kollektiivseks propagandistiks ja kollektiivseks organisaatoriks».

VSDTP II kongress.

«Iskra» suund saavutas võidu oportunistlike elementide üle. Enamik kohalikke komiteesid

Venemaal tunnistas «Iskra» oma juhtivaks organiks ja toetus oma tegevuses tema näpunäidetele. Leninliku «Iskra» suuna võit tegi võimalikuks *Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei (VSDTP) II kongressi* kokkukutsumise, mis etendas ajaloolist osa meie maa ja ülemaailmse revolutsioonilise liikumise saatuses.

II kongress tuli kokku **1903. aasta juulis** (algul Brüsselis, seejärel Londonis). Sellest võttis osa 43 delegaati, kes esindasid 26 organisatsiooni. Enamik delegaate oli leninliku «Iskra» suuna kind-

lad ja veendunud pooldajad — niinimetatud «järjekindlad iskralased». Osa delegaate seisis partei ülesehituse, tema ülesannete ja osa määratlemise küsimustes oportunistlikel positsioonidel. Need olid «ökonomistid» ja bundistid (natsionalistlikel positsioonidel asuva oportunistliku juudi töölisühingu «Bund» esindajad) — V. I. Lenini ja «Iskra» avalikud vastased. Lõpuks, delegaatide hulgas oli ka ebakindlaid, kõikumaid inimesi, kellel ei olnud veel oma kindlat seisukohta ja kes toetasid kord Leninit, kord oportuniste. Kongressil arenes visa võitlus. Revolutsioonilise liikumise kõige tähtsamates küsimustes saavutas võidu leninliku «Iskra» suund. Kongressi enamus pooldas Leninit ja see kindlustas tähtsate otsuste vastuvõtmise, millel oli maailmaajalooline tähendus.

Partei programm. Võitlus oportunistidega.

II kongress võttis vastu partei programmi, milles olid formuleeritud nii proletariaadi lõppeesmärk (*maksimumprogramm*) kui ka tema lähemad ülesanded (*miinimumprogramm*). Programmis näidati, et proletariaadi võitluse lõppeesmärgiks on sotsialismi ülesehitamine. Seda on võimalik saavutada sotsialistliku revolutsiooni läbiviimise ja proletariaadi diktatuuri kehtestamise teel. Oportunistid võitlesid eriti visalt selle sätte vastu, kinnitades, et sotsialismi võib ehitada ka ilma proletariaadi diktatuurita. Nad lähtusid sellest, et eelseisvas kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis pidi hegemooniks, juhtijaks saama kodanlus. Nende arvates pidi proletariaadi diktatuuri kohta käiva punkti sissevõtmine kodanluse eemale peletama ja nõrgendama revolutsioonilist hoogu. See oli kokkuleplalik seisukoht, mis andis tunnistust sellest, et oportunistid ei uskunud proletariaadi jõusse. Oportunistid esinesid kodanluse kannupoistena. Sotsialistliku revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri kohta käiva punkti programmi võtmisel oli tohutu tähtsus: proletariaadile näidati täpselt ja selgelt ära võitluse lõppeesmärk ning võidu tingimused.

Miinimumprogramm määras kindlaks proletariaadi ülesanded kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ajajärgul: isevalitsuse kukutamine ja demokraatliku vabariigi kehtestamine, kõigi pärisorjuse igandite likvideerimine külas, kaheksatunnilise tööpäeva kehtestamine, rahvuste täieliku võrdõiguslikkuse elluviimine.

Agraar- ja rahvusküsimuse punktide võtmisel miinimumprogrammi oli suur tähtsus, kuna kõne all oli proletariaadi liitlaste küsimus eelseisvas revolutsioonis. Need küsimused kutsusid kongressil esile teravaid lahkarmusi.

Oportunistid ei pidanud talurahvast proletariaadi liitlaseks ega tahtnud teda kaasa tõmmata revolutsioonilisse võitlusse. Nad võitlesid visalt selle eest, et programmist jäetaks välja punkt pärisorjuse igandite likvideerimise kohta külas, millest talurahvas oli eriti huvitatud. Oportunistide ettepanekud lükati kongressi poolt tagasi.

Agraarprogramm nõudis väljaostumaksude kaotamist, talupoegadele nende rahasummade tagasimaksmist, mis neilt võeti väljaostumaksude näol, «lõikude» (talupoegadelt 1861. aasta reformi ajal äravõetud maade) tagastamist. Lõikude tagastamise nõudmises nägi V. I. Lenin esimest sammu agraarküsimuse lahendamisel. Programm väljendas talurahva huvisid, soodustas töölisklassi ja talurahva revolutsioonilise liidu kujunemist.

Terav võitlus toimus ka rahvusküsimuses. Oportunistid soovitasid tööliste organiseerimist rahvusliku tunnuse põhjal. See tähendas, et eri rahvustest töölistel pidid olema oma eraldi organisatsioonid, mille tegevus oleks piirdunud haridus- ja kultuuriküsimustega. Nende ettepanekute ellurakendamine oleks viinud eri rahvustest tööliste eraldumisele ja natsionalismi kultiveerimisele — vaetu õhutamisele rahvaste vahel. See oleks andnud hoobi proletaarsele internatsionalismile. Kongress lükkas need ettepanekud tagasi ja võttis vastu leninliku rahvusprogrammi, mille järgi rahvustel on õigus enesemääramisele kuni täieliku lahkulöömiseni. See tähendab, et neil on õigus iseseisvalt otsustada oma saatust. See programm peegeldas kõigi Venemaa koosseisu kuuluvate rahvaste huve. Ta kasvatas töölisi proletaarse internatsionalismi vaimus, soodustas rahvaste sõpruse tugevnemist ühises võitluses tsarismi vastu.

Partei põhikirj.

Kongress võttis vastu *partei põhikirja*, mis määras kindlaks partei organite ehituse, tema liikmete õigused ja kohustused. Lenin ja tema poolehoidjad võitlesid monoliitse, tsentraliseeritud võitluspartei eest. Partei liikmeid, õpetas V. I. Lenin, peavad ühendama ühised ülesanded ja raudne parteiline distsipliin; nad on kohustatud osa võtma kohaliku parteiorganisatsiooni tööst. Ainult selline partei võib saada rahvahulka revolutsioonilise võitluse tõeliseks juhiks ja viia proletariaadi sotsialistliku revolutsiooni võidule ning proletariaadi diktatuuri kehtestamisele.

Kuna oportunistid olid proletariaadi diktatuuri vastased, astusid nad välja partei liikmeks oleku selle punkti vastu. Neil õnnestus läbi viia oma formuleering: partei liikmeks võib olla see, kes tunustab tema programmi ja osutab talle «regulaarset isiklikku kaasabi». Osavõtt kohaliku organisatsiooni tööst ei ole kohustuslik. See formuleering avas ukse parteisse kõigile, kes ainult tundsid talle kaasa, kuid niisuguseid oli revolutsiooni laienemise perioodil küllalt ka elanikkonna kodanlike kihtide hulgas. Nad ei tahtnud oma elu parteiga siduda, ei tahtnud töötada alamastme parteirakukeses: kohalikus parteiorganisatsioonis. See formuleering võis viia lõhestatud väikekodanliku organisatsiooni moodustamisele, mis ei ole võimeline juhtima töölisklassi võitlust. See oli oportunistide ainus ning pealegi ajutine edu.

Keskkomitee valimistel saavutasid Lenini pooldajad otsustava võidu, saades häälteenamuse. Sellest ajast alates hakati seda osa

parteist (VSDTP), kes läks kaasa Leniniga ja toetas teda, nime-
tama *bolševikeks*, partei juhtkonna valimistel vähemusse jäänud
oportuniste aga *menševikeks*. «Bolševism,» kirjutas V. I. Lenin,
«kui poliitilise mõtte vool ja kui poliitiline partei on olemas 1903.
aastast.»¹

Partei II kongressi ajalooline tähtsus.

das oportunistide positsioonide tõsist nõrgenemist rahvusvahelises
töölisklassi liikumises. *Kommunistliku Partei loomine oli II kongressi
peamiseks tulemuseks. Tema juhtimisel saavutas vene töölisklass
võidu sotsialistlikus revolutsioonis ja ehitab edukalt kommunismi.*

Revolutsioonilise situatsiooni küpsemine.

Rahva olukorra halvenemine, massilise töölis-
ja talurahvaliidumise tohutu ulatus, vene kodan-
luse ja liberaalsete mõisnike opositsioonilisuse
kasv isevalitsuse vastu, valitsuse kõikumine —
kõik see tunnistas, et Venemaal oli kujunenud revolutsiooniline
situatsioon.

Tohutu suur maa paljumiljonilise elanikkonnaga läks vastu revo-
lutsioonile. Lähenevat revolutsiooni püüdis isevalitsus ära hoida
vallutusliku välispoliitikaga. Tsaar ja tema lähikondsed lootsid, et
sõda aitab rahvahulkade tähelepanu revolutsioonilt kõrvale juhtida
ja seeläbi lüüa revolutsiooniline liikumine. «Revolutsiooni
ärahooldamiseks,» rääkis siseminister, «on vaja väikest võidukat
sõda.» Kuid tema arvestused ei pidanud paika. Sõda ainult kiirendas
revolutsiooni saabumist.

Ülesandeid ja küsimusi.

1. Milles seisib proletariaadi revolutsioonilise partei loo-
mise leninlik plaan? 2. Tõestage, et «Iskra» oli marksistlik
partei «kollektiivne propagandist ja kollektiivne orga-
nisaator». 3. Millistes küsimustes arenes VSDTP II kongressil võitlus ühelt
poolt V. I. Lenini ja tema võitluskaaslaste ning teiselt poolt oportunistide vahel?
Missugused olid selle võitluse tulemused? 4. Missugused olid VSDTP II kong-
ressil vastuvõetud partei programmi peamised sätted? Milles seisab selle kong-
ressi ajalooline tähtsus?

Tähtsamad aastaarvud.

1870—1924 V. I. Lenini eluaastad.
1898 VSDTP I kongress.
1900 Hakati välja andma leninlikku ajalehte «Iskra».
Juuli 1903 VSDTP II kongress. Bolševike partei loomine.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 31. kd., lk. 8.

«ISKRA» TOI-
METUSE TEA-
DAANNE.

(Väljavõtteid.)

Poliitilist ajalehte «Iskra» välja andma hakates peame vajalikuks ütelda mõni sõna sellest, mille poole me püüame ja kuidas me oma ülesandeist aru saame.

Me elame üle äärmiselt tähtsat momenti vene töölisliikumise ja vene sotsiaaldemokraatia ajaloos. Viimaseid aastaid iseloomustab sotsiaaldemokraatlike ideede häämas-tavalt kiire levik meie haritlaste seas, sellele ühiskond-liku mõtte voolule tuleb aga vastu iseseisvalt tekkinud liikumine tööstusproletariaadi hulgas, kes hakkab ühi-nema ja oma rõhujate vastu võitlema, kes hakkab õhinal tungima sotsialismi poole...

Kuid teiselt poolt on meie liikumise peajooneks killusta-tud, nüü-õelda nokitsev iseloom, mis viimasel ajal eriti silma paistab: kohalikud ringid tekivad ja tegutsevad üksteisest sõltumata ja koguni (mis on eriti tähtis) sõl-tumata neist ringidest, mis on tegutsenud ja tegutsevad samades keskustes; ei kujune traditsioone, ei ole järje-kestvust ja kohalik kirjandus kajastab täielikult liiku-mise killustatud iseloomu ja seose puudumist sellega, mis vene sotsiaaldemokraatia on juba loonud...

Praktiline järeldus sellest kõigest on järgmine: meie, vene sotsiaaldemokraadid, peame liituma ja suunama kõik jõupingutused tugeva partei loomisele, kes võitleks revo-lutsioonilise sotsiaaldemokraatia ühise lipu all. Just selle ülesande seadiski üles juba 1898. aasta kongress...

Luuu partei ja teha ta tugevaks tähendab luua ja teha tugevaks kõigi vene sotsiaaldemokraatide ühendus... Tuleb esiteks luua tugev ideeline ühendus... see ideeline ühendus tuleb kindlustada partei programmiga. Teiseks tuleb luua organisatsioon, mis oleks spetsiaalselt määrat-lud ühenduse pidamiseks kõigi liikumise keskuste vahel, täielike ja õigeaegsete teadete hankimiseks liikumise kohta ja kõigi Venemaa nurkade korrapäraseks varusta-miseks perioodilise ajakirjandusega...

Enne kui ühineda ja selleks et ühineda, on tarvis kõige-pealt otsustavalt ning kindlalt üksteise vahele piirid tõm-mata. Vastasel korral oleks meie ühinemine ainult fikt-sioon, mis varjaks praegust segasust ja takistaks selle radikaalset kõrvaldamist. Seepärast on arusaadav, et me ei kavatse teha oma häälekandjast lihtsat laoruumi mit-mesugustele vaadetele. Vastupidi, me hakkame teda juh-tima rangelt kindlaksmääratud suunas. Seda suunda võib väljendada sõnaga: marksism, ja vaevalt tarvitseb meil lisada, et me pooldame Marxi ja Engelsi ideede jär-jekindlat arendamist...

Me hakkame jõudumööda püüdma selle poole, et kõik vene seltsimehed vaataksid meie väljaandele kui oma

häälekandjate, kellele iga rühm teataks kõik liikumisse puutuvad andmed, kellega ta jagaks oma kogemusi, oma vaateid, oma nõudeid kirjanduse suhtes, oma hinnanguid sotsiaaldemokraatlike väljaannete kohta, kellega ta jagaks, lühidalt, kõike, mis ta ise liikumisse toob ja mis ta sellest liikumisest saab. Ainult niisugusel tingimisel on võimalik luua tõeline ülevenemaaline sotsiaaldemokraatlik häälekandja. Ainult niisugune häälekandja suudab liikumise viia poliitilise võitluse avarale teele...

(V. I. Lenin, Teosed, 4. kd., lk. 312—316.)

Küsimusi ja ülesandeid.

1. Millised ülesanded püstitas Lenin ajalehe «Iskra» ees?
2. Selgitage, kuidas te mõistate Lenini seisukohta, et ajaleht peab saama «kollektiivseks propagandistiks ja kollektiivseks organisatoriks».

Kirjandust klassiväliseks lugemiseks.

M. Gorki, Ema, Tallinn, 1963.

S. Mstislavski, Kännivares — kevadine lind, Tallinn, 1955.

M. Sokolov, Sädemed, Tallinn, 1957.

§ 7. VENE-JAAPANI SÕJA ALGUS.

**Sõja põhjused
ja iseloom.**

Juhtivate kapitalistlike riikide jõudmine imperialismistaadiumi viis rahvusvaheliste vastuolude teravnemisele. XIX sajandi lõpuks sirgusid uued imperialistlikud kiskjad — Saksamaa, Ameerika Ühendriigid ja Jaapan, kes pretendeerisid asumaadele ja oma kaupade müügiturgudele, «kohale päikese all». Kuid maailm oli vanade kapitalistlike riikide vahel juba ära jaotatud. Puhkes võitlus maailma ümberjaotamise eest.

Eriti teravad olid vastuolud Kaug-Idas, kus arenes imperialistide võitlus Hiina — mahajäänud, poolfeodaalse riigi pärast. Kui varem võimutses Hiina turgudel jagamatult Inglismaa, siis nüüd hakkasid ka teised imperialistlikud riigid nõudma oma osa Hiina riisumisel. Jaapan ja Ameerika Ühendriigid läksid üle avalikele vallutustele Vaikse ookeani piirkonnas. Aktiivselt imperialistlikku poliitikat ajas Kaug-Idas ka tsaari-Venemaa.

90-ndail aastail päästis Jaapan valla sõja Hiina vastu ning purustas Hiina armee ja laevastiku. Hiinaga sõlmitud rahulepingu põhjal sai Jaapan rea Hiina alasid (sealhulgas ka Liaodongi poolsaare) ja suure kontributsiooni. Kuid Venemaa, keda toetasid Saksamaa ja Prantsusmaa, sundis Jaapanit loobuma Liaodongist. Sellest ajast peale algas pinev võitlus Jaapani ja Venemaa vahel.

Tsaarivalitsus sai Hiinalt kontsessiooni Ida-Hiina raudtee ehitamiseks Tšitaast Vladivostokini läbi Hiina territooriumi. XIX sajandi lõpul sõlmis ta Hiinaga lepingu Liaodongi poolsaare lõunaosa rentimise kohta kahekümne viieks aastaks koos Port Arturiga, millest sai Venemaa peamine mereväebaas Vaiksel ookeanil. Tsaari-Venemaa imperialistlikud ringkonnad tõukasid valitsust vallutuspoliitika läbiviimisele Kaug-Idas.

**Ettevalmistu-
mine sõjaks.**

XIX sajandi 90-ndate aastate lõpust alates alustas Jaapan avalikku ettevalmistust sõjaks Venemaaga. Jaapanit toetasid Inglismaa ja Ameerika Ühendriigid, kes lootsid eemaldada Venemaad Jaapani kättega Vaikse ookeani äärest, seejärel aga kindlustada ise Põhja-Hiinas. Nad andsid Jaapanile tohutuid krediite, mis võimaldasid ümber

relvastada Jaapani armee ning ehitada võimsa sõjalaevastiku. Jaapani laevastik ületas Venemaa Vaikse ookeani laevastiku. Eelseisvas sõjas tahtis Jaapani sõjaväeline kildkond hõivata Korea ja Mandžuuria, tugevdada oma mõju Vaikse ookeani basseinis ja Hiinas. Jaapani imperialistid unistasid kogu Vene Kaug-Ida vallutamisest.

Tsaari-Venemaa sõjaline mahajäämus.

Küpses Vene-Jaapani sõda. Jaapan valmistus selleks tunduvalt paremini kui tsaari-Venemaa. Vene armee Kaug-Idas oli väikesearvuline. Reservvägede vedu tohtu vahemaa taha oli raskendatud Siberi raudtee väikese läbilaskevõime tõttu, pealegi ei olnud raudtee ehitamine veel lõpetatud. Port Arturi kindlustamine kulges aeglaselt. Selle lõpetamine oli planeeritud 1909. aastaks. Tsaariarmees loksas vargus, riigiröövimine, sõjaväeametnike ja ohvitseride müüdavus. Kõrgema juhtiva koosseisu moodustasid peale väheste erandite reaktioonilised ja sõjaasjanduses vähiklikud aadli ja mõisnike esindajad. Tsaari väejuhatustundis halvasti vastase armee olukorda ja alahindas Jaapani jõude. Täiesti ebasoodsaks kujunes Venemaale ka rahvusvaheline olukord. Sel ajal kui Jaapanit abistasid võimsad suurriigid, jäi Venemaa tegelikult isoleerituks. Väga pingeline oli sisepoliitiline olukord — riigis küpses revolutsioon. Vaatamata sellele läksid tsaar ja teda ümbritsevad isikud kergemeelselt Jaapaniga suhete teravdamise teele, arvates, et Jaapaniga saab kergesti hakkama. Osa tsaari-Venemaa kaugelenägelikumaid poliitikuist astus välja

Mobilisatsioon külas. Viimane õhtusöök rindele mineja peres.

sõja vastu, kuid neid ei kuulatud. Tõsi, viimasel momendil tegi tsarism järeleandmisi, kuid oli juba hilja. Jaapan lükkas tsaarivalitsuse ettepanekud tagasi, kuna need ei rahuldanud teda, ja alustas 1904. aasta jaanuaris sõda.

1904.—1905. a. Vene-Jaapani sõjal oli imperialistlik, anastuslik iseloom nii Jaapani kui ka tsaari-Venemaa poolt. Sõda oli vene rahva hulgas väga ebapopulaarne. Ta tõi rahvale üksnes uusi kannatusi. Sõja eesmärgid olid rahvale võõrad.

Bolševikud eesotsas V. I. Leniniga astusid otsustavalt välja sõja vastu, paljastasid tsarismi anastuspoliitikat. Nad olid tsarismi lüüasaamise poolt selles röövsõjas, arvates õigesti, et kaotus nõrgendab tsarismi ja kiirendab Vene revolutsiooni võidu saabumist.

Sõjategevuse algus. Ööl vastu 27. jaanuari 1904. aastal ründas Jaapani laevastik sõda kuulutamata Vene eskaadrit Port Arturis ja vigastas kolme laeva. Järgmisel päeval lähenes Jaapani eskaader Korea sadamale Tšemulpole, kus sel ajal asusid ristleja «Varjag» ja kahuripaati «Korejets». Jaapani väejuhatuse tegi neile reidil tulistamise ähvardusel ettepaneku lahkuda neutraalsest sadamast.

«Varjagi» kapten V. F. Rudnev otsustas tugeva Jaapani eskaadri rivist läbi tungida. Oma kõnes madrustele ütles ta: «Me läheme läbimurdele ja astume võitluse eskaadriga, ükskõik kui tugev see ka ei oleks... Me ei anna kätte ei laevu ega iseennast, ning võitleme viimse veretilgani.»

Kangelaslik ebavõrdne võitlus kestis 45 minutit. Laeva meeskond ilmutas ülimat vaprust. Isegi haavatud madrused ja ohvitserid ei lahkunud relvade juurest, kuni suutsid veel abistada oma seltsimehi. «Varjagi» kapten, kes oli peast haavata saanud, jäi komandosillale, innustades madruseid oma mehisusega. Kuid Port Arturi läbi murda ei õnnestunud. Mõlemad laevad said raskesti vigastada. Suurtükid langesid rivist välja. Soovimata laevu vaenlase kätte anda, uputas meeskond need ise.

Need kaotused nõrgendasid Vene laevastikku. Vaatamata sellele hakkas suurepärase laevastikujuht S. O. Makarov, kes määrati Vaikse ookeani laevastiku juhatajaks siis, kui sõjategevus juba käis, energiliselt valmistuma võitluseks merel.

Stepan Ossipovitš Makarov pärines lihtsast madruseperekonnast. Ta tundis suurepäraselt mereasjandust, oli andekas mereväeinsener ja teadlane. Juba Vene-Türgi sõjas (1877—1878) sai ta kuulsa kui mehine, algatusvõimeline ja vilunud ohvitser. Port Arturis arendas ta energilist tegutsemist kannatada saanud laevade remontimisel ja laevastiku ettevalmistamisel eelseisvaks heitluseks Port Arturi blokeeritud Jaapani merejõududega. Kuid tema teenistus Kaug-Idas ei kestnud kaua. 31. märtsil, kui Makarov viis eskaadri merele, et astuda vaenlasega võitluse, sattus lipulaev miini otsa ja vajus mõne minuti jooksul põhja.

Pärast Makarovi surma loobus tsaari väejuhatust aktiivsest tegevusest merel. Kuid Vaikse ookeani laevastiku meremehed andsid suure panuse Port Arturi kangelaslikul kaitsmisel.

Sõja käik
maismaal.

Sõjategevus maismaal kulges Vene armeele samuti edutult. Relvastatud jõudude ülemjuhataja Kaug-Idas admiral Aleksejev oli osav õukondlane ja intrigaan, kuid andetu väejuht. Mandžuuria armeed juhatas kindral Kuropatkin. Ühe kaasaegse hinnangu järgi võis ta mängida «ainult teisejärgulisi osasid», kuna tal «ei jätku otsustusvõimet ja kindlat tahet».

Jaapani väed maabusid takistamatult algul Koreas, seejärel ka Mandžuurias. Ehkki Kuropatkini jõud olid võrdsed vastase omadega, andis ta käsu taanduda. 1904. aasta mais lõigati Port Artur ära armee põhiosast, seejärel aga piirati sisse jaapanlaste poolt, kelle jõud ületasid tunduvalt kindluse garnisoni.

1904. a. augustis toimus suur lahing Liaoyangi all. Vene sõdurid kaitsesid end kindlalt ja tekitasid vaenlasele raskeid kaotusi. Jaapani väed olid lüüasaamise lävel, kuid Kuropatkin, kaotanud usu võidusse, käskis jälle taganeda. Port Artur jäeti saatuse hooleks. Tema garnison oli sunnitud üksinda pidama rasket ebavõrdset võitlust.

Ülesandeid
ja küsimusi.

1. Missugused olid Vene-Jaapani sõja põhjused? 2. Miks olid bolševikud tsarismi lüüasaamise poolt selles sõjas? Milles seisab niisuguse seisukoha tõeline patriotism?
3. Jutustage sõja algusest ja vene meremeeste kangelaslikust võitlusest.

§ 8. PORT ARTURI KANGELASLIK KAITSIMINE. TSARISMI LÜÜASAAMINE.

Port Arturi
kaitsmine.

Port Arturi kaitsmine on üks suurepärasemaid lehekülgi Vene sõja-ajaloos. Enam kui seitsme kuu vältel löid vene sõdurid ja madrused, eraldatuna oma kodumaast, saamata kusagilt abi, kangelaslikult tagasi vaenlase ülekaalukate jõudude pealetungid maismaalt ja merelt. Neli korda võttis Jaapani armee ette üldrünnaku kindlusele. Maa- ja meresuurtükivägi tulistas lakkamatult linna, kuid kindluse kaitsjad pidasid visalt vastu ja löid vastase iga kord tagasi. Port Arturi kaitsmise hingeks oli kindral R. I. Kondratenko. See oli andekas väejuht, kes täitis oma sõjaväelist kohust lõpuni. Ta hukkus kangelasena.

Port Arturi kangelaslik kaitsmine sidus kauaks vastase suuri jõude ja tekitas talle tunduvalt kaotusi. Jaapanlased kaotasid Port Arturi all üle 110 000 inimese surnutena ja haavatutena. Tsaari väejuhatust ei mõistnud ümberpiiratutele abi osutada ega kasutanud isegi asjaolu, et tunduv osa jaapanlaste jõude oli aheldatud Port Arturi

külge. Tsaarikindralite andetus viis selleni, et Vene väed said pidevalt lüüa.

1904. aasta oktoobris toimus suur lahing Shahe jõel, mis kestis peaaegu kaks nädalat. Tundmatu mäGINE maastik, mäesuurtükiväe puudumine ja lahingumoona puudus raskendasid Vene vägede manöövreid. Väejuhatuse tegutses otsustusvõimetult. Vaatamata võimalustele vaenlast purustada ei osanud Kuropatkin edu saavutada. Lahing lõppes tagajärjetult. Ainus võimalus tõmmata jaapanlaste jõud ära Port Arturi alt oli mööda lastud.

Port Arturi langemine.

1904. aasta detsembris andis Guangdongi kindlustatud rajooni¹ ülem kindral Stössel Port Arturi vastasele, ehkki oli veel võimalusi kindluse edasiseks kaitseks. Port Arturi eskaader hukkus. Port Arturi langemisel oli suur mõju kogu sõja käigule: Jaapani laevastik sai piiramatu ülevõimu merel, maaväed aga, mis varem olid seotud kindluse blokaadiga, paisati Vene armee peajõudude vastu. Kindluse loovutamine mõjus rängalt Vene armee moraalsele seisukorrale, kutsus kogu maal esile nõrdimuse tsarismi ja väejuhatuse kuritegeliku käitumise üle. «Häbitavalt on lüüa saanud mitte vene rahvas, vaid isevalitsus...» kirjutab V. I. Lenin. «Port Arturi kapituleerumine on tsarismi kapituleerumise proloog.»² See lüüasaamine soodustas revolutsioonilise liikumise hoogustumist riigis. 1905. aasta jaanuaris algas Venemaal kodanlik-demokraatlik revolutsioon.

Tsarismi lüüasaamine.

Vaatamata alanud revolutsioonile jätkas tsarism sõda. 1905. aasta veebruaris toimus selle aja kohta grandioosne lahing Mukdeni all. Sellest võttis osa mõlemal poolle üle 650 000 inimese. Tsaari väejuhatuse ebarahuldava tegevuse ja täieliku segaduse tõttu vägede juhtimises said Vene väed raskete lüüasaamiste osaliseks. Venelaste kaotused moodustasid 90 000 inimest, jaapanlaste kaotused — 70 000 inimest. Armeed oli moraalselt maha surutud ja kaotas võitlusvõime. Armees tugevnes revolutsiooniline käärimine. Sõda oli kaotatud. Liberaalkodanlikes ringkondades hakati esitama nõudmisi rahu sõlmimiseks.

Ka Jaapani sõjalised jõud olid välja kurnatud. Juba veebruaris pöördus ta Ameerika Ühendriikide poole palvega olla vahendajaks rahu sõlmimisel.

Tsušima lahing.

Sõja lõppakordiks oli Tsušima merelahing. Juba 1904. aastal oli isevalitsus saatnud Vaiksele ookeanile Balti laevastiku laevadest moodustatud 2. Vaikse ookeani eskaadri. Pärast Port Arturi loovutamist ja Vaikse ookeani laevastiku peajõudude hukkumist muutus oma jõududelt vastasest maha jääva eskaadri tulek Kaug-Idasse mõttetuks. Kuid tsaar tõukas

¹ Kindlustatud ala Liaodongi poolsaarel, millesse kuulus ka Port Artur.

² V. I. L e n i n, Teosed, 8. kd., lk. 37.

kangekaelselt vene meremehi hukule vastu. **1905. aasta mais** toimus Tsušima saare lähedal verine merelahing. Vene madrused ja ohvitserid võitlesid selles heitluses kangelaslikult. Suur osa Vene laevu hukkus, teised hõivati jaapanlaste poolt või läksid neutraalsetesse sadamatesse. Ainult kolm laeva murdsid läbi Vladivostokki. See oli kõik, mis suurest eskaadrist oli järele jäänud.

Portsmouthi rahu.

Nüüd lõpuks taipas ka tsaar, et sõda võita on võimatu. **1905. aasta augustis** kirjutas tsaarivalitsus alla *Portsmouthi rahulepingule* (Portsmouthi linnas Ameerika Ühendriikides).

Selle lepingu põhjal kindlustus Jaapan Koreas, sai õiguse Liaodongi poolsaare rentimiseks ja hõivas Sahhalini saare lõunaosa. Jaapan oli arvestanud tunduvalt rohkemaga, kuid sõja jätkamiseks ei olnud tal jõudu.

Vene rahvas maksis selle tsarismi avantüüri eest kallist hinda: 270 000 surnut ja haavatut, tohutud sõjalised kulutused, peaaegu kogu Vaikse ookeani laevastiku hukkumine. Iseloomustuse tsarismi tabanud sõjalise katastroofi põhjustele andis Lenin. Ta kirjutas: «Kindralid ja väejuhid osutusid andetuiks ja tühisteks inimesteks... Tsiviil- ja sõjaväeline bürokraatia osutus niisama parasitlikuks ja müüdavaks kui pärisorjuse ajalgi. Ohvitserkond osutus harimatuks, arenematuks ja ettevalmistamatuks, kellel ei olnud tihedat sidet sõduritega ega nende usaldust... Isevalitsusliku Venemaa sõjaline võimsus osutus petlikuks.»¹ Tsarismi sõjaline lüüasaamine soodustas revolutsioonilise liikumise hoogustumist riigis, nõrgestas Venemaa rahvusvahelist positsiooni, suurendas tema sõltuvust tugevamatest imperialistlikest riikidest.

Portsmouthi rahu sõlmimine päästis tsarismi käed valla Vene revolutsiooni mahasurumiseks.

Ülesandeid ja küsimusi.

1. Koostage kronoloogia tähtsamate sõjasündmuste kohta ja kandke kaardile lahingute kohad. 2. Jutustage Port Arturi kaitsmisest, kasutades selleks ka loetud ilukirjandust. 3. Missugused olid Vene-Jaapani sõja tulemused?

Tähtsamad aastaarvud.

1904—1905 Vene-Jaapani sõda.

Mai—detsember 1904 Port Arturi kangelaslik kaitsmine.

Veebruar 1905 Mukdeni lahing.

Mai 1905 Vene laevastiku hukkumine Tsušima all.

August 1905 Portsmouthi rahuleping.

Kirjandust klassiväliseks lugemiseks.

A. Novikov-Priboi, Tsušima, Tallinn, 1946—1948.

A. Stepanov, Port Artur, Tallinn, 1946—1948.

1905.—1907. AASTA REVOLUTSIOON VENEMAAL. ESIMENE RAHVAREVO- LUTSIOON IMPERIALISMIAJASTUL.

§ 9. REVOLUTSIOONI ALGUS.

Revolutsiooni
põhjused,
iseloom ja
liikumapanevad
jõud.

Revolutsiooniline kriis, mis küpses Venemaal sajandi algusest alates, lõppes **1905.—1907. a.** revolutsiooniga — esimese revolutsiooniga *imperialismiajastul*. Oma iseloomult oli see *kodanlik-demokraatlik revolutsioon*. Tema esma- seks ülesandeks oli pärisorjuse igandite kaota-

mine, mis hoidsid kammitsais riigi majandust ja poliitilist korda ning takistasid maa edasiarenemist. Feodalismi peamiseks igandiks oli mõisnike maavalduse säilimine, mõisnike suured latifundiumid, mis põhjustasid talurahva maapuuduse, talurahva eksplua- teerimise poolpärisorjuslikud meetodid. Kõik see tekitas seisakut põllumajanduses, rahvahulkade laostumist ja vaesumist.

Nimelt seepärast oli *agraarküsimus*, s. t. mõisnike maavalduse lik- videerimine ja talupoegade varustamine maaga, esimese Vene revolutsiooni põhiküsimuseks ja määras tema omapära. Võitlusele maa eest tõusis paljumiljoniline Vene küla, andes revolutsioonile enneolematu ulatuse.

Maa rahvastiku tohutud hulgad olid huvitatud ka feodalismi teise peamise igandi — *isevalitsusliku riigikorra* likvideerimisest. Tsarism, kes toetus käputäiele mõisnikele ja bürokraatidele, kaitses pärisorjuslikku korda ning pidurdas tootlike jõudude arenemist. Ta tõukas rahvahulgad viletsusse, harimatusse ja ebakultuursusse, lämmatas neid maksudega ja jälitas igasugust vaba mõtte aval- dust. Tsarism ajas reaktsioonilist, rahvavastast poliitikat. Riigis valitses politsei omavoli, altkäemaksuvõtmine, irvitamine inimese üle. Tekkis tungiv vajadus likvideerida isevalitsus ja kehtestada *konstitutsiooniline kord*, anda rahvale poliitilised õigused ja demo- kraatlikud vabadused — sõna-, trüki-, koosolekute ja usu- vabadus.

Revolutsioon pani liikuma vene rahva ja teiste meie maa rahvaste tohutud hulgad. Tsarism muutis Venemaa rahvaste vanglaks. Arvukad Vene impeeriumi koosseisu kuuluvad rahvused olid kahe- kordse, nii oma mõisnike ja kapitalistide kui ka Vene tsarismi ja kodanluse rõhumise all. Isevalitsus lämmatas rahvuslikku kul- tuuri, külvas vaenu rahvaste vahele, soodustas koloniaalse riisu- mise kõige metsikumaid vorme.

**Proletariaat —
revolutsiooni
juht.**

1905.—1907. aasta revolutsioon oli rahvarevolutsioon. Selle revolutsiooni eestvedaja, tema *hegemoon* (juht) oli proletariaat — kõige revolutsioonilisem, kõige järjekindlam klass võitluses isevalitsuse vastu. Rasked töötingimused ja madal töötasu, võimude omavoli ja poliitiliste õiguste puudumine tegid Venemaa tööliklassi olukorra eriti raskeks. Proletariaat oli huvitatud kodanlik-demokraatliku revolutsiooni võidust, kuna ainult isevalitsuse likvideerimine ja kodanlik-demokraatlike vabaduste kehtestamine võisid luua tingimused võitluseks sotsialistliku revolutsiooni eest.

Arg, järjekindlusetu ja kontrrevolutsiooniline vene kodanlus ei saanud revolutsiooni juhtida — ta oli kõhklev, kõikuval positsioonil, kartis rahvast ning läks sobingule tsarismiga.

**Streikide ja
demonstrat-
sioonide laine.**

Vene-Jaapani sõda halvendas tööliste olukorda veelgi. Juba 1904. aasta sügisel tõusis tööliste miitingute, demonstratsioonide ja streikide uus laine. Need toimusid mitte ainult majanduslike, vaid ka poliitiliste loosungite all: «Maha isevalitsus!» «Kaheksatunniline tööpäev!», «Maha sõda!»

Kuid paljudel töölistel, eriti neil, kes alles hiljuti tulid külast ja ei olnud katkestanud sidemeid talumajapidamisega, oli veel väga tugev usk «isakesse-tsaari». Neid mahajäänud meeolusid ära kasutada püüdes moodustas Peterburi ohranka oma sala-

Patrullid Peterburi tänavail 1905. aasta 9. jaanuari eelõhtul. Foto järgi.

agendi vaimulik Gaponi vahendusel «St. Peterburgi Vene Vabriku- ja Tehasetöölise Ühingu». Selle eesmärgiks oli tõmmata töölisi eemale poliitilisest võitlusest ja piirata töölisliikumist kultuurhari- dusliku tegevusega. Kõigi vahenditega toetas ta truualamlikke meeolusid tööliste hulgas. Papp Gapon veenis töölisi selles, et tsaar, saanud teada rahva viletsusest, kergendab kindlasti tema olukorda. See propaganda saavutas ajutist edu.

Protestimärgiks mõne töölise vallandamise vastu, kes kuulusid Gaponi organisatsiooni, alustas Putilovi tehas 3. jaanuaril 1905. a. streiki. Putiilovlasi toetasid teiste ettevõtete töölised ja 8. jaanua- ril levis streik üle kogu Peterburi. Streikijate arv oli tohtu suur — 150 000. Enamik suurettevõtteid seisis. Ajalehed ei ilmunud. Streik muutus suure poliitilise tähtsusega sündmuseks.

Gaponi initsiatiivil koostasid töölised palvekirja, mille nad otsus- tasid tsaarile üle anda pühapäeval, 9. jaanuaril rahuliku rongkäigu ajal Talvepalee juurde. Palvekirja arutati rahvakoosolekul.

**Bolševikud
kutsuvad üles
võitlusele.**

Bolševikud astusid välja palvekirja esitamise vastu. Nad selgitasid, et tsarism on rahva vaen- lane ja temalt heategevust oodata ei tohi. «Sel- lise odava hinnaga, nagu üks petitsoon,» öeldi

bolševike poolt väljaantud lendlehes, «... vabadust ei osteta. Vaba- dus ostetakse verega, vabadus võidetakse kätte ägedates lahingu- tes relvade abil. Tsaari ei tule paluda..., vaid ta tuleb tõugata troonilt ja kihutada koos temaga minema kogu isevalitsuslik jõuk — ainult sellisel teel võib kätte võita vabaduse.»

Kuid kuna töölised lootsid veel tsaari armulikkusele, otsustasid bolševikud palvekirja arutamise ja rahulikust demonstratsioonist osa võtta, et olla koos rahvaga. Bolševike ettepanekul lülitati petit- siooni poliitilised nõudmised: Asutava Kogu kokkukutsumine, maa andmine talupoegadele, sõna-, trüki- ja koosolekute vabadus, kaheksatunniline tööpäev jt. Ent tervikuna oli petitsoon läbi imbu- nud naiivsest monarhismist, usust tsaarisse.

Ettevalmistatav tööliste rahulik rongkäik oli valitsusele teada. Ta otsustas töölisi tsaaripalee juurde mitte lubada ja sõjaväe abil lüüa igasugused rahulolematuse väljendused. Valitsus loot- tis sellega revolutsioonilise ülestõusu ära hoida.

**Verine püha-
päev.**

1905. a. 9. jaanuari varahommikul suundusid pühapäevavarõivais töölised koos naiste ja lastega Talvepalee juurde. Rongkäigust võttis osa üle 140 000 inimese. Nad kandsid tsaaripilte, lippe ja ikoone ning laulsid palveid. Oma petit- sioonis kirjutasid töölised: «Meie, Peterburi linna töölised,... tulime sinu juurde, valitseja, otsima õigust ja kaitset. Me oleme jäänud puruvaeseks, meid rõhutakse, vaevatakse üle jõu käiva tööga, meid mõnitatakse, meid ei peeta inimesteks, meisse suhtu- takse nagu orjadesse, kes peavad kannatama oma kibedat saatust ja vaikima... Meid tõugatakse ikka sügavamale viletsuse, õiguse- tuse ja harimatuse mülkasse, meid lüüakse despotism ja oma-

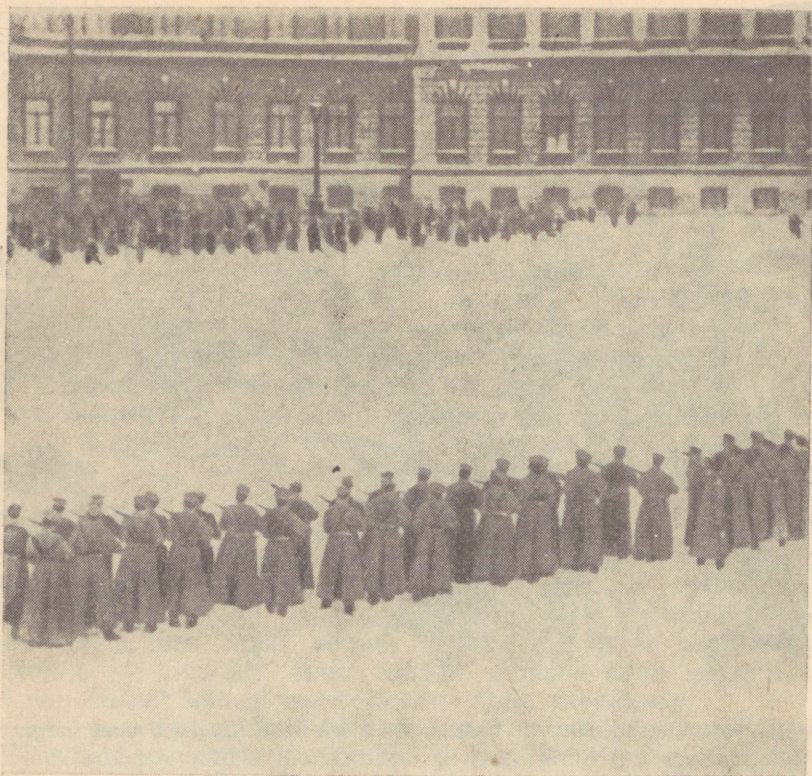

Tööliste tulistamine 9. jaanuaril 1905. a. Kunstnik V. S. Svarogi maali järgi.

voli . . . Meie kannatus on otsas. Meile on kätte jõudnud see hirmus silmapilk, millal on parem surra, kui talumatut piina kannatades edasi elada.»

Tsaarivalitsus valmistus hoolikalt tööliste tulistamiseks. Sõjavägi ja politsei ääristasid tänavaid ja väljakuid rongkäigu tee ääres. Suurtükivägi oli lahinguvalmis. Valitsus pani tööliste vastu välja valikväeosad — tsaari kaardiväe ja kasakad. Demonstrantide tulistamine algas juba kesklinna viivate väravate ja sildade — Narva väravate, Troitski ja Nikolajevski silla juures. Siiski õnnestus suurel grupil töölistel jõuda tsaaripalee juurde. Palju inimesi, eriti naise ja lapsi, kogunes Aleksandri aeda. Siin — Palee väljakul ja Aleksandri aias — võtsid neid vastu kuulid ja kasakate nagaikad. Tsaaritumukad tulistasid mitte ainult töölisi, vaid ka lapsi. Seejärel paisati tööliste peale ratsavägi, kes raius mõõgaga ja tallas inimesi hobuste jalge alla, suurendades haavatute hulka. Tulistamine toimus ka teistel Peterburi tänavatel.

Sellel *verisel pühapäeval* tapeti üle tuhande töölise ja ligi viis tuhat sai haavata. Nõrdimus ja raev haaras töölisi. Nad hakkasid

Tööliste tulistamine Talvepalee juures 9. jaanuaril 1905. a.

relvastuma: rüüstasid mitmeid relvakauplusi, hõivasid relvatöökoja ja hakkasid barrikaade ehitama. Töölised astusid ebavõrdsesse lahingusse sõjaväeosade ja politseiga.

Bolševikud olid koos rahvaga. Nad kutsusid üles relvade juurde, võitlusele, tasumisele. Ühes lendlehes kirjutasid bolševikud: «Kodanikud! Eile te nägite isevalitsuse metsikusi. Nägite verd, mis ujutas tänavaid. Kes siis saatis sõjaväeosad, kes suunas püssid ja kuulid tööliklassi rinda? Tsaar, suurvürstid, ministrid, kindralid ja õukonna lurjused. Nemad on mõrtsukad! Surm neile!!!»

9. jaanuari traagilistel sündmustel oli suur ajalooline tähtsus. Rahvale sajandite vältel sisendatud usu «heasse» tsaari surmasid sõdurite kogupaugud ja tallasid jalge alla kasakate hobused. «Töölisklass sai kodusõja suure õppetunni...»¹ kirjutas Lenin. Proletariaadi poliitiline kasvatus astus ühe päeva jooksul pika sammu edasi. Võitlusele tõusid miljonid töölised ja talupojad. Riigis algas revolutsioon.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 8. kd., lk. 76.

Töölis- ja talurahvaliidumise tõus.

Verised sündmused Peterburis kutsusid esile rahva vihapurske. 1905. aasta jaanuaris toimusid massilised streigid Moskvas, Riias, Varssavis ja Tiflisis. Nendega kaasnesid poliitilised demonstratsioonid pealinna proletariaadi toetuseks. Paljudes linnades toimusid ägedad kokkupõrked politsei ja sõjaväeosadega. Jaanuarikuus streikis ainuüksi tööstustöölisi 440 000, s. t. rohkem kui kogu möödunud kümne aasta jooksul kokku. Streigilaine veeres üle kogu maa. Vene proletariaadi järel lülitus võitlusse Ukraina, Valgevene, Poola, Leedu, Aserbaidžani, Gruusia ja Kesk-Aasia töölisklass. 1905. a. kolme esimese kuu jooksul haarasid streigid üle 800 000 inimese. Tööliste streigiliikumist toetasid üliõpilased ning demokraatlik intelligents — arstid ja õpetajad.

Töölisklassi järel tõusis võitlusele talurahvas. Juba jaanuaris—veebruari puhkesid Venemaa eri piirkondades talurahva ülestõusud. Süttisid mõisnike häärberid. Talurahvarahutused haarasid mitte ainult Suur-Venemaa kubermange, vaid ka rahvuslikke ääremaid. «... niiviisi sai uinuvast Venemaast revolutsioonilise proletariaadi ja revolutsioonilise rahva Venemaa,»¹ kirjutas Lenin. Talurahvaliidumine oli veel stiihiline, organiseerimata ning tööliste väljaastumistega nõrgalt seotud. Talupojad võitlesid üldreeglina oma kohalike vajaduste eest ega püstitanud laialdasi poliitilisi nõudmisi. Nende viha oli suunatud mõisnike ja ametnike vastu, kuid nad uskusid veel «heasse» tsaari ja lootsid tema armulikkusele.

Nõrdimus tsarismi kuriteo üle haaras ka Euroopa proletariaadi. Reas maades toimusid massilised väljaastumised — demonstratsioonid ja miitingud vene proletariaadi toetuseks. Need andsid tunnistust sellest, et revolutsioonilised sündmused Venemaal viisid kõigi maade tööliste solidaarsuse tugevnemisele.

Küsimusi.

1. Missugused olid esimese rahvarevolutsiooni põhjused Venemaal ja missugune oli tema iseloom? 2. Millised klassid olid revolutsiooni liikumapanevateks jõududeks ja miks? 3. Milline sündmus oli esimese Vene revolutsiooni alguseks? Milles seisis revolutsiooni ajalooline tähtsus?

¹ V. I. Lenin, Teosed, 23. kd., lk. 228.

*Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölis-
 partei.*

*Kõigi maade proletaarlased, ühinege!
 Kõigile!*

*Seltsimehed! Valati verd, see voolab ojadena. Veel kord
 said töölised tunda tsaari hellust ja armu. Nad läksid
 tsaari juurest õigust otsima ja said temalt kuule... Te
 nägite, mis tähendab tsaari paluda, mis tähendab temale
 loota. Õppige siis võtma jõuga seda, mida te vajate,
 õppige lootma ainult iseendale.*

*Teid on sadu tuhandeid, kuid mida teete te paljaste
 kätega? Relvastuge, kus iganes võimalik, millega iganes
 võimalik... Üksnes jõuga ja verega võidetakse kätte
 vabadus ja õiglus...*

*Jätkake streiki, seiske kindlalt. Ilma teie töömehekäteta
 on teie rõhujad — kapitalistid ja valitsus — liiga nõr-
 gad; streik tabab neid valusasti, see on tugev relv. Ja
 parem nälgida võitluse heaks, võidu heaks, kui olla päe-
 vast päeva söömata röövijate hüveks ja kasuks. Olge
 kindlad...*

*Meie, sotsiaaldemokraadid, rääkisime teile juba varem, et
 tsaarilt ja ametnikelt ei saa midagi palumisega, et nende
 peale mõjub ainult jõud, et nad on halastamatud vaen-
 lased, aga mitte teie sõbrad. Nüüd te näete seda ise.
 Mingem siis koos. Ja ärge valatud veri voolaku asjata.
 Toogu ta meile vabaduse ja parema tuleviku. Ühinege,
 relvastuge, lootke ainult iseenda peale, seltsimehed tööli-
 sed.*

Maha mõrtsukas tsaar!

Elagu Asutav Kogu!

Jaanuar 1905. a.

VSDTP Peterburi komitee.

Küsimusi.

1. Kuidas hindasid bolševikud 9. jaanuari sündmusi?
2. Millised õppetunnid said töölised neist sündmustest?

§ 10. VSDTP III KONGRESS.

Menševikud
 süvendavad
 partei
 lõhenemist.

Pärast VSDTP II kongressi alustas sellel kongressil moodustunud menševistlik fraktsioon parteis lõhestustegevust. Tal õnnestus haarata enda kätte ajalehe «Iskra» juhtimine. Kõigis revolutsiooni põhiküsimustes olid menševikud oportunistlikel seisukohtadel, läksid sobingule kodanlusega.

Menševike õnnestustegevus, mis viis partei faktilisele lõhenemisele, tekitas suurt kahju töölis- ja revolutsioonilisele liikumisele. See oli täiesti lubamatu revolutsiooni hoogustumise tingimustes, kus par-

Пролетария всех стран соединяйтесь.

В Петербургъ сотни убитыхъ, тысячи раненыхъ. Пролита святая кровь тѣхъ, кто захотѣлъ добиться для народа хлѣба и свободы. Это кровь Петербургскихъ рабочихъ. Они хотѣли лично поговорить съ царемъ о своихъ дѣлахъ. Они, идя на площадьъ передъ зимнимъ дворцомъ, несли его портретъ и иконы Царя вмѣсто себя высла на площадьъ войска, напустивъ ихъ словами: стрѣляйте въ эту сволочь. Иконы были прострѣлены. Груды труповъ покрыли площадь и улицы. Православный милосердный царь ознаменовалъ свое царствование еще одной кровавой расправой со своими голодными подданными. Изъ нихъ онъ дѣлаетъ себя окрестку, заставляетъ рубить и колоть ихъ, стрѣлять въ нихъ....

Въ Петербургѣ убито до 800 человекъ, раненыхъ свыше 3000. Грозные привраки жертвъ загнали его и его родичей въ Гатчину и Царское село. Сознавая свою неправоту онъ укрывалъ въ свое разбойничье гнѣздо, чтобъ не слышать стоновъ избиваемыхъ, не видѣть крови на улицахъ..

Убитыхъ везутъ по улицамъ, прохожіе съ сочувствіемъ снимаютъ шапки. Между убитыми есть учащійся. Правительство, озлобленное вслѣдствіе поражений на Дальнемъ Востоку, тѣшитъ побѣдами на улицахъ Петербурга и Москвы надъ безоружными рабочими. Они не останавливаются даже передъ поруганіемъ иконъ, которыхъ были несены рабочими.

Рабочіе до самаго послѣдняго времени не сопротивлялись. Они были безоружны, но, познавъ на себѣ милосердіе царя рѣшили вооружиться. Они разбили нѣсколько оружейныхъ магазиновъ и заласялись оружіемъ. Передаютъ, что два армейскихъ полка отказались стрѣлять—спасибо имъ. Къ Петербургу ядутъ вооруженные рабочіе съ Сестрорѣцкихъ заводовъ. Ихъ требованія та же что и Петербургскихъ рабочихъ: вотъ чего они требуютъ:

- 1) Созыва выборныхъ всей русской земли, свободы стачекъ, собранійъ созовъ и печати, 8-ми час. рабочаго дня;
- 2) Свободы личности и гражданскаго равенства
- 3) Контроля надъ администраціей
- 4) Непосредственнаго общенія рабочихъ съ верховною властью
- 5) Отдѣленія церкви отъ государства
- 6) Прекращенія войны.

Требуйте и вы, Московскіе рабочіе, того же и поддерживайте свои требованія забастовкой. Какъ вы сами теперь видите, жмрымъ путемъ ничего не добьетесь—такъ выйдите на улицу съ оружіемъ въ рукахъ. Заставьте бастовать неприсоединившіеся фабрики. Помните, что въ случаѣ сильнаго движенія въ Москвѣ къ вамъ присоединятся рабочіе Орхова-Зуева и Иванова-Воижевскаго. Слѣдуйте примѣру Петербургскихъ товарищей—они вооружены и дали нѣдвѣтныя добитыя своего или умереть.

Петербургскіе писатели послали депутатовъ къ Министру внутр., дѣл, гробовъ немедленно созвать представителямъ всей русской земли. Министръ не принялъ ихъ. Депутаты арестованы.

Товарищи, идите съ окрایی Москвы въ центръ, уговаривайте бастовать сахарные заводы, булочниковъ, конки, электрическія станціи, газовые заводы водопроводныхъ рабочихъ...

Помните, что за васъ вся интеллигенція, вся учащаяся молодежь, одинъ словомъ за васъ весь русскій народъ

Москва Ком. Росс. Сов. Дѣл Раб. Партіи

VSDTP Moskva komitee lendleht «Töölitele».
Jaanuär 1905.

tei osatähtsus proletariaadi organiseerimisel ja tema võitluse juhtimisel kasvas eriti suureks.

Ülesanne liita partei tihedasti ühte, määrata kindlaks täpne taktikaline joon revolutsioonis muutus edasilükkamatuks. Seepärast astusid bolševikud eesotsas Leniniga välja partei kongressi viivitamatu kokkukutsumise eest.

Menševikud keeldusid kongressi tööst osa võtmast ja kutsusid Genfi kokku oma konverentsi.

VSDTP III kongress tuli kokku Londonis 1905. aasta aprillis. Tema tööd juhtis V. I. Lenin.

Kongressi hinnang revolutsiooni iseloomu ja tema liikumapanevate jõudude kohta.

Kongress hindas Venemaal alanud rahvarevolutsiooni kodanlik-demokraatliku revolutsioonina, mis peab kukutama isevalitsuse, andma rahvale maad ja kehtestama riigis demokraatliku korra. Sellest lähtudes seadis kongress proletariaadi põhiülesandeks viia koos kogu talurahvaga kodanlik-

demokraatlik revolutsioon võidukale lõpule, kukutada isevalitsus, seejärel aga alustada liidus kehttalurahvaga võitlust sotsialistliku revolutsiooni eest. See leninlik määrang avas proletariaadi võitlusele avarad perspektiivid.

Kongress rõhutas, et proletariaat on kõige revolutsioonilisem klass. Ta on kõige rohkem huvitatud demokraatliku revolutsiooni võidust, kuna see toob poliitilise vabaduse ja loob tingimused võitluse jätkamiseks. Ta võib ja peab saama rahvahulkade juhtijaks. Seetõttu on proletariaadi hegemoonia tagamine proletaarse partei kõige tähtsamaks ülesandeks. Proletariaadi liitlaseks on revolutsiooniline talurahvas. Kuna Vene revolutsiooni põhiülesandeks on mõisnike maavalduse ja pärisorjuse igandite likvideerimine, on talurahvas selle võidust eluliselt huvitatud. Kongress seadis partei ette ülesande kindlustada igakülgsest tööliklassi ja talurahva liitu. Sel eesmärgil võeti vastu otsus talupoegade revolutsiooniliste nõudmiste toetamise kohta kuni mõisnike maade täieliku konfiskeerimiseni. Tunnistati vajalikuks bolševike revolutsioonilise töö intensiivistamine külas, et tõsta talurahvaliidumise taset veelgi kõrgemale. Suur tähtsus oli partei taktikal, mille kongress liberaalse kodanluse suhtes välja töötas. Kongress märkis, et liberaalid püüavad allutada rahvahulki oma mõjule ja kasutada revolutsiooni oma huvides. Kodanlus on tihedalt seotud tsarismiga ega soovi monarhistlikku korda likvideerida. Ta tahab seda vaid paremaks muuta ja parandada. Hirmust rahva ees läheb ta kokkuleppele tsarismiga. Seepärast püstitas kongress ülesande isoleerida liberaalne kodanlus, saavutada, et tal ei oleks mingit toetust tööliste ja talupoegade poolt.

**Relvastatud
ülestõusu ette-
valmistamine.**

Märkides ära massiliste poliitiliste streikide osa tööliklassi revolutsioonilisel mobiliseerimisel, rõhutas kongress ühtlasi, et tsarismile saab lõpu teha üksnes relvastatud ülestõusu teel. See-

pärast peab partei suunama oma jõupingutused ülestõusu organisatsioonilisele ja tehnilisele ettevalmistamisele, s. t. proletariaadi relvastamisele ja väljaõppele, ülestõusu konkreetse plaani välja-töötamisele.

Revolutsiooni võit peab lõppema ajutise revolutsioonilise valitsuse kui proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri organi moodustamisega. See valitsus peab läbi viima ümberkorraldusi proletariaadi ja talurahva huvides. Partei on kohustatud selle valitsuse tegevusest osa võtma, et kindlustada rahva saavutusi ja tagada kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ümberkasvamine sotsialistlikuks revolutsiooniks.

VSDTP III kongress võttis vastu põhikirja punkti leninliku formuleeringu partei liikmeks olemise kohta. Vana formuleering, mis oportunistidel oli õnnestunud II kongressil läbi suruda, tühistati. Kongress valis partei Keskkomitee eesotsas V. I. Leniniga.

Kongressi tohutu suur ajalooline tähtsus seisis selles, et ta töötas

üksikasjaliselt välja proletaarse partei taktika kodanlik-demokraatlikus revolutsioonis ja püstitas ülesande minna pärast kodanlik-demokraatliku revolutsiooni võitu üle sotsialistlikule revolutsioonile.

Menševike reetlikkus.

Oma konverentsil võtsid menševikud vastu oportunistlikud otsused, mis viisid proletariaadi desorganiseerimisele.

Menševikud pidasid revolutsiooni kodanlikuks ja omistasid see pärast hegemooni osa revolutsioonis kodanlusele. Nad eitasid ülestõusu sõjalise ja tehnilise ettevalmistamise ning töölisklassi ja talurahva liidu vajadust. Nad olid sotsiaaldemokraatide osavõtu vastu ajutisest revolutsioonilisest valitsusest, kuna see peletaks kodanluse revolutsioonist eemale. Menševike arvates peab proletariaat toetama kodanlust, talurahvast aga ei pidanud nad revolutsiooniliseks klassiks. Menševikud astusid välja kodanlik-demokraatliku revolutsiooni ülekasvamise vastu sotsialistlikuks revolutsiooniks. Seega tekitasid menševike konverentsi otsused revolutsiooni iseloomu, tema liikumapanevate jõudude ja arenemisperspektiivide kohta kahju revolutsioonile, tööliste üritusele.

Oma raamatus «Sotsiaaldemokraatia kaks taktikat demokraatlikus revolutsioonis», mis ilmus kohe pärast kongressi, kritiseeris Lenin halastamatult menševistlikke vaateid strateegia ja taktika küsimuste kohta revolutsioonis. Raamatus on geniaalselt põhjendatud VSDTP III kongressi otsuseid ning arendatud edasi õpetust parteist, tema strateegiast ja taktikast revolutsiooni ajal.

Ülesandeid ja küsimusi.

1. Tooge tõendeid 1905.—1907. aasta revolutsiooni kodanlik-demokraatliku iseloomu kohta. 2. Miks võis revolutsiooni hegemooniks olla ainult proletariaat, tema liitlaseks aga kogu talurahvas? 3. Milliseid tingimusi pidas VSDTP III kongress revolutsiooni võiduks vajalikeks? 4. Kuidas määras partei III kongress kindlaks revolutsiooni perspektiivid? 5. Tõestage, et menševike seisukoht 1905.—1907. aasta revolutsiooni suhtes oli reeturlik.

§ 11. REVOLUTSIOONI ARENEMINE 1905. a. KEVADEL JA SUVEL.

Töölisliikumine 1905. aasta kevadel.

1905. aasta kevadel puhkes streigiliikumine uue jõuga. Enne 1. maid arendasid bolševistlikud organisatsioonid, olles relvastatud partei III kongressi otsustega, laialdast agitatsiooni- ja organisaatorlikku tööd. 1. mai tähistamine kujunes proletariaadi solidaarsuse grandioosseks demonstratsiooniks, mis haaras meie maa eri rahvustest töölisi. Streigid ja demonstratsioonid toimusid valdavalt poliitiliste loosungite all. Varssavis, Odessas, Riias ja Bakuus lõppesid nad veriste kokkupõrgetega politsei ja sõjaväeosadega.

Streik Ivanovo-Voznessenskis.

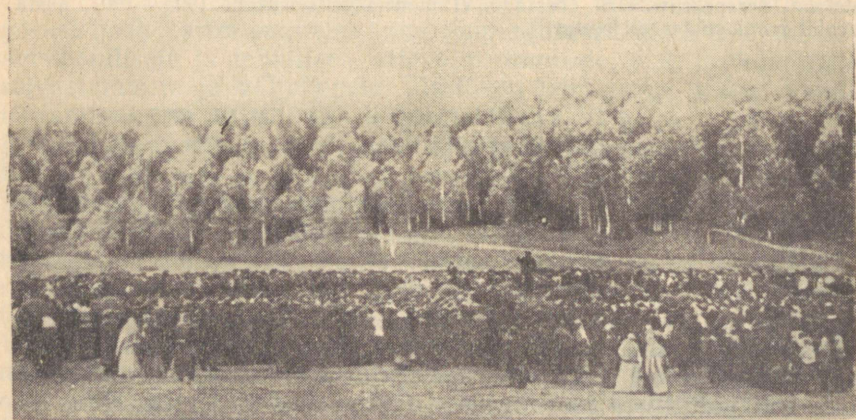
Eriti ulatuslik oli Ivanovo-Voznessenski kangrute streik, mis kestis 12. maist kuni juuni lõpuni. Sellest võttis osa üle 30 000

Ivanovo-Voznessenski töölise. Streiki juhtisid bolševikud. See tagas streigi suure organiseerituse ja monoliitsuse. Suur populaarsus oli tööliste hulgas töölisel-bolševikul F. A. Afanasjevil ja elukutselisel revolutsionääril M. V. Frunzel.

Kohalikud võimud püüdsid töölisi lahutada. Nad tegid neile ettepaneku pidada läbirääkimisi ainult oma peremeestega, iga ettevõtte eraldi. Kuid töölised ei lasknud ennast petta. Nad esitasid ühised majanduslikud ja poliitilised nõudmised. Streikijad nõudsid kaheksatunnilise tööpäeva kehtestamist, palga tõstmist, Asutava Kogu kokkukutsumist, sõna-, trüki- ja ühingute vabadust, vabrikuvanglate ja -kartserite kaotamist.

Esimene tööliste saadikute nõukogu.

Streigi juhtimiseks ning läbirääkimiste pidamiseks ettevõtjatega ja võimudega moodustasid streikijad oma võimuorgani — Volinike Nõukogu. See oli kõigi streikivate tehaste ja vabrikute esindajaist koosnev valitav organ. Volinike Nõukogusse kuulus 151 saadikut, kellest kaks kolmandikku olid bolševikud. Nii tekkis üks esimesi *tööliste saadikute nõukogusid* Venemaal. Ta tegutses kui täieõiguslik võimuorgan: juhtis tööliste koosolekuid ja miitinguid, pidas läbirääkimisi võimudega, moodustas miilitsa ja võitlussalgad korra hoidmiseks ning politsei ja sõjaväe tagasilöömiseks, organiseeris streigikassa. Ivanovo-Voznessenski Nõukogul oli suur autoriteet linna ja ümberkaudsete külade elanikkonna silmis. «... Kõikjalt, kõige kaugemaist kolgastest ja küladest,» meenutas hiljem M. V. Frunze, «tulid Ivanovo-Voznessenskisse nõu-

Ivanovo-Voznessenski tööliste miiting Talka jõe kaldal. 1905. a. suvi. Foto järgi.

annete, instruksioonide ja näpunäidete järele... Kirjalikke järelepärimisi läbis sügav usk... Nõukogu jõusse ja tähtsusesse.»

Üle poolteise kuu pidevat streigivõitlust oli suureks kooliks rahvahulkade poliitilisel kasvatamisel. Miitingud, demonstratsioonid ja rahvarohked koosolekud laiendasid tööliste silmaringi, valmistasid neid ette tulevasteks lahinguteks revolutsiooni võidu eest. Bolševistlikud kõnemehed, eriti Frunze, tõestasid oma esinemistes töölistele, et ei tohi piirduda üksnes majanduslike nõudmistega. Nad rääkisid, et ilma võimu üleminekuta rahva kätte, ilma poliitilise vabaduseta on rahva olukorda võimatu parandada.

Võitluseks streigi vastu saatis valitsus kohale sõjaväeosad ja politsei. Need ajasid miitingud laiali, panid toime areteerimisi ja veriseid arveteõidusi, kuid streikijad jäid kindlaks. Ühte rahvarohket koosolekut, mis toimus linnast väljas Talka jõe ääres, ründasid kasakad ja politsei — tulistasid, raiusid mõõkadega, tallasid inimesi hobuste alla. Mitukümmend inimest sai surma ja haavata. Vastuseks sellele ehtasid tööliselised barrikaade, süütasid mitmeid ettevõtteid ning vabrikantide ja ametnike maju.

Pikaajaline streik kurnas streikijate jõu. Juuni lõpus asusid rea vabrikute tööliselised, kus peremehed tegid mõningaid järeleandmisi, tööle, suutmata taluda pidevat nälgimist ja repressioone. Oli vaja streik lõpetada, et koguda jõudu ja alustada võitlust uue energiaga. Volinike Nõukogu määruse kohaselt lõpetati streik organiseeritult. See näitas tööliste suurt poliitilist küpsust.

**Ülestõus
Lodzis.**

Samal ajal võttis töölisliikumine Poolas suure ulatuse. Lodzi linna tööliste üldstreik 1905. aasta juunis kasvas üle relvastatud ülestõusuks. Kolm päeva kestis poola tööliste kangelaslik relvastatud võitlus tsaarivägedega. See ülestõus leidis palavat kaastunnet ja toetust vene proletariaadi poolt.

Talurahvaliikumine 1905. aasta kevadel ja suvel.

Töölisklassi streigivõitlus leidis aktiivset toetust külas. 1905. aasta kevadel ja suvel tugevnes talurahvaliikumine Venemaa keskrajoonides ja rahvuslikel ääremaaadel. Talurahvarahutused haarasid ühe viiendiku kõigist kreisidest. Talupojad ründasid mõisnike mõisaid, süütasid ja riisusid häärbereid, keeldusid makse maksmast.

Fjodor Afanasjevitš
Afanasjev.

Talurahvaliidu kongress. 1905. a. Foto järgi.

Talupoegade väljaastumised muutusid organiseeritumateks ja visamateks. Massiliseks nähtuseks muutus heinamaade ja niitude hõivamine, mõisamaade üleskündmine, orjastavate rendilepingute hävitamine.

Viljakoristusperioodil streikisid kõikjal põllutöölised, nõudes elutingimuste parandamist ja töötasu suurendamist. Eriti võimas oli põllutööliste liikumine Lätis. Selle mahasurumiseks saatis valitsus sõjaväeosad.

Talupoegade poliitilise teadlikkuse kasv väljendus eredalt talurahva massiorganisatsiooni — Talurahvaliidu loomises. Lenin hindas kõrgelt selle talupoegade esimese poliitilise koondise tähtsust. Ta pidas bolševike tähtsaimaks ülesandeks selle organisatsiooni enda poole võitmist, tema vabastamist esseeride ja liberaalse kodanluse mõju alt. See oleks soodustanud tihedama sideme tekkimist töolis- ja talurahvaliidumise vahel, kindlustanud tööliklassi ja talurahva liitu.

1905. aasta kevadel ja suvel tugevnes liberaalse kodanluse poliitiline aktiivsus. Hirm revolutsiooni ees, kartus kaotada lõplikult oma mõju rahvahulkades ning rahulolematuse ebaeduga välispoliitikas sundis teda visamalt välja astuma «rahvaesindajate» kokkukutsu-mise, s. t. konstitutsiooni kehtestamise eest.

Liberaalid lootsid tsaari isevalitsusliku võimu mõningase piirami-sega rahustada rahvast ja tugevdada oma poliitilist osa riigis.

Küsimusi.

1. Millised uued võitlusvormid ja -meetodid tekkisid revolutsioonilise võitluse käigus 1905. aasta kevadel ja suvel? Missugune oli nende ajalooline tähtsus? 2. Kus ja millal loodi esimene tööliste saadikute nõukogu? 3. Millised uued jooned tekkisid talurahvaliidumises. 1905. aastal? Mille poolest erines ta varasematest talupoegade väljaastumistest?

§ 12. ÜLESTÕUS SOOMUSLAEVAL «POTJOMKIN». BULOGINI DUUMA.

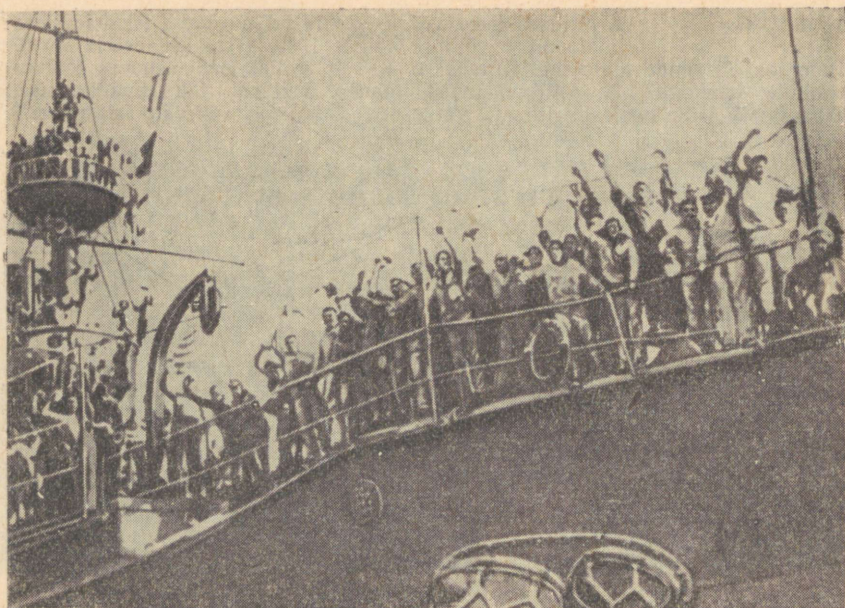
Revolutsiooni-
fised meelesolud
armees.

Revolutsioonilise liikumise tõus avaldas mõju armeele ja laevastikule, keda isevalitsus pidas oma ustavaks toeks. Lüüasaamised Vene-Jaapani sõjas kutsusid esile valitsus- ja sõjavastaste meelesolude kasvu sõdurite hulgas. Nende revolutsiooniliste väljaastumiste vahetuks põhjuseks olid sõjaväeteenistuse rasked tingimused. Kupidistsipliin, lõputu drill, näkkupeksumine ja mõnitamine ohvitseride poolt — kõik see tekitas nõrdimust sõdurite hulkades. Oma koosseisult oli armee talurahvaarmee, seetõttu olid talupoegade meelesolud sõduritele lähedased. Bolševikud omistasid suurt tähtsust propagandale sõdurite hulgas, kuid kasarmusse pääseda oli raske. Siiski levisid revolutsioonilised ideed ka sõdurite keskel. Eriti edukas oli agitatsioon madruste hulgas, kellest paljud olid enne sõjaväeteenistust olnud töölised.

Ülestõusu
algus.

Suureks revolutsiooniliseks sündmuseks oli ülestõus soomuslaeval «Potjomkin». Juba 1904. aastal tegid madrused-bolševikud aktiivset propagandat Musta mere laevastikus. 1905. aasta suvel valmistusid nad energiliselt ülestõusuks, mis pidi toimuma septembrikuus. Kuid ülestõus puhkes stiihiliselt varem. 14. juunil tõusid üles soomuslaeva «Vürst Potjomkin-Tavritšeski» meremehed. Vanemohvitseri käsk tulistada kolmekümmend madrust, kes keeldusid söömast roiskunud lihast borši, kutsus esile madruste nõrdimuse. Nad haarasid relvad, peksid läbi palju ohvitseri ja hõivasid laeva. Kokkupõrkes tapeti madrus-bolševik Grigori Vakulentšuk, kes oli juhtinud ettevalmistusi Musta mere laevastiku meremeeste ülestõusuks. Ülestõusnute etteotsa asus madrus A. Matjušenko. Ta oli vapper, mehine inimene, suurepärane kõnemees, kuid tal puudusid revolutsioonilise võitluse kogemused. Täpselt väljatöötatud võitlusplaani ülestõusnutel ei olnud.

Soomuslaev «Potjomkin» sõitis punase lipu all Odessasse, kus toimus üldstreik. Kuid ülestõusnud ei osanud kasutada soodsat momenti. Nad ei tihanud saata dessanti linna hõivamiseks, oodates ülestõusu teistel laevadel. Menševikud ja bundistid takistasid rahvahulkade revolutsioonilist mobiliseerimist, astudes välja ülestõusnud meremeeste relvastatud toetamise vastu. Nad kutsusid töölisi üles piirduma rahuliku streigiga ning ajasid sellega nurja tööliste ja madruste ühise väljaastumise.

«Potjomkini» saabumine Odessasse 14. juunil 1905. a.

Bolševike katse asuda ülestõusu juhtima ei õnnestunud. Saanud teate sellest ülestõusust, hindas V. I. Lenin kohe selle tähtsust ja saatis viibimata bolševik M. I. Vassiljev-Južini Odessasse. Lenin andis talle üksikasjalised näpunäited: «Püüdke iga hinna eest pääseda soomuslaevale; veenge madruseid tegutsema otsustavalt ja kiiresti. Saavutage, et viibimata teostataks dessant. Äärmisel juhul ärge peatuge valitsusasutuste pommitamise ees. Linn on vaja haarata meie kätte.» Vassiljev-Južinil ei õnnestunud täita Lenini ülesannet. Ta saabus Odessasse, kui laev oli juba sadamast lahkunud.

«Potjomkini»
kohtumine
Musta mere
eskaadriga.

18. juunil läks «Potjomkin» vastu kaheteistkümnest laevast koosnevale eskaadriale, mille tsaarivalitsus oli saatnud arveteõiendamiseks mässulise laevaga. Julgelt lähenes ülestõusnud soomuslaev eskaadriale. Tsaarieskaadri madrused tervitasid oma seltsimehi müriseva «hurraaga», ning soomuslaev «Georgi Pobedonossets» ühines «Potjomkiniga». Kuid ka sel momendil tegid ülestõusnud meremehed vea. Nad ei takistanud juhtkonda eskaadri laevu Sevastopoli viimast ja jätsid «Georgi Pobedonossetsile» reaktsioonilised ohvitserid, kellel õnnestus peagi juhtida laev madalikule. Pärast kohtumist tsaarieskaadriga suun-

dus «Potjomkin» Rumeenia sadamasse Konstantsasse, et täiendada söe- ja toiduainetevarusid, kuid Rumeenia valitsus ütles ülestõusnud meremeestele ära. Katse saada sütt ja toiduaineid Feodossiast ebaõnnestus samuti — laeva tulistas rannakaitse suurtükivägi.

Üle nädala sõitis ülestõusnud soomuslaev punase lipu all Mustal merel, tekitades paanikat tsaarivõimudes. Jäänud ilma söe, vee ja toiduaineteta, oli ta sunnitud uuesti Rumeeniasse minema ja andma end Rumeenia võimude kätte. Osa madruseid naasis vabatahtlikult Venemaale, kus neid karistati julmalt, osa aga jäi emigratsiooni. Salaja koju tagasitulnud Matjušenko võeti kinni ja hukati 1907. aastal.

Ülestõusu tähtsus.

Soomuslaeva «Potjomkin» ülestõusul oli tohutu suur ajalooline tähtsus. Esimest korda läks suur sõjalaev üle revolutsioonilise rahva poolele ja jäi Lenini sõnade järgi «... revolutsiooni võitmatuks territooriumiks...».¹ Selle ülestõusu kogemused näitasid, et ainult tööliste, sõdurite ja talupoegade ühine väljaastumine võib olla edukas ja et revolutsiooniline töö armees on partei kõige tähtsamaks ülesandeks, kuna see kindlustab revolutsiooni relvastatud jõududega. Ülestõus soomuslaeval andis tunnistust revolutsiooni tohutust ulatusest ja sisendas hirmu mitte ainult Venemaa, vaid ka teiste kapitalistlike maade valitsevates ringkondades.

Bulõgini duuma boikott.

Revolutsioonilise liikumise tormiline kasv sundis tsarismi tegema järeleandmisi. 1905. aasta augustis avaldas valitsus manifesti Riigiduumale — rahva poolt valitava kõrgema võimuorgani kokkukutsumise kohta. Siseminister Bulõgini järgi nimetati seda bulõgini duumaks. Kuid selle manifesti põhjal kutsuti duuma kokku kui nõuandev organ tsaari juures, kes endiselt säilitas kogu võimutäiuse. Valimiseks duumasse kehtestati kõrge varanduslik tsensus, seetõttu pidid seal valitseva koha hõivama mõisnikud ja suurkodanlus. Töölised, maata talurahvas ja tunduv osa väikekodanlusest jäid valimistest kõrvale. Sellise pettusega püüdis tsaar rahvast lõhestada.

Kodanlus ja tema kannupoisid menševikud võtsid kokkuleplasiliku hoiaku, olid valmis koostööks isevalitsusega. Bolševikud paljastasid valitsuse manöövri ja kutsusid töölisi üles duuma aktiivsele boikotile. Kasvav revolutsiooniline liikumine purustas tsarismi plaanid.

Ülesanne ja küsimus.

1. Jutustage ülestõusust soomuslaeval «Potjomkin». 2. Milline tähtsus oli sellel ülestõusul?

¹ V. I. Lenin, Teosed, 8. kd., lk. 521.

Ülevenemaaline
poliitiline
oktoobristreik.

1905. aasta sügis ja talve algus oli revolutsiooni võimsa tõusu periood. Streigiliikumine omandas enneolematu ulatuse, muutus grandioosseks ülevenemaaliseks poliitiliseks streigiks ja viis proletariaadi avalikule relvastatud väljaastumisele isevalitsuse vastu.

Septembris toimus bolševike juhtimisel Moskva tööliste massiline streik. Sellest võtsid osa trükitöölised, pagarid, tubakatöölised, metallitöölised ja raudteelased. Streiki juhtisid valitavad tööstusharude saadikute nõukogud, mis ühinesid hiljem ülelinnaliseks saadikute nõukoguks. Septembri lõpus toimusid ägedad kokkupõrked tööliste ja politsei vahel, mida Lenin nimetas esimeseks äikesähvatuks, mis valgustas lahinguvälja.¹

Oktoobrikuu alguses algas bolševistliku organisatsiooni initsiatiivil streik Moskva—Kaasani raudteel. 8. oktoobril haaras streik kogu Moskva raudteesõlme, välja arvatud Nikolai (praegune Oktoobri) raudtee, kuhu saadeti sõjaväed. Järgnevatel päevadel muutus streik ülelinnaliseks, kandus Peterburi, seejärel aga kasvab *ülevenemaaliseks poliitiliseks streigiks*. Töölised astusid välja poliitiliste loosungite all: «Maha isevalitsus!», «Elagu üldrahvalik ülestõus!»

V. I. Lenini juhendeid täites püüdsid bolševikud muuta üldstreiki relvastatud ülestõusuks. Üleskutses Moskva töölistele kirjutasi nad: «Võitlus käib. Üldstreik levib tulekahjana üle kogu Venemaa. Rahva meelepaha uus laine tõuseb ikka kõrgemale ja kõrgemale... Võib-olla saab ta selleks üheksandaks laineks, mis haarab läbinisti pehkinud tsarismihoone ning pühib maa pealt minema meie kodumaa häbi ja needuse — tsaarivalitsuse. Moskva — Venemaa süda — peab saama ja saab üldrahvaliku ülestõusu südameks.»

Streigi levimine
üle kogu maa.

Vene tööliste streigiliikumist toetasid aktiivselt Taga-Kaukaasia, Ukraina, Valgevene ja Baltimaade töölised. Paljudes linnades kaasnesid tööliste väljaastumistega relvastatud kokkupõrked ja barrikaadivõitlus. Ülevenemaalisest streigist võttis osa üle kahe miljoni inimese. Sellist grandioosset streiki ei tundnud veel ükski kapitalistlik riik. Sellest võtsid osa mitte ainult töölised, vaid ka väiketeenistujad, poesellid ning intelligents — advokaadid, arstid, insenerid, pedagoogid, ajakirjanikud ja näitlejad. Instituudid ja ülikoolid katkestasid õppetöö. Rongid ei liikunud, tehased, post ja telegraaf ei töötanud, ajalehed ja ajakirjad ei ilmunud, kauplused olid suletud.

Streik halvas valitsuse jõud. Valitsus osutus võimetuks jagu saama

¹ Vt. V. I. Lenin, Teosed, 9. kd., lk. 313.

organiseeritud proletariaadist. «Ulevenemaaline poliitiline streik», kirjutas V. I. Lenin, «on haaranud seekord tõesti kogu maa, olles ühendanud . . . kangelaslikus tõususes Venemaa neetud «impeeriumi» kõik rahvad.»¹ Streigil oli tähtis osa proletaarsete hulkade poliitilisel kasvatamisel, ta viis nad relvastatud ülestõusule. Oktoobristreigi ajal kasvas töölisklassi monoliitsus ja organiseeritus, tugevnes Venemaa kõigist rahvustest töölise proletaarne solidaarsus ja sõprus.

Töölise saadikute nõukogud.

Ulevenemaalise streigi käigus tekkisid kõikjal töölise saadikute nõukogud. Algul tekkisid nõukogud Peterburis, seejärel Moskvas ja peagi ka teistes suuremates linnades. Töölised valisid nõukogudesse oma parimaid esindajaid, kes tundsid nende vajadusi ja oskasid kaitsta proletariaadi huve. Töölised vaatasid nõukogudele kui oma võimule. Nad rääkisid: «Meil on oma valitsus. Mida nõukogu ütleb, seda ka teeme.»

Nõukogud tekkisid kui streigivõitluse juhtimise organid, kuid selle võitluse käigus muutusid nad uue, revolutsioonilise võimu organiks. Nõukogud kontrollisid tehaste administratsiooni tegevust, seadsid ise sisse kaheksatunnilise tööpäeva ja kehtestasid demokraatlikud vabadused. Eriti tugevad ja aktiivsed olid nõukogud seal, kus neid juhtisid bolševikud, nagu näiteks Moskvas. Moskva Nõukogu jälgis kaubandust, võitles spekulatsiooni vastu, avas mitu sööklad töötutele, keelas kontrevolutsiooniliste ajalehtede ilmumise. Bolševike poolt juhitud nõukogud muutusid proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri kehas- tuseks.

V. I. Lenin hindas kõrgelt nõukogusid, nähes neis revolutsioonilise võimu organite algeid. Töölise saadikute nõukogudel, mis tekkisid rahvahulkade revolutsioonilise loomingu tagajärjel, oli Vene revolutsioonis erakordselt suur osa. Selle organisatsiooni vormi juurde tulid töölised tagasi 1917. aastal. Pärast Suure Sotsialistliku Oktoobrirevolutsiooni võitu said kohalikud nõukogud Nõukogude riigi kui proletariaadi diktatuuri organi loomise aluseks.

17. oktoobri manifest. Isevalitsus klammerdus kramplikult võimu külge. Valitsus käskis oma kindraleil «paukpadrunitega mitte lasta, tina mitte säästa». Ta püüdis uputada revolutsiooni rahva verre. Kuid jõudu võitluseks revolutsiooniga valitsusel enam ei jätkunud, armee ei olnud usaldusväärne. Tekkis jõudude ajutine tasakaal. «Tsarismi ja revolutsiooni jõud on tasakaalustunud . . .» kirjutas V. I. Lenin. «Tsarism ei suuda enam revolutsiooni maha suruda. Revolutsioon ei suuda veel tsarismi lõmastada.»² Proletariaadi kangelaslik võitlus sundis tsarismi tegema tunduvald järeleandmisi.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 9. kd., lk. 356.

² V. I. Lenin, Teosed, 9. kd., lk. 391.

17. oktoobril 1905. a. kirjutas tsaar alla manifestile, milles ta lubas kokku kutsuda seadusandliku *Riigiduuma* (rahva poolt valitava kõrgeima seadusandliku võimu organi), anda rahvale demokraatlikud vabadused — sõna-, trüki-, koosolekute ja organisatsioonide ning südametunnistuse vabaduse, laiendada rahva valimisõigust.

Lenin hindas seda tsarismi taganemist kui revolutsiooni esimest suurt võitu. Kuid sellele ei võinud peatuma jääda. Bolševikud kutsusid rahvahulki üles tugevdama pealetungi kõikumalõõnud isevalitsusele tema lõplikuks kukutamiseks.

Kodanluse liit
isevalitsusega. Liberaalne kodanlus võttis tsaari manifesti vastu juubeldamisega. Liberaalid lugesid revolutsiooni lõppenuks ja tema eesmärgid saavutatuks. 17. oktoobri manifest vastas täielikult nende huvidele. Sellest kaugemale minna kodanlus ei tahtnud. Sellest momendist alates asus kodanlus avalikult kontrrevolutsioonilisele positsioonile. Tema loosungiks sai: «Aitab revolutsioonist, elagu kord!» Kodanlus ühendas oma jõud, lõi oma partei, et seista organiseeritult revolutsioonijõudude vastu. Ta liitus avalikult isevalitsusega, sest teda hirmutas revolutsioonilise liikumise tõus, mis ähvardas muutada avalikuks ülestõusuks.

Kodanlike parteide loomine. Sel ajal tekkisid kodanlikud oktoobristide ja kadettide parteid.

17. Oktoobri Liit (*oktoobristide partei*) ühendas suurtööstureid, kaupmehi ja neid mõisnikke, kes viisid oma majapidamise kapitalistlikele rööbastele. Toetades täielikult tsaari manifesti, väljendas oktoobristide partei suurkanaluse selle osa huve, kes oli isevalitsusega kõige rohkem kokku kasvanud. Selle partei põhiliseks ülesandeks oli võitlus revolutsiooniga, isevalitsusliku korra säilitamine. Ta püüdis kasutada 17. oktoobri manifesti kodanluse ladviku huvides.

Konstitutsioonilis-demokraatlik partei (kadettide partei) väljendas keskkodanluse, väikese osa mõisnike ning kodanliku intelligentsi huve. See oli liberaalkodanlik partei, kes püüdis võimu jagamisele tsaariga. Ülevenemaalise poliitilise streigi ajal väljendas ta sõna-des solidaarsust rahva nõudmistega. Kuid tegelikkuses oli ta revolutsiooniliste võitlusmeetodite vastu ega läinud kaugemale mõõdukate reformide soovimisest. Need mõlemad parteid olid kontrrevolutsioonilised, kartsid rahvahulkade liikumist.

Bolševikud hoiatasid rahvast tsaari 17. oktoobri manifestis välja kuulutatud «vabaduse» eest, paljastasid selle poliitilise manöövri reaktsioonilisi eesmäärke, mille abil tsarism lootis aega võita kontrrevolutsiooniliste jõudude mobiliseerimiseks, et seejärel revolutsiooni purustada. «Tsaar ei ole kaugeltki veel kapituleerunud,» kirjutas V. I. Lenin sel ajal. «Isevalitsus pole sugugi veel lakanud olemast. Ta on ainult taganenud...»¹

¹ V. I. Lenin, Teosed, 9. kd., lk. 390.

**Mustsadalaste
organisatsioonide
loomine.**

Lenini ettenägelikkus leidis peagi kinnitust. Valitsus moodustas reaktsoonilisi monarhistlikke organisatsioone võitluseks revolutsioonilise liikumisega (Vene Rahva Liit jt.), provotseeris metsikuid juudidpogromme, õhutas rahvuslikku vaenu rahvaste vahel. Kõige jultunudad tsarismi pooldajad, keda kutsuti «mustsajaks» (mustsadalased), alustasid revolutsionääride avalikku tagakiusamist. Kogu maal levis mustsadalaste pogrommilaine, mis oli suunatud revolutsionääride, töölisaktivistide, streikide ja demonstratsioonide juhtide vastu. Moskvas tapsid mustsadalased bolševik N. E. Baumani, Ivanovo-Voznessenskis F. A. Afanasjevi.

Need sündmused näitasid, et tsaari «vabadus» osutus tegelikkuses rahva jultunud petmiseks. Isevalitsus ainult taganes, kuid ei alistunud. Bolševikud kutsusid rahvast tsaari lubadusi mitte uskuma ja selgitasid, et ainult võitluses saab proletariaat kätte võita tõelise vabaduse.

**Ülesandeid ja
küsimusi.**

1. Millised faktid annavad tunnistust revolutsioonilise võitluse hoogustumisest 1905. aasta sügisel? Milliseid järeleandmisi oli isevalitsus sunnitud tegema? 2. Jutustage tööliste saadikute nõukogudest ja nende tegevusest. Esitage fakte nõukogude muutumise kohta võimuorganeiks. 3. Tooge tõendeid vene kodanluse kontr-revolutsioonilisuse kohta. Iseloomustage kodanlike parteide eesmäärke. 4. Milliseid uusi vahendeid kasutas isevalitsus võitluseks revolutsiooniga?

**DOKU-
MENDID.**

**1. 1905. a.
17. OKTOOBRI
MANIFEST.**

(Väljavõtteid.)

Segadus ja rahutused pealinnades ja paljudes kohtades Meie Impeeriumis täidavad Meie südant suure ja raske murega...

Käskides alluvail võimudel võtta taroitusele abinõud otseste korratuse-, korrarikkumise- ja vägivalda-avalduste kõrvaldamiseks, rahulike inimeste kaitseks...

Teeme Me valitsusele kohustuseks Meie tahte vääramatu täitmise:

1. Annetada elanikkonnale kodanikuvabaduse vankumatud alused tegeliku isikupuutumatus, südametunnistuse-, sõna-, koosolekute ja ühingute vabaduse näol.

2. Panemata seisma ettemääratud valimisi Riigiduumasse, tõmmata kohe kaasa osa võtma duumast, vastavalt duuma kokkukutsumiseni jäänud lühikese aja võimalustele, need elanikkonna klassid, kes siiani olid valimisõigusest täiesti ilma jäetud, jättes üldise valimisõiguse aluste edasise arendamise äsja kehtestatud seadusandliku korra hooleks.

3. Kehtestada vankumatu reeglina, et ükski seadus ei või jõustuda ilma Riigiduumi heakskiitmiseta ja et rahva poolt valitud isikuil oleks tagatud võimetus tegelikult osa võtta järelevalvest Meie poolt määratud võimude tegevuse seaduspärasuse üle.

Kutsume kõiki Venemaa ustavaid poegi üles meenutama oma kohust kodumaa ees, aitama kaasa selle kuulmatu korratuse likvideerimisele ja koos Meiega rakendama kõik jõud vaikuse ja rahu taastamiseks isamaal.

2. TSAARI
1905. a.
17. OKTOOBRI
MANIFESTI
OLEMUST
PALJASTAV
VSDTP
KESKKOMITEE
LENDEHT.

Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei.

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Seltsimehed!

Meie võimsa lainena üle kogu Venemaa veerenud üldstreik sundis tsaarivalitsust alistuma ja järeleandmisi tegema... Töölisklassi üksmeelse surve ees taganes tsaarivalitsus segaduses ja andis välja oma manifesti, lubades kogu rahvale igasuguseid vabadusi. Tsaar kirjutab alla isevalitsuse surmaotsusele ja viskus «ühiskonna mõõdukate ja rahulike kihtide» embusse, kodanluse embusse. Ta lubab ka meile, seltsimehed, igasuguseid hüvesid ja õigusi, lubab palju, kuid mida ta annab?... Mitte koosolekute ja sõnavabadust, vaid selle vabaduse mahasurumist töötab ja «annetab» meile tsaar. Meile lubatakse ühingute vabadust, kuid kas see on mõeldav ilma sõna- ja trükivabaduseta, koosolekute vabaduseta ja isikupuutumatuseta? Lubatakse laiendada kapitalistidest ja mõisnikest koosneva Riigiduumi võimu: teiste sõnadega — lubatakse tugevdada nende võimu, kes imevad ja imevad meie verd, töölisklassi verd. Tsaarivalitsus otsustas jagada võimu meie vaenlase kodanlusega, et koos temaga paremini röövida rahvast, paremini peksta ja rõhuda teda...

Kas seda taotles ja taotleb töölisklass? Ei, tema üksmeelne hüüe oli ja on: meie nõuame üldisel, otsesel, ühetaolisel ja salajasel hääletamisel valitud Asutavat Kogu, meie nõuame ja saavutame rahva omavalitsuse, demokraatliku vabariigi. Maha privileegid, maha võltsid valimised ja võlts esindus!...

Koondume veel tihedamini ühtse Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei lipu alla!

Lügame edasi võimsate ja ähvardavate kolonnidenal! Ja pidades meeles, et õigusi ei anta, vaid võetakse, et ainult jõuga võib rahvas kätte võita tegelikud ja mitte paberile pandud õigused, valmistume me neid võtma

võitlusega. Ainult relvastatult, ainult üldrahvaliku relvastatud ülestõusuga pühime me maapealt vaenlase ja võidame kätte vabaduse...

Relvade juurde, seltsimehed! Maha võlts konstitutsioon!

Elagu üldrahvalik relvastatud ülestõus!

Elagu ajutine revolutsiooniline valitsus!

Elagu demokraatlik vabariik!

Elagu sotsialism!

Elagu Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei!

VSDTP Keskkomitee.

Küsimusi.

1. Miks oli tsarism sunnitud andma 17. oktoobri manifesti? 2. Milles seisib selle manifesti valelikkus? 3. Mis sugusel seisukohal olid bolševikud selle isevalitsuse järeleandmise suhtes?

§ 14. TALURAHVA-, SÖDURITE JA RAHVUSLIK VABADUSLIIKUMINE 1905. AASTA SÜGISEL.

Talupoegade revolutsioonilised väljaastumised.

Tsaari 1905. aasta 17. oktoobri manifest ei peatanud rahvahulkade revolutsioonilise liikumise kasvu.

Oktoobrisündmused, ja eriti tööliste ülevenemaaline poliitiline streik, andsid tõe talurahvaliidumise järsuks tõusuks. See haaras pooled Venemaa kreisidest. 3228-st talupoegade väljaastumisest 1905. aastal langes pool sügisele. Kokku hävitati sellel aastal 2000 mõisat ehk iga viieteistkümmes mõis. Talurahvarahutused jäid stiihilisteks ja kohalikeks, kuid talupoegade visadus ja ägedus kasvas. Talupoegade väljaastumised muutusid aktiivsemaks ja pealetungivamaks. Paljude rahutustega kaasnesid kokkupõrked karistussalkadega.

Kasvas talurahva poliitiline teadlikkus. Küläs tekkisid talupoegade iseseisvad revolutsioonilised organisatsioonid, reas kohtades aga talupoegade saadikute nõukogud. Talupojad nõudsid kogu maa andmist rahva omandiks. Tugevnes bolševike mõju küläs. Revolutsiooni käigus teravnesid vastuolud külakehvistu ja kulakute vahel. Asi läks veriste kokkupõrgeteni nende vahel.

Talurahvaliidumine omandas ülevenemaalise tähtsuse: ta haaras mitte üksi Suur-Venemaa kubermangud, vaid ka rahvuslikud ääremaad — Baltimaad, Gruusia, Ukraina jt. Talurahvaliidumise surve oli valitsus sunnitud alates 1. jaanuarist 1907. a. kaotama röövelliku väljaostumaksu, mida võeti talupoegadelt 1861. aastast alates. Kuid see asjaolu ei suutnud peatada talurahva võitlust agrar-küsimuse täieliku lahendamise eest.

Ülestõus armees ja laevastikus.

Revolutsiooniline liikumine haaras üha rohkem sõdurite ja madruste hulki. Oktoobrikuu lõpus puhkes Kroonlinna madruste ülestõus. Ülestõus suruti maha ja sellest osavõtjaid ähvardas sur-

Krahv Šeremetjevi lossi piiramine 23. novembril 1905. a. Nižni Novgorodi kubermangu Vassilski kreisi Jurino küla ülestõusnud talupoegade poolt.

manuhtlus. Nende kaitseks astus välja Peterburi proletariaat ning takistas ülestõusnud madruste ja sõdurite juhtidele tsaarikohtu poolt langetatud surmaotsuse täideviimist. Paari päeva pärast algas madruste ülestõus Vladivostokis. Novembrikuus toimus suur madruste ja sõdurite ülestõus Sevastopolis, mida toetasid sadamatöölised ja raudteelased.

Ülestõus Sevastopolis on üks eredamaid lehekülgi esimese vene revolutsiooni ajaloos. Käärimine Musta mere laevastikus ei vaibunud pärast ülestõusu soomuslaeval «Potjomkin». Eriti tugevnes see sügisel. Toimusid koosolekud ja miitingud. Ühte meremeeste ja tööliste koosolekut tulistas politsei. See täitiski nende kannatusekarika ääreni. Tulistamise ohvrite matused kujunesid võimsaks demonstratsiooniks. Mahalastute haulal pidas sütitava kõne leitnant P. P. Šmidt — inimene, kes oli siiralt andunud revolutsiooniüritusele, kuid oli parteitu ja poliitikas naiivne. «Töötame neile,» ütles ta, «et viime nende ürituse lõpule ja saavutame üldise, kõigile võrdse valimisõiguse. Töötan!» Pärast seda järgnesid võimude uued provokatsioonid, mis tõukasidki rahvahulki relvastatud väljaastumisele.

Algas ülestõus. Selle eesotsas seisis *madruste, soldatite ja tööliste*

saadikute nõukogu, ülestõusu sõjaliseks juhtijaks sai aga leitnant Šmidt. Ülestõus haaras Musta mere laevastiku kaheteistkümne laeva meeskonna. Ülestõusnud püstitasid poliitilisi nõudmisi. Šmidt saatis tsaarile järgmise telegrammi: «Kuulsusrikas Musta mere laevastik, hoides pühana ustavust oma rahvale, nõuab teilt... Asutava Kogu viivitamatut kokkukutsumist ja loobub allumast teie ministritele.» Šmidt heiskas ristlejal «Otšakov» punase lipu ja kuulutas end laevastiku juhatajaks.

Kuid ülestõusul oli kaitseiseloos, tal ei olnud selget plaani. Teda ei toetanud teised laevad ega sõjaväeosad. Ülestõusnud lasksid paraja aja mööda minna ja valitsusel õnnestus koondada suured jõud ülestõusu mahasurumiseks. Ülestõusnud laevu tulistati suur-tükkidest. Leitnant Šmidt ja nõukogu juhid — bolševikud — hukati tsaarikohtu otsuse põhjal.

Ülestõusud toimusid ka teistes sõjaväeosades — Kiievis, Harkovis, Taškendis, Irkutskis ja Moskvast.

Pettuse, lubaduste ja jõuga õnnestus valitsusel need ülestõusud maha suruda.

**Rahvusliku
vabadusliiku-
mise tugevne-
mine.**

1905. aasta sügisel tugevnes tunduvalt rahvuslik vabadusliikumine. See toimus demokraatlike loosungite all: rahvusliku rõhumise likvideerimine, võimalus rahvuskultuuri vabaks arenamiseks, emakeelne õppetöö. Eriti teravalt arenes

rahvuslik vabadusliikumine nende rahvaste juures, kus oli kujunenud proletariaat ja kodanlus — Poolas, Soomes, Baltimaadel, Ukrainas ja Kaukaasias. See on seletatav sellega, et võitluse esirinnas sammus rahvuslik proletariaat, kes oli huvitatud revolutsiooni viimisest kuni täieliku võiduni.

Ühises võitluses isevalitsuse vastu tugevnes meie maa rahvaste sõprus, kindlustus töölisklassi rahvusvaheline solidaarsus, kasvas vene proletariaadi autoriteet ja juhtiv osa.

Revolutsiooni survele oli tsaar sunnitud tegema järeleandmisi ja mõnevõrra nõrgendama rahvuslikku rõhumist. Koolides lubati õpetada emakeeles, hakkasid ilmuma ajalehed ja ajakirjad Venemaa rahvaste keeltes ning moodustati kultuurhariduslikke organisatsioone. Kuid need vähesed järeleandmised ei parandanud kuigi-võrd rahvahulkade rasket olukorda.

**Rahvusliku
kodanluse
rahvavastane
positsioon.**

Rahvuslik kodanlus püüdis kasutada rahvaste revolutsioonilist võitlust isiklikes, omakasu-püüdlikes huvides. Ta unistas autonoomiast, et jagamatult riisuda oma rahvast. Kuid nagu vene kodanlus, nii kartis ka tema rahva võitu

ja püüdis sellepärast lõhestada revolutsioonilise liikumise ühtsust ning allutada endale rahvuslikku proletariaati.

Kodanlus rahuldus tsarismi tühiste armuandidega ja läks tema poolele, aidates lüüa töölis- ja talurahvaliidumist. Väikeko-danlikud parteid esinesid rahvusküsimuses kodanluse käsilastena.

Relvastatud detsembrilestõus Moskvas (10.—18. detsember 1905. a.)

tegi suurt sõjalist ja tehnilist ettevalmistustööd ülestatõusuks. 1905. aasta novembris saabus V. I. Lenin emigratsioonist tagasi Venemaale ja juhtis rahvahulkade mobiliseerimist relvastatud ülestatõusuks. Eriti suur oli revolutsioonilise võitluse lõõm Moskvas, kus töölise saadikute nõukogu esotsas olid bolševikud.

Üldstreik Moskvas.

7. detsembril algas bolševike initsiatiivil ja Moskva Nõukogu heakskiitmisel poliitiline üldstreik. Moskva Nõukogu esines üleskutsega «Kõigile töölisele, soldatitele ja kodanikele», milles oli kirjutatud: «Seltsimehed töölised, meie, teie saadikud... kuulutame välja poliitilise üldstreigi ja kutsume teid üles kolmapäeval, 7. detsembril kell 12 päeval jätma töö seisma kõigis vabrikutes ja tehastes,

kõigis linna- ja valitsusettevõtetes. Elagu halastamatu võitlus kuritegeliku tsaarivalitsusega!»

Nõukogu üleskutsel jätsid kohe üle 100 000 inimese töö seisma. Streigil oli organiseeritud iseloom. Moskva Nõukogu esines kui võimuorgan, kaitses revolutsiooni saavutusi. Valitsus tarvitas tööliste vastu jõudu, ajas nende miitingud ja demonstratsioonid laiali sõjaväe ning politsei abil. Töölised haarasid relvad.

Streigi kasvamise relvastatud ülestõusuks.

Streik kasvas relvastatud ülestõusuks. Võitlus omandas massilise iseloomu. Linna mitmetes osades püstitati barrikaade; neid aitasid ehitada naised ja lapsed. Üle 6000 tööliste-võitlussalklase, relvastatud vanade vintpüsside, jahipüsside ja revolvritega, võitles kangelaslikult barrikaadidel.

Bolševike juhtimisel kasutasid ülestõusnud tänavavõitluses uut taktikat — barrikaadivõitluse ühendamist partisanitegevusega. Kuna barrikaadid purunesid kergesti suurtükiväe all, jäi neile kaitse ülesanne. Nad olid takistuseks sõjaväe edasiliikumisel. Peamiseks võitlusjõuks olid väikesed, kolmest-neljast inimesest koosnevad partisanigrupid, kes andsid tuld hoovidest, väravaalustest, katustelt ja akendest. Nad tekitasid vaenlase elavjõule suuri kaotusi.

Tsaarivõimud saatsid ülestõusu mahasurumiseks Semjonovski kaardiväepolgu, keda õnnestus Peterburist raudteel kohale toimetada.

Võitlus oli erakordselt äge. «Kanonaad ei vaibu,» kirjeldas Moskva

Barrikaadid Moskvast. Foto järgi.

Троица моя дорогая
 Самя!
 Люди и деревни мои
 дорожат животней и
 поцелуют и за меня
 а такъ-же и благословят
 Богу угодно, что бы намъ
 "с тобой не увидывся
 Котелъ я и в камельки
 ... моя, дорогая,
 орой? Задер-
 Денви оставиши

A. V. Uhtomski surmaelne kiri.

и Н. н. 1394.

sündmuse üks toleaeagne ajaleht. «Kõmisevad suurtükid, ragisevad kuulipildujad... Lahingus on langenud juba sajad, aga võib-olla ka tuhanded ohvrid. Revolutsionääride kiiresti hõrenevad read, keda lastakse nagu linde, täienevad iga minut uute ja uute jõududega. Võitlussalk on muutunud mingiks mitme peaga hüdraks; iga äraraiutud pea asemele kasvab kohe kaks uut... Suurepärasest mehisusest näitavad muide üles naised. Lihtsad naised — tööliste naised, teenijad jt. — töötavad barrikaadidel võrdselt meestega. Nad on väsimatud, ka nemad saevad maha, «kukutavad» telegraafiposte, rüüstavad kioskeid, haagivad lahti hoburaudtee vaguneid, ehitavad barrikaade ja tõkkeid, kaitsevad neid ning seisavad vastu suurtükkidele ja kuulipildujatele.»

Ümberkaudsete külade talupojad abistasid Moskva töölisi toiduainetega.

Eriti visad ja verised olid lahingud Presnjas — ühes Moskva proletaarses rajoonis, kus ülestõusnutel õnnestus haarata võim enda kätte ja võtta politseiilt relvad.

Ülestõusu lõpetamine.

Presnja tööliste vastu saadeti suurtükivägi, kes avas tule ülestõusu peamiste kollete pihta. Jalavägi piiras Presnja rajooni sisse ja alustas pealetungi mitmest küljest. Jõud olid ebavõrdsed, ülestõusnutel ei jätkunud relvi. Töölised olid kümme päeva kestnud lahingust kurnatud. 19. detsembril lõpetati ülestõus Moskva Nõukogu otsusega. «Asuge tööle, seltsimehed, kuni järgneva viimse lahinguni!» kirjutasid bolševikud lendlehes Moskva töölistele. «See on vältimatu, see on lähedal... Hakkame valmistuma halastamatuks, visaks, viimseks võitluseks. Ja jälle, nii nagu neil kuulsusrikkastel päevadel, jätavad kogu Moskva töölised värske jõuga töö seisma! Oodake üleskutset! Varustage end relvadega, seltsimehed! Veel üks võimas hoop — ja neetud, kogu maal vihatud kord variseb lõplikult.»

Karistussalgad hõivasid Presnja ja alustasid verist arveteõiendamist ülestõusnutega. Töölisi lasti vabrikuhuvides ilma kohtuta maha. Osa võitlussalklasi päästis Kaasani raudtee vedurijuht Uhtomski, kes viis nad rongiga minema. Hiljem võeti ta kinni ja lasti karistussalklaste poolt maha. Ülestõus oli maha surutud. Palju töölisi hukati või heideti vanglasse.

Moskva ülestõusu lüüasaamise põhjused.

Ülestõusu lüüasaamise põhjuseks oli see, et ta ei olnud küllaldaselt ette valmistatud ja ülestõusnud tegid võitluse käigus vigu. Ei olnud ülestõusu ühtset ülemoskvalist plaani ega ühtset juhtimist. Kohe ülestõusu alguses areteeris politsei partei Moskva komitee juhid. Võitlus omandas kaitseiseloomu ja toimus killustatult Moskva üksikutes rajoonides — Presnjas, Zamoskvoretšjes, Hamovnikis, Rogoži rajoonis ja Kaasani raudteel. Menševikud asusid tegelikult reeturlikule positsioonile, kutsudes üles relvi maha panema.

Ülestõusud teistes linnades.

Moskva tööliste järel tõusid üles Ufaa, Permi, Sormovo, Gorlovka, Rostovi Doni ääres, Novorossiiski, Krasnojarski, Tšitaa, Vladivostoki ja paljude teiste linnade töölised. Reas linnades — Novorossiiskis, Tšitaa ja Krasnojarskis — läks võim ajutiselt tööliste kätte.

Tööliste relvastatud väljaastumised toimusid ka rahvuslikes ääremaaes — Ukrainas, Baltimaadel ja Gruusias. Kuid need kulgesid hajutatult, ilma ühise juhtimise ja plaanita, ning ei muutunud ülevenemaaliseks ülestõusuks. Töölistel ei jätkunud jõudu ega kogemusi isevalitsuse kukutamiseks.

Detsembriülestõusu õppetunnid ja ajalooline tähtsus.

V. I. Lenin nimetas relvastatud detsembriülestõusu revolutsiooni tipuks, tema kulminatsioonipunktiks. Artiklis «Moskva ülestõusu õppetunnid» näitas Lenin, et ülestõusu ajalooline tähtsus seisab selles, et ta karastas proletariaati, rikastas teda võitluskogemustega. Revolutsioon avas tööliste silmad kodanluse reeturliku positsiooni suhtes, kes tervitas tsarismi arveteõiendamist rahvaga. Lenin märkis ära relvastatud ülestõusu käigus tehtud vead: organisatsioonilise juhtimise nõrkus, üksikasjaliste plaanide ja koordineeritud lahingutegevuse puudumine, väljaastumiste isoleeritus, sideme puudumine talurahva ja sõduriatega ning kaitsetaktika.

Relvastatud detsembriülestõus näitas, et ainult otsustavas relvastatud võitluses võib proletariaat saavutada võidu. «Enne 1905. aasta detsembri relvastatud ülestõusu,» kirjutas Lenin, «ei suutnud Venemaa rahvas pidada massilist relvastatud võitlust ekspluaatorite vastu. Pärast detsembrit polnud see rahvas enam endine. Ta oli uuele elule ärganud. Ta oli saanud lahinguristsed. Ta oli ülestõususes karastunud. Ta valmistas ette võitlejate ridu, kes võitsid 1917. aastal...»¹

Ülesanne ja küsimusi.

riülestõusu lüüasaamise põhjused, tema peamised õppetunnid ja ajalooline tähtsus?

1. Millist sündmust ja mispärast nimetas V. I. Lenin kulminatsioonipunktiks? 2. Jutustage relvastatud ülestõusu käigust Moskvast. 3. Missugused olid relvastatud detsembriülestõusu lüüasaamise põhjused, tema peamised õppetunnid ja ajalooline tähtsus?

§ 16. REVOLUTSIOONI LANGUS (1906—1907).

Tööliste ja talupoegade revolutsiooniline võitlus aastail 1906—1907.

Pärast relvastatud detsembriülestõusu lüüasaamist algas revolutsiooni järkjärgulise languse periood. Kogu maal määratsesid karistussalgad. Nad õiendasid julmalt arveid tööliste ja talupoegadega, keda kahtlustati aktiivses osavõtus revolutsioonilisest liikumisest. Areteeriti ja saadeti sunnitööle paljud bolševikud.

Kogu aasta peetud kangelaslikust võitlusest kurnatud töölistes alustasid taandumist. Kuid nad taandusid aeglaselt, pidades visasid kaitselahinguid. Aeg-ajalt tõusid uued streigilained, kuid 1905. aasta hoogu saavutada need enam ei suutnud, ehkki ületasid revolutsioonielse taseme. 1905. aastal oli umbes 3 miljonit streikijat, 1906. aastal üle 1 miljoni, 1907. aastal aga 740 000.

Selle perioodi streikidest võtsid tunduvalt aktiivsemalt osa nende tööstusharude töölistes, kes enne olid liikumisest nõrgalt osa võtnud — kergetööstuse, väike-ettevõtete jt. töölistes. Märkimisväärset

¹ V. I. Lenin, Teosed, 28. kd., lk. 344.

osa hakkasid streikides etendama ametiühingud, mis loodi tööliste poolt revolutsiooni käigus. Revolutsioonilise võitluse survele oli valitsus sunnitud 1906. aasta kevadel ametiühingud legaliseerima. Sellest ajast alates said ametiühingud bolševike tugipunktideks töös proletaarsete hulkadega.

Talurahvaliikumise tase jäi kõrgeks. 1906. aastal toimus 2600 talupoegade väljaastumist. Reas kubermangudes tegid mõisnikud talupoegade survele järeleandmisi: alandasid rendimaksu, tõstsid põllutööliste palka, parandasid töötingimusi. 1906. aasta lõpus hakkas talurahvaliikumine kiiresti kahanema.

Proletariaadi ja talurahva võitluse mõjul jätkusid revolutsioonilised väljaastumised armees. 1906. aasta suvel toimusid Sveaborgis ja Kroonlinnas ning Turkestani sõjaväeringkonna mõnes garnisonis sõdurite ülestõusud. Tsarism surus need julmalt maha.

Kuid tsarism ei saanud veel asuda otsustavale rünnakule revolutsiooni saavutuste vastu. Kõrvuti terrori ja repressioonidega revolutsionääride vastu jätkas ta laveerimise, osaliste järeleandmist ja lubaduste poliitikat.

Rahvavastane valimisseadus.

1906. aasta aprilli lõpus kutsuti kokku I Riigiduuma. Valimised duumasse toimusid antidemokraatliku valimisseaduse alusel, mis oli avaldatud juba 1905. aasta detsembris. Kolm neljandikku töelistest oli valimisõigusest ilma jäetud. Valimised olid mitmeastmelised, seisuslikud ja ebavõrdsed. See väljendus järgnevas.

Talupoegade jaoks kehtestati neljaastmelised valimised: nad valisid esindajad vallakoosolekule, kes saatis kaks volinikku kreisikoosolekule. Viimane omakorda valis valijamehed kubermangu valimiskoosolekule ja alles kubermangukoosolek valis saadikud duumasse. Tööliste jaoks olid kehtestatud kolmeastmelised, aadlile ja kodanlusele kaheastmelised valimised. Esindajate arv oli eri seisuste puhul samuti erinev: aadlikud saatsid ühe valijamehe iga 2000 valija kohta, linnaelanikud (kodanlus) 7000, talurahvas 30 000 ja töölised 90 000 valija kohta. Et anda eelis suurkodanlusele, kehtestati linlastele kõrge varanduslik tsensus. Valimisõigust ei saanud sulased, maata talupojad, päevilised ja rida teisi töötajate kategooriaid. Valimisõigust ei olnud naistel, sõduritel, madrustel ja õpilastel. Kehtestati kõrge vanusetsensus — hääleõiguse võis saada vaid isik, kes oli saanud kahekümne viie aastaseks.

I Riigiduuma.

Valimisseadus oli suunatud sellele, et hoida valimistest eemal kõige revolutsioonilisemad elemendid ja anda maksimaalsed eelised valitsevatele klassidele — mõisnikele ja kodanlusele. Samal ajal arvestas tsarism talurahva monarhistlike illusioonidega ja lootis leida temalt tuge. Seepärast oli talurahvale kindlustatud tunduv arv kohti duumas.

Veel enne duuma kokkukutsumist kärbiti tema seadusandlikke õigusi. Tsaari-Venemaa kõrgeim bürokraatia organ — Riiginõukogu — sai duuma ülemkoja õigused. Pooled selle liikmeist määras

tsaar, pooled valiti aadlike hulgast. Riiginõukogul oli õigus duuma poolt esitatud seaduseelnõu mitte heaks kiita. Venemaa jäi isevalitsuslikuks monarhiaks. Seaduseelnõud said seaduse jõu alles pärast nende kinnitamist tsaari poolt. Istungite vaheajal võis tsaar ainuiskuliselt anda ukaase, mis seejärel läksid duumale kinnitamiseks. Seega olid duuma seadusandlikud õigused tühised. See oli V. I. Lenini sõnade järgi «rahvaesinduse karikatuur».

Arvestades revolutsioonilise võitluse uue tõusuga, kutsusid bolševikud rahvast üles duuma boikoteerimisele. Oma propagandas paljastasid nad tsaari seadusandluse reaktsioonilist iseloomu. Suur osa töölisi toetas boikoti taktikat, kuid talurahvas uskus duumasse, lootis, et see annab talle maad.

Kuna revolutsiooniline liikumine arenes langevas suunas, siis ei andnud duuma boikoteerimine oodatud tulemusi, kuigi tõi teatavat kasu. Tsarismi paljastamine bolševike poolt avas rahva silmad tema poliitika klassiolemuse suhtes. Töölised ja talupojad tunnetasid kiiremini oma lootuste viljatust konstitutsiooni suhtes.

Valimised toimusid tugevdatud politseirepressioonide tingimustes, millega kaasnesid massilised areteerimised, läbiotsimised ja haarangud. Vanglad olid tulvil. Areteeriti kirjaoskajaid talupoegi ja töölisi, õpetajaid, velskreid — kõiki neid, keda kohalikud võimud pidasid kahtlasteks. Mõnes piirkonnas jootsid kohalikud võimud talupoegade valijamehi purju või kasutasid otsest survet ja ähvardusi.

Duuma koosseis.

Sellele vaatamata ei osutunud I Riigiduuma sugugi nii kuulekaks, kui tsarivalitsus oli lootnud. Üle ühe neljandiku saadikuist olid talupojad, kes moodustasid duumas niinimetatud «töörühma» (*trudovikud*). Kõige rohkem hääli said kadetid, kes demagoogiliselt lubasid rahvale lahendada agrararüüsimuse ja viia ellu demokraatlikud vabadused. Sotsiaaldemokraatlik fraktsioon oli väike ja koosnes ainult menševikest. Duuma töö toimus tingimustes, kus revolutsioon ei olnud veel maha surutud ning tööliste ja talupoegade võitlus avaldas duuma üksikutele rühmitustele mõju.

Agrararüüsimus duumas.

Kesksel kohal duuma töös oli agrararüüsimus. Trudovikud esitasid agrararüüsimuse lahendamise revolutsioonilis-demokraatliku projekti: nad soovitasid anda kogu maa «üldrahvalikku maafondi», mille talurahvakomiteed jaotavad maaharijate vahel. Ka väljaostu suurus määravad talurahvakomiteed.

Sisuliselt tähendas see projekt mõisnike maavalduse likvideerimist, ehkki andis mõisnikele rahalist kompensatsiooni neilt äravõetud maa eest.

Kadettide hoopis mõõdukam agrarprogramm nägi ette osa mõisamaade andmise talupoegadele «õiglase hinnaga» väljaostu eest. Mõisnikud tahtsid veel kord talupoegade arvel reformi läbi viia. Saadikud-trudovikud häbimärgistasid isevalitsust ja mõisnikke,

nõudsid maad ja vabadust rahvale. «Rahva kannatusekarikas on täis,» rääkis üks neist. «Rahvas ei suuda enam taluda õigusetust, viletsust ja ametnike rõhumist. Venemaa on erutatud nagu suur ookean, rahvas on kaotanud usu valitsusse... meid saatis rahvas siia selleks, et saavutada neile maad ja vabadust.» Talurahva hulgas toetasid oma saadikuid, nende kõned olid talupoegadele lähedased ja arusaadavad.

**Duuma laiali-
saatmine tsaari
poolt.**

Valitsus ei olnud mässulise duumaga rahul ja otsustas mitte järele anda. Ministrite nõukogu esimees reaktionäär Goremõkin rääkis isegi, et duumasse on kokku tulnud «elanikkonna räpased põhjakihid, kes on ühinenud röövlijõuguks», et «üks kolmandik Riigiduumade liikmetest kipub võllasse». Tsaar lükkas kategooriliselt tagasi kadettide arad ettepanekud valitsuse moodustamise kohta, mis oleks vastutav duuma ees, poliitilise amnestia andmise ja duuma seadusandlike õiguste laiendamise kohta.

1906. aasta juulis saatis tsaar duuma laiali. Valitsus tugevdas kontrrevolutsioonilist terrorit. 1906. aasta augustis seati sisse välikohtud, kes mõistsid kuue kuu jooksul surma ligi tuhat inimest. Rahvahulgas veendusid kibedate kogemuste varal, et isevalitsus ei taha rahva olukorra parandamiseks mitte midagi teha. Duumal, mis oli kokku kutsutud valitsuse poolt ja allus sellele, ei olnud mingit tegelikku võimu. Rahvas vabanes usust, et duuma annab talle maad.

Kuid terrori ja repressioonide, välikohtute ja karistusekspeditsioonidega ei õnnestunud valitsusel 1906. aastal revolutsiooni murda. Töölisklass jätkas kangelaslikku võitlust. Seepärast oli valitsus pärast I Riigiduumade laialisaatmist sunnitud kuulutama välja valimised uude duumasse, kusjuures säilis vana valimisseadus. Valitsus ei julgenud veel 1906. aastal võtta rahvalt neid võite, mis see oli kangelasliku võitlusega saavutanud.

**Ülesandeid ja
küsimusi.**

1. Millised faktid annavad tunnistust revolutsiooni alanud mõonast? 2. Tooge näiteid tsaari poolt väljaantud valimisseaduse rahvavastase iseloomu kohta. Kuidas kaitses see seadus mõisnike ja kodanluse huve? 3. Miks saatis tsaarivalitsus I Riigiduumade laiali? 4. Milles seisib isevalitsuse poliitika kahepalgelisus revolutsiooni languse perioodil? 5. Kirjutage vihikusse järgmised terminid ja selgitage nende tähendust: Riigiduumade, Riiginõukogu, agrariküsimus, trudovikud.

§ 17. REVOLUTSIOONI LÕUASAAMINE.

1905.—1907. AASTA REVOLUTSIOONI AJALOOLINE
TÄHTSUS.

II Riigiduumade.

1907. aasta alguses toimusid valimised II Riigiduumasse. Kuna revolutsiooni langus oli juba selgesti märgatav, otsustasid bolševikud valimiskampaaniast osa võtta ning kasutada duumade kõnetooli tsarismi ja kodanluse paljas-

tamiseks. Bolševike ja mõnede teiste parteide osavõtt valimistest oli põhjuseks, et kadetid kaotasid hulga kohti, pahempoolsete parteide — trudovike, esseeride ja sotsiaaldemokraatide kohtade arv aga suurenes. Sotsiaaldemokraadid said 65 kohta (I duuma kaheksateistkümneme asemel).

II duuma osutus veel palju pahempoolsemaks kui esimene. Trudovikud esitasid jälle oma agraarseaduse projekti, mis viiks mõisnike maavalduse likvideerimisele, s. t. agraarrevolutsioonile. «Ükskõik kui kaua te ka vaidlete,» rääkis üks talurahva saadikuist, «teist maakera te sellega ei tee. Tuleb ikkagi see maa meile anda.» Bolševikud toetasid talupoegade saadikute nõudmisi.

Mustsadalased ja oktobristid ühinesid trudovike projekti vastu, valitsuse reaktsioonilise agraarprojekti toetuseks.

Duuma grupeeringute võitluse tulemusena ei saavutanud valitsuse seaduseelnõu duuma toetust, vaidlused venisid pikale. Siis otsustas valitsus, nähes, et revolutsiooniline liikumine hakkab vaibuma, teha revolutsioonile otsustav lõpp ja võtta kindel reaktsiooniline kurss. Riigiduuma sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni kohta soperdati provokatsiooniline süüdistus relvastatud riigipöörde ettevalmistamise kohta. Kuna duuma saadikuil oli vastavalt seadusele isikupuutumatus (neid ei tohtinud areteerida), tegi valitsus duumale ettepaneku saadikud-sotsiaaldemokraadid oma koosseisust välja arvata. Vastuse viibimist ära kasutades ajas tsarism 3. juunil 1907. a. II Riigiduuma laiali. Kogu sotsiaaldemokraatlik fraktsioon areteeriti.

Tsaari 1905. a. 17. oktoobri manifesti ja teisi revolutsiooni käigus väljaantud seadusi rikuti jämedalt. Isevalitsus võitis. Revolutsiooni viimane etapp oli lõppenud.

**1905.—1907.
aasta revolutsiooni
tulemused.**

1905.—1907. aasta revolutsioon sai lüüa. Proletariaadil ja talurahval ei õnnestunud kukutada isevalitsuslikku korda ega likvideerida mõisnike maavaldust. Ometi ei möödunud kolmeaastane kangelaslik võitlus jäljetult. Valitsus oli sunnitud tegema järeleandmisi ning laiendama mõnevõrra tööliste ja talupoegade poliitilisi õigusi. Reas tööstusharudes lühendati tööpäeva ja parandati töötingimusi. Töölised said õiguse ühineda ametiühingutesse, luua vastastikuse abistamise kassasid. Kaotati talupoegade väljaostumaksud maa eest, alandati rendimaksu, tõsteti põllutööliste töötasu.

Lõpuks kutsuti kokku ka Riigiduuma, mis vaatamata reaktsioonilisele valimisseadusele ja duuma piiratud õigustele andis küllalt võimalusi legaalseks demokraatlikuks propagandaks. Kuid revolutsiooni peamised ülesanded olid veel lahendamata.

**Revolutsiooni
lüüasaamise
põhjused.**

Missugused olid siis revolutsiooni lüüasaamise põhjused?

1. Töölisklassi ja talurahva liit ei olnud veel küllalt tugev, see alles hakkas revolutsiooni käi-

gus kujunema. Talupojad säilitasid veel usu tsaari ja duumasse, lootsid nende abiga saada endale mõisnike maa. Talurahva väljastumised jäid stiihiliseks, organiseerimatuks, poliitiliselt ebaküpseks.

2. Talurahva meeleolud peegeldusid armee käitumises. Sõdurid olid rahulolematud ja erutatud, üksikud garnisonid ja väeosad tõusid üles, kuid armee tervikuna jäi isevalitsuse toeks ja täitis selle käske revolutsioonilise liikumise mahasurumisel.

3. Töölisklass ei olnud küllalt monoliitne ja organiseeritud. Tööliste mahajäänud kihid astusid võitluse hilinemisega, siis kui revolutsioon hakkas juba vaibuma. Paljud tööliselised tulid alles hiljuti külast ja ei olnud küllaldaselt teadlikud.

4. Töölisklassi partei ridades ei olnud ühtsust, partei oli lõhenedu kaheks grupiks — bolševikeks ja menševikeks. Menševikud olid oportunistlikul positsioonil ja takistasid revolutsiooni arenemist. Ühtsuse puudumine Venemaa Sotsiaaldemokraatlikus Töölisparteis takistas töölisklassi ühteliitumist, lõhestas tema ridu. Proletariaat ei suutnud 1905.—1907. aastal järjekindlalt täita oma osa revolutsiooni hegemoonina ja viia talurahva paljumiljonilised hulgad enda järel organiseeritud võitluse tsarismi ja kapitalismi vastu.

5. Suurt abi osutasid isevalitsusele kapitalistlikud välisriigid. Nad andsid temale rahalisi laene, mida tsarism kasutas revolutsiooni mahasurumiseks.

**Esimese Vene
revolutsiooni
maailmaajalooline tähtsus.**

1905.—1907. aasta revolutsioon oli esimene kodanlik-demokraatlik rahvarevolutsioon imperialismiajastul. Tal oli maailmaajalooline tähtsus. Lenin nimetas teda 1917. aasta Oktoobri-revolutsiooni «peaprooviks».

Revolutsiooni kolme aasta vältel kogusid proletariaat ja talurahvas poliitilise võitluse rikkalikke kogemusi. Tööliste ja talupoegade poliitiline teadlikkus kasvas mõõtnatult. Nad veendusid, et tsarism on rahva kõige õelam vaenlane, et kodanlus ja tema parteid võivad rahva reeta revolutsiooni kõige vastutusrikkamal momendil. Revolutsioon näitas, et ainukeseks lõpuni järjekindlalt revolutsiooniliseks klassiks on proletariaat, kes astus välja revolutsiooni juhtiva jõuna. Revolutsioon näitas töölisklassi ja talurahva liidu tähtsust võitluses isevalitsusliku korra vastu, ta osutas talurahva kui proletariaadi kõige ustavama liitlase revolutsioonilistele võimalustele.

Võitlusvahendite poolest oli see revolutsioon proletaarne. Ta demonstreeris selliste võitlusvormide tähtsust, nagu poliitiline üldstreik ja relvastatud ülestõus. Bolševike järjekindel ja ennastsalgav võitlus isevalitsuse ja kapitalismi vastu näitas proletariaadile, et ainus partei, kes kaitseb ustavalt rahva huvisid, on bolševike partei, kes oli revolutsiooni kõigil etappidel alati rahvaga. Vene

proletariaadi kangelasliku võitluse kogemusi kasutati kogu maailma töölisklassi relvastamiseks.

1905.—1907. aasta revolutsiooni mõjul tugevnes töölisliikumine Euroopa riikides ja Ameerika Ühendriikides. Revolutsioon pani liikuma Idamaade rahvad. Ta kutsus esile rahvusliku vabadusliikumise võimsa tõusu Indias, Indoneesias, Egiptuses ja teistes Idamaades. Tema mõjul arenes revolutsioon Hiinas, Iraanis ja Türgis.

Küsimusi.

1. Missugune oli II Riigiduuma koosseis? Miks ja millal saatis tsaarivalitsus selle laiali? 2. Missugused olid

1905.—1907. aasta revolutsiooni tulemused ja tema lüüasaamise põhjused? Milles seisab esimese Vene revolutsiooni maailmaajalooline tähtsus?

Tähtsamad aastaarvud.

1905—1907 Esimene Vene kodanlik-demokraatlik revolutsioon.

9. jaanuar 1905 Verine pühapäev. Revolutsiooni algus Venemaal.

Oktoober 1905 Ulevenemaaline poliitiline streik. Tööliste saadikute nõukogude moodustamine.

17. oktoober 1905 Tsaari manifest demokraatlike vabaduste «annetamise» kohta.

Detsember 1905 Relvastatud ülestõus Moskvast.

DOKUMENT.

V. I. LENINI «ETTEKANNE 1905. AASTA REVOLUT- SIOONIST».

(Väljavõtteid.)

Vene revolutsiooni omapära seisab nimelt selles, et ta oli oma sotsiaalselt sisult kodanlik-demokraatlik, võitlusvahendeilt aga proletaarne. Ta oli kodanlik-demokraatlik, sest eesmärgiks, mille poole ta otseselt püüdis ja mida ta võis saavutada vahetult omaenda jõududega, oli demokraatlik vabariik, 8-tunniline tööpäev, aadli kolossaalse suurmaaomandi konfiskeerimine, — kõik abinõud, mille peaaegu täies ulatuses teostas kodanlik revolutsioon Prantsusmaal 1792. ja 1793. aastal.

Vene revolutsioon oli ühtlasi ka proletaarne, mitte ainult selles mõttes, et proletariaat oli liikumise juhtiv jõud, avangard, vaid ka selles mõttes, et spetsiifiliselt proletaarne võitlusvahend, nimelt streik, oli peamiseks vahendiks rahvahulkade liikumapanemisel ja kõige iseloomus-tavamaks nähtuseks otsustavate sündmuste lainelises pealekasvamises.

Vene revolutsioon on maailma-ajaloos esimene — kuid ta ei jää kahtlemata viimaseks — suur revolutsioon, kus massiline poliitiline streik etendas erakordselt suurt osa. Võib isegi väita, et on võimatu mõista Vene revolutsiooni sündmusi ja tema poliitiliste vormide vaheldumist, uurimata nende sündmuste ja selliste vormide vaheldumise põhialust streikide statistika järgi...

Mitte ühelgi kapitalistlikul maal maailmas, isegi kõige eesrindlikumail maadel, nagu Inglismaa, Ameerika Ühendriigid, Saksamaa, ei ole maailm näinud sellist grandioos-

set streigiliikumist kui Venemaal 1905. aastal. Streikijate üldarv oli 2 800 000, kaks korda suurem kui vabrikutöölised üldarv! See ei tõesta muidugi, et linna vabrikutöölised olid Venemaal rohkem haritud või tugevamad või rohkem kohandunud võitluseks kui nende vennad Lääne-Euroopas. Õige on just vastupidine.

Kuid see näitab, kui suur võib olla proletariaadi uinuv energia. See kõneleb sellest, et revolutsiooni ajajärgul, — ütlen seda ilma igasuguse liialduseta, Vene ajaloo kõige täpsemate andmete põhjal, — proletariaat võib arendada sada korda suuremat võitlusenergiat kui tavalisel rahulikul ajal. See kõneleb sellest, et kuni 1905. aastani inimkond ei teadnud veel, kui suur, kui grandioosne võib olla ja ongi proletariaadi jõudude pinge, kui asi seisab selles, et võidelda tõesti suurte eesmärkide eest, et võidelda tõesti revolutsiooniliselt!

Vene revolutsiooni ajalugu näitab meile, et just palgatöölise avangard, nende parimad elemendid pidasid võitlust suurima visadusega ja suurima enesesalgamisega. Mida suuremad olid tehased, seda visamad olid streigid, seda sagedamini kordusid need ühel ja samal aastal. Mida suurem oli linn, seda suurem oli proletariaadi osa võitluses.

(V. I. Lenin, Teosed, 23. kd., lk. 228—230.)

Küsimusi.

1. Milles nägi V. I. Lenin Vene revolutsiooni omapära ja tema erinevust Lääne-Euroopas toimunud revolutsioonidest? 2. Kuidas hindas V. I. Lenin proletariaadi osa Vene revolutsioonis?

Kirjandust klassiväliseks lugemiseks.

M. Gorki, 9. jaanuar, Teosed, 4. kd., Tallinn, 1957.
V. Grossman, Stepan Koltšugin, Tallinn, 1946—1947.
V. Katsjev, Valendab üksik puri, Tallinn, 1947.
M. Kotsjubinski, Fatamorgaana, Tallinn, 1958.

Ülesandeid ja küsimusi teema juurde «Meie kodumaa XX sajandi alguses».

1. Kuidas arenes meie kodumaa majandus XX sajandi alguses? Millised vabrikud ja tehased siin tekkisid?
2. Valmistage ette vestlused meie vabariigi territooriumil XIX sajandi lõpul ja XX sajandi alguses toimunud demonratsioonidest ja streikidest. Milline tähtsus neil oli? Kuidas nad kulgesid ja missugune oli nende iseloom?
3. Kas meie maal oli sel ajal bolševistlikke organisatsioone? Kes neid juhtisid? Valmistage ette vestlused bolševikest, kes elasid ja võitlesid meie maal.
4. Uurige kirjanduse ja koduloo muuseumi materjalide põhjal 1905.—1907. aasta revolutsiooni sündmusi meie maal ja kirjutage kirjand teemal «1905.—1907. aasta revolutsioon meie kodumaaal», käsitledes selles tööliste streike ja demonratsioone, talurahva väljaastumisi, sõdurite ja madruste ülestõuse. Kasutage nende sündmuste pealtnägijate ja neist osavõtjate jutustusi.

§ 18. 1907. AASTA 3. JUUNI RIIGIPÖÖRE.
KONTRREVOLUTSIOONI PEALETUNG.

II Riigiduumalaialisaatmine.

1907. aasta 3. juuni sündmusi — II Riigiduumalaialisaatmist ja revolutsiooni käigus väljaantud valimisseaduse kaotamist — on hakatud nimetama *riigipöördeks*: nad tähistasid revolutsiooni lüüasaamist ja reaktsiooni pealetungi. Valitsuse kontrrevolutsioonilise poliitika teostajaks sai uus ministrite nõukogu esimees P. A. Stolõpin, kes oli ennast juba revolutsiooni käigus näidanud raevuka karistaja ja kontrrevolutsionäärina.

Politseiterror.

Maal valitses kõige ohjeldamatuma reaktsiooni ja terrori režiim. Kõikjal tegutsesid välikohtud, kes karistasid karmilt revolutsioonist osavõtjaid. Kolme aasta jooksul langetati umbes 5000 surmaotsust. Surmanuhtlus sai kirjanik V. G. Korolenko sõnade järgi igapäevaseks nähtuseks. Võllad ristis rahvas «Stolõpini kaelasidemeks». Inimesi, kes tundusid politseile ebausaldatavatena, areteeriti ja saadeti välja ilma kohtuta ja igasugust süüdistust esitamata. Eriti julmalt jälitas valitsus bolševikke. Politsei pidas järelejätmatult jahti V. I. Leninile, kuid tal õnnestus emigreerida välismaale. Jälitati töölisorganisatioone, üle kuuesaja ametiühingu suleti.

Uus valimisseadus.

Ehkki tsarism oli revolutsioonilise liikumise julmalt maha surunud, mõistis ta, et tagasipöördumine vana korra juurde võib põhjustada uue revolutsioonilise plahvatuse. Ja tsaarivalitsus püüdis pääseda revolutsioonilisest kriisist isevalitsuse ümberkorraldamisega kodanlikuks monarhiaks. Tsarism pidi säilitama duuma kui konstitutsioonilise asutuse näilikkuse. Kuid seejuures võttis valitsus kasutusele abinõud, et kindlustada endale kuulekas duuma koosseis.

Selleks kehtestati uus valimissüsteem, mis oli veelgi reaktsioonilisem kui vana. Säilitati kõik valimisõiguse kitsendused elanikkonna laiadele hulkadele — valimiste mitmeastmelisus ja seisulik iseloom, varanduslik tsensus ja vanusetsensus, naiste, õpilaste ja sõjaväelaste valimisõigusest ilmajätmine jt.

Peale selle viidi läbi valijameeste arvu ümberjaotamine mõisnike

ja suurkodanluse kasuks. Suurmõisnikud said poole valijameeste üldarvust, tööliklass ja talurahvas vaid ühe neljandiku. Üks mõisniku hääl võrdus nelja suurkodanlase häälega, kahesaja kuuekümne talupoja häälega ja viiesaja neljakümne kolme töölise häälega.

Paljud Venemaa rahvad (Kesk-Aasia ja Jakuutia rahvad, rändrahvad) olid õigusest valida esindajaid duumasse hoopis ilma jätud, teised rahvad (Kaukaasia ja Poola elanikud) said tunduvalt vähem saadikukohti. Valimisseadusel oli kontrrevolutsiooniline, rahvastane iseloom. See oli «jultunud» seadus, nagu tunnistasid isegi võimu esindajad.

III Riigiduuma reaktsooniline koosseis.

Valimised III Riigiduumasse toimusid politsei-terrori ja massiliste areteerimiste tingimustes. Valitsusel õnnestus saavutada seda, et enamuse duumas said kontrrevolutsioonilised parteid.

Parempoolseid (kõige reaktsoonilisematel positsioonidel asuvaid saadikuid) oli 147, oktoobriste 154, mitmesuguse kallakuga kodanlike liberaale 108. Progressiivsematel positsioonidel asuvate pahempoolsete deputaatide — sotsiaaldemokraatide ja trudovike arv kahanes järsult (trudovikke oli 13 ja sotsiaaldemokraate 20, hiljem, pärast juhuslike isikute väljalangemist aga 14).

Kodanlik-mõisniklik duuma lõimitas isevalitsuse ees, kuna see kaitsetes «oma tääkide ja vanglatega», nagu kirjutas üks kodanlik autor, valitsevaid klasse «rahva eest». Duuma sai valitsuse kuulekaks relvaks tema rahvaliidumise lämmatamise poliitikas.

Ülesanne ja küsimusi.

1. Miks olid 1907. aasta 3. juuni sündmused riigipöördeks?
2. Võrrelge 1907. aasta ja 1905. aasta valimisseadust.
3. Mille poolest erines III Riigiduuma kahest eelmisest duumast? Missugune oli III Riigiduuma klassi- ja parteiline koosseis?

§ 19. STOLÖPINI AGRAARREFORM.

Meenutage, milles avaldus 1861. aasta reformi kodanlik iseloom ja millised pärisorjuse igandid ta säilitas.

Nagu näitas V. I. Lenin, oli 1906.—1910. aasta agrariseadlus pärast 1861. aasta reformi teiseks sammuks feodaalse monarhia kodanlikuks monarhiaks muutmise teel.

Tsarism tegi katse lahendada agrariküsimus ülaltpoolt, talupoegade arvel. Ta tahtis luua paremad tingimused kapitalismi arenemiseks külas mõisnike maavalduse säilimise juures.

Külakogukonna lõhkumine.

Valitsus asus külakogukonna lõhkumise teele. Siiani oli ta toetanud Vene küla kogukondlikku organisatsiooni. Kogukond oli mõisnikele mugavaks vahendiks maksude ja muude kohustuste sissenõudmisel ning talupoegade ekspluateerimisel. Ühiskäendus sidus kõiki talupoegi.

Kõik koos, s. t. talupoegade kogukond, vastutasid iga talupoja eest maksude ja rendi maksmisel, igasuguste kohustuste täitmisel. See soodustas patriarhaalse Vene küla mahajäämist. Kuid kapitalismi arenemise tagajärjel lagunes kogukond paratamatult. Talurahvas kihistus kulakluseks ja kehvतालurahvaks. Kogukond ainult pidurdas seda protsessi.

Talurahvaliikumise tõssi 1905.—1906. a. ja esimese kahe duuma kogemused näitasid isevalitsusele, et asjatu on loota talupoegade monarhistlikele illusioonidele, et tsarismil ei ole laia tuge külas. See tõukaski valitsust loobuma traditsioonilisest kogukonna toetamise poliitikast.

Juba revolutsiooni käigus hakkas tsaarivalitsus Stolõpini initsiatiivil kogukonda lõhkuma. Ta tahtis kiirendada küla kihistumise protsessi ja soodustada rikaste talupidajate-kulakute ulatusliku kihi tekkimist. Stolõpini kavatsuste kohaselt pidid talurahva ülejäänud osa riisumise teel rikastunud kulakud saama mõisnike liitlaseks ja tsaaritroni ustavaks toeks. Pealegi andis kehvतालurahva ja keskmike laostumine odavaid töökäsi kapitalistlikule majandusele ja mõisamajanditele.

Küla anti kulakutele paljaksriisumiseks. Nagu märkis V. I. Lenin, kutsus valitsus kulakuid üles rikastuma, röövima kogukonda, kuid toetama isevalitsust.¹ Selle järeleandmisega kodanlikule arenemisele lootis isevalitsus säilitada mõisnike maavaldust ja kindlustada oma olukorda riigis.

Ukaas külakogukonna lõhkumise kohta anti välja **9. novembril 1906. a.** Ent revolutsiooni ajal ei õnnestunud valitsusel seda duumas läbi viia. Alles hoopis kontrevolutsioonilisem III Riigiduumas kinnitas ukaasi ja see sai 1910. aastal seaduse jõu. Valitsus viis selle seaduse ellu, ootamata ära selle kinnitamist duumas.

1906. aasta 9. novembri ukaas nägi ette kõigepealt maa kogukondliku kasutamise kaotamise. Iga talupoeg sai õiguse kogukonnast välja astuda ja eraldada isiklikuks kasutamiseks oma hingemaa. Ta võis seda hingemaad müüa ja pärandada. Talupoeg sai õiguse kinnistada endale laialipaisatud maatükid, s. t. need maalapid, mida ta kasutas maa kogukondlikul valdamisel. Ta võis talurahva kogukonnalt nõuda oma maa koondamist üheks krunniks — lahktaluks. Lõpuks võis ta ka külast lahkuda ja seada sisse oma üksiktalu.

See seadus oli kasulik kulakutele. Valitsus andis Talurahvapanga kaudu laene maa ostmiseks ja majapidamise sisseseadmiseks, kohustas eraldama üksiktalunikele paremaid maid. Ainult kulakud võisid arendada suurmajapidamist. Nad muutusid uuteks mõisnikeks, kes halastamatult riisusid oma küla inimesi.

Peale kulakute astusid kogukonnast välja kehvitud, kes niikuinii

¹ Vt. V. I. Lenin, Teosed, 15. kd., lk. 244.

ei saanud oma maalapil ära elada. Kehvikud ja keskmikud ei saanud kasutada laenu, mida andis Talurahvapank, sest selle eest tuli maksta väga kõrget protsenti. Võla maksmata jätmise eest müüdi aga talupoja kogu varandus oksjonil. Isiklikuks omandiks saanud maa müüsid kehvikud tühise hinna eest kulakutele ja läksid linna.

Talupoegade laostumine ja vaesumine.

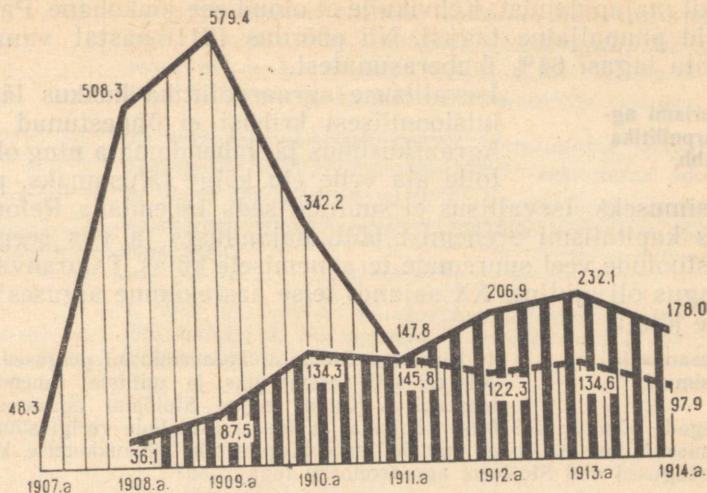
Talurahva põhimass oli külakogukonna lõhkimise pärisorjuslike meetodite vastu, mis olid kasulikud ainult mõisnikele ja kulakutele. Isevalitsus viis Stolõpini agraarpoliitikat ellu ligi kümne aasta jooksul — 1906.—1916. a. Külakogukonna lõhkimisega kaasnesid massilised repressioonid ja vägivald talupoegade kallal, ametivõimu kuritarvitus, küla röövimine ja laostamine. Politsei ja tsaariväed surusid julmalt maha kõige väiksemadki talupoegade rahulolematused. Kuid soovitud tulemusi reform valitsusele ei andnud. Kümne aasta jooksul lahkus kogukonnast ja kinnistas maa isiklikuks omandiks 23% taluperemeestest, täielikult eraldus külakogukonnast ja asutas üksiktalud ainult 10,6% talumajapidamistest. Reform tugevdas talupoegade kihistumist — ühe osa rikastumist ja teise vaesumist. Talurahva põhimassi olukord muutus veelgi raskemaks. Talupojad takistasid kõigi jõududega selle reformi läbiviimist, kuna see tõi neile laostumise ja vaesumise.

Jättes kõrvaldamata põhilise vastuolu rahva elus — vastuolu talurahva ja mõisnike vahel — teravdas reform ainult võitlust külakehvikkonna ja kulakluse vahel. Talude süütamine, kulakute niitude ja orasepõldude niitmine muutus massiliseks. Nagu näitas V. I. Lenin, puhkes külas kõrvuti sõjaga talupoegade ja mõisnike vahel *teine sotsiaalne, s. t. klassisõda — sõda talurahva ja külakodanluse vahel.*

Ümberasustamine ääremaa-dele.

Tähtis koht valitsuse agraarabinõude süsteemis oli niinimetatud ümberasustamispoliitikal. Valitsus hakkas intensiivselt ergutama talupoegade ümberasumist keskkubermangudest ääremaa-dele — Siberisse, Kesk-Aasiasse ja Kaukaasiasse. Ümberasustamispoliitikaga lootis valitsus lahendada kaks ülesannet: vähendada mõningal määral talupoegade maapuudust (eriti tihedalt asustatud mustmullavööndi keskkubermangudes) ja asustada ääremaa-dele talurahva kõige rahulolematum osa. Sellega lootis ta nõrgendada rahvaliidumist riigis. Ümberasujaid varustati maaga kohaliku elanikkonna arvel. Selliste abinõudega õhutas valitsus rahvuslikku vaenu, tugevdas kolonisaatorlikku poliitikat riigi paljude rahvaste suhtes.

Ka ümberasustamispoliitika ei andnud suuri tulemusi. Ümberasustamine toimus väga rasketes tingimustes. Valitsuse laen oli tühine. Ümberasujaile eraldati maad kolgastes, raudteest kaugel asuvates rajoonides. Oli vaja palju töövaeva ja raha, et rajada saadud maa-

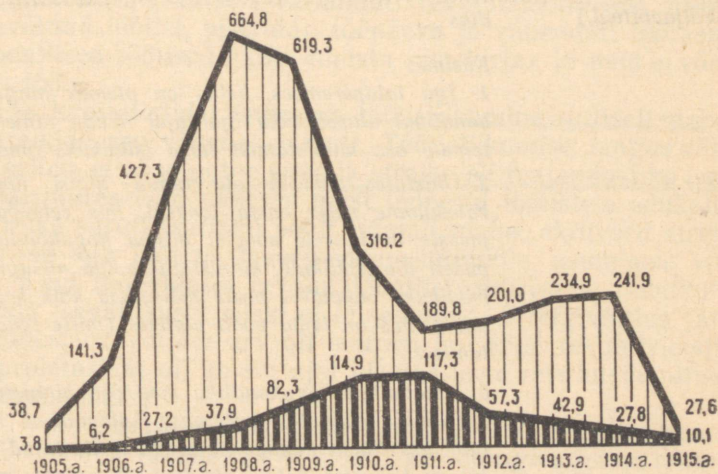

Kogukonnast lahkunud taluperemeeste arv

Sealhuugas neid, kes müüsid hingemaa

Aastail 1907—1914 kogukonnast lahkunud taluperemeeste arv (tuhandetes).

Umberasujate arv

Umberasujad, kes tulid tagasi

Umberasustamisliikumine Venemaal aastail 1905—1915 (tuhandetes).

tükil majapidamist. Kehvikuile ei olnud see jõukohane. Paljud neist tulid puupaljaina tagasi. Nii pöördus 1911. aastal vanasse elukohta tagasi 64% ümberasunutest.

**Tsarismi ag-
raarpoliitika
krahh.**

Isevalitsuse agraarpoliitika kukkus läbi. Revolutsioonilisest kriisist ei õnnestunud pääseda. Agraarküsimus jäi lahendamata ning oli endiselt tolle aja vene elu kõige tähtsamaks, põhiliseks küsimuseks. Isevalitsus ei suutnud seda lahendada. Reform kiirendas kapitalismi arenemist põllumajanduses ja viis seega klassivastuolude veel suuremale teravnemisele külas. Talurahvaliidumise langus oli ajutine, XX sajandi teise aastakümne alguses puhkes ta uue jõuga.

**Ülesanne ja
küsimusi.**

1. Nimetage Stolõpini agraarreformi põhjused ja olemus. Mis oli selle eesmärgiks ja milliste vahenditega seda teostati? 2. Kuidas mõjus Stolõpini agraarreform talupoegade põhimassile? Miks põhjustas ta klassivastuolude veelgi suurema teravnemise külas? 3. Tooge näiteid tsarismi plaanide läbikukkumise kohta külas. Missugused olid Stolõpini agraarreformi tagajärjed?

DOKUMENT.

**STOLÕPINI
1906. AASTA
9. NOVEMBRI
AGRAAR-
SEADUS.**

(Väljavõtteid.)

Meie manifestiga 3. novembrist 1905. a. kaotatakse talupoegadelt väljaostumaksude võtmine hingemaa eest alates 1. jaanuarist 1907. a. Sellest ajast alates vabastatakse nimetatud maad neil lasuvatest väljaostuvõla tõltu tekkinud kitsendustest ja talupojad saavad õiguse külakogukonnast vabalt välja astuda koos kogukonna hingemaa kinnistamisega üksiktaluniku isiklikuks omandiks...

Käsimine:

1. Iga taluperemees, kellel on olemas hingemaa kogukondlikul alusel, võib igal ajal nõuda nimetatud maast temale osa kinnistamist tema isiklikuks omandiks.

2. Ühistutes, kus ei ole olnud üldisi ümberjagamisi kahekümne nelja aasta jooksul, mis eelnevad taluperemeeste avaldusele soovist minna kogukondlikult valdamiselt üle isiklikule, kinnistatakse iga niisuguse talupoja isiklikuks omandiks peale mõisamaa kõik kogukondlikud maad, mis on tema poolt alalises (mitte renditud) kasutamises...

6. Nõudmised kogukondliku maa osa kinnistamise kohta isiklikuks omandiks esitatakse külavanema kaudu ühistule, kes lihtsa häälteenamusega kehtestatud otsuse põhjal on kohustatud kuu aja jooksul, arvates avalduse esitamise päevast, näitama maatükid, mis lähevad... üksiktalupidaja omanduseks, ning määrama ka kindlaks temalt saada oleva juurdemaksu suuruse ja tema pärisosa kõlvikutest, mis jaotatakse eri alustel. Kui ühistu nimetatud aja jooksul sellist otsust ei kehtesta,

siis ülalnimetatud avalduse esitanud taluperemehe taotlusel teostab kõik mainitud operatsioonid kohapeal semstvoõlem, kes lahendab tegelikult kõik sealjuures tekivad vaidlused ja avaldab oma sellekohase määruse...

12. Igal taluperemehel, kellele kinnistatakse hingemaa käesolevate määruste artiklis 1—11 kehtestatud korras, on õigus igal ajal nõuda, et ühistu eraldaks talle nende maatükkide asemel vastava maatüki võimaluse korral ühes kohas.

Küsimusi.

1. Miks läks valitsus külakogukonna toetamiselt üle selle lõhkumisele? 2. Missuguseid abinõusid kasutas valitsus külakogukonna lõhkumiseks?

§ 20. TÖÖLISLIIKUMINE JA BOLŠEVIKUD REAKTSIOONIAASTAIL.

Töölisliikumise langus.

Kontrrevolutsiooni pealetung toimus pikaleveninud majandusliku seisaku (depressiooni) tingimustes. Tööstuslik tootmine kahanes, väikesed vabrikud ja tehased suleti. Töösturid kasutasid depressiooni pealetungiks töölistele: massiliselt vallandati revolutsioonilisest liikumisest osavõtnud töölisi, pikendati tööpäeva ja vähendati töötasu. Revolutsioonilised töölised kanti «musta nimekirja» ja neid ei võetud kuhugi tööle.

Valitsusel ja kapitalistidel õnnestus töölisliikumine ajutiselt maha suruda. Streikide arv vähenes järsult. Töölisliikumise langus väljendus ka selles, et absoluutne enamik streike oli majandusliku iseloomuga, kusjuures vaid vähesed neist lõppesid töölistele edukalt. Enamik streike suruti tsarismi poolt julmalt maha, aktiivsed streigist osavõtjad aga mõistis tsaarikohus sunnitööle, asumisele või vanglasse. Kuid tööliklassi revolutsioonilist aktiivsust täielikult maha suruda isevalitsusel siiski ei õnnestunud. Streigivõitlus jätkus. Streikidest osavõtjate arv oli suurem kui enne revolutsiooni. Venemaa proletariaat oli ka sel ajal ülemaailmse revolutsioonilise liikumise avangardiks.

Bolševike uus taktika.

Bolševike partei oli ainus partei, kes jäi rahvale ustavaks. Ta ei löönud pealetungiva julma reaktsiooni ees kõikumata ning jätkas ennastsalgavat, visa võitlust isevalitsuse ja kapitalismi vastu.

Reaktsiooni tingimustes muutsid bolševikud Lenini juhtimisel tsarismivastase võitluse taktikat. Töölisi poliitilisele üldstreigile ja relvastatud ülestõusule viia ei olnud võimalik.

Oli vaja teha visa, vaevanõudvat ja süstemaatilist tööd rahva ette-

ЧЕРНЫЙ ЖУРНАЛЪ

РАБОЧИХЪ

ТОВАРИЩЕСТВА

„ЭМИЛЬ ЦИНДЕЛЬ“

РАЗСЧТАНЫХЪ СЪ ЗАМЪЧАНІЯМИ

Seltsi «Emil Zindel» tööliste
«must raamat».

valmistamisel uueks revolutsiooniks ning kasutada selleks kõiki legaalseid ja illegaalseid võimalusi.

Eelkõige oli vaja säilitada ja tugevdada illegaalset revolutsioonilist proletaarset parteid, kellele võidutsev tsarism oli andnud raskeid lööke. Vaid ühtne, distsiplineeritud ja monoliitne partei suudab taluda reaktsiooni pealetungi ja saada tulevase revolutsiooni staabiks. Ainult niisugune partei võib juhtida uut vältimatut revolutsioonilist tõusu ja viia proletariaadi võidule.

Teiseks ülesandeks oli säilitada ja tugevdada sidet rahvahulkadega. Seda oli võimalik saavutada töö intensiivistamisega proletariaadi legaalsetes organisatsioonides — ametiühingutes ja kooperatiivides, mis olid tsarismi poolt lubatud töölisorganisatsioonid. Bolševikud kasutasid valimisi duumasse ja esinemisi duuma kõnetoolist isevalitsuse ning kodanlike parteide paljastamiseks, revolutsiooniliste ideede propageerimiseks.

Nende kahe ülesande lahendamiseks — illegaalse organisatsiooni tugevdamiseks ja tema sidemete kindlustamiseks rahvahulkadega — tuli bolševikel pidada visa võitlust oportunistide vastu.

Menševike loobumine revolutsioonilisest võitlusest.

Reaktsiooni tingimustes näitasid menševikud ennast kodanluse agentidena. Nad kutsusid üles kohanema kehtiva režiimiga, tegutsema ainult legaalselt. Nende arvates pidi töölisliikumise peamiseks sisuks olema majanduslik võitlus.

Seepärast nõudsid nad illegaalse partei likvideerimist, legaalse reformistliku partei loomist ning tegutsemist ainult duumas ja ametiühingute raames, loobudes täielikult poliitilisest revolutsioonilisest võitlusest isevalitsuse vastu. Lenin häbimärgistas neid kui likvidaatoreid ja renegaate.

«Otzovistid».

Teine osa oportuniste, vastupidi, nõudis duumast lahkumist, igasuguse legaalse tegevuse katkestamist ja ainult illegaalse töö arendamist. Need oli «otzovistid», «pahupidi likvidaatorid», nagu neid nimetas V. I. Lenin,

kuna nende plaan oleks viinud eraldumisele rahvahulkadest, mõju kaotamisele rahva seas.

Lenin ja bolševikud löid oportunistid puruks ning oskasid säilitada partei ridade ühtsuse, tugevdada illegaalset organisatsiooni, kaitsta marksistlik-leninliku teooria puhtust.

Küsimusi.

1. Kuidas muutus bolševike revolutsioonilise võitluse taktika reaktsiooniaastail? Mille poolest erines see taktikast revolutsioonilise tõusu perioodil? 2. Milliste ohtlike ja kahjulike vooludega töölisliikumises pidasid bolševikud võitlust reaktsiooniaastail? Milles seisis nende voolude kahjulikkus?

**Tähtsamad
aastaarvud.**

9. november 1906 Ukaas külakogukonna lõhkumise kohta.
3. juuni 1907 Riigipööre. Valitsus saadab II Riigiduuma laiali.

**Kirjandust
klassiväliseks
lugemiseks.**

V. K a t a j e v, Taluke stepis, Tallinn, 1960.

§ 21. TÖÖLIS- JA TALURAHVALIIKUMINE
AASTAIL 1910—1914.Töölisliikumise
hoogustumine.

1909. aastal asendus pikaajaline depressioon uue tõusuga Vene tööstuse arenemises, mis kestis 1914. aastani. Neil aastail suurenes tunduvalt tööliklassi ridade arv, mis 1913. aastal moodustas üle 6 miljoni inimese (kaasa arvatud vabriku-tehase- ja mäetööstuse, transpordi-, side- ning ehitustöölised). Proletariaadi olukord oli endiselt raske. Hindade tõus jõudis ette töötasu kasvust. Proletariaadi järjest suurenev vaesumine ja tugevnev kontsentreerumine soodustasid töölisliikumise uut tõusu.

Juba aastail 1910—1911 tõusis uuesti tööliste streikide, demonstratsioonide ja miitingute laine. Bolševikud tabasid erksalt muutusi tööliste meeolus ning arendasid energiliselt revolutsioonilist agitatsiooni ja propagandat. «Jälle puhub värske tuul meie ridades!» kirjutati ühes bolševistlikus lendlehes. «Rõhutuse ja languse aastad hakkavad mööduma. Tööliklass tõstab jälle pead ja hakkab astuma võitluse avarale teele parema tuleviku eest.»

Töölised ei piirunud oma väljaastumistel üksnes majanduslike loosungitega, vaid hakkasid uuesti esitama laialdasi poliitilisi nõudmisi. Hakkasid taas elustuma 1905. aasta revolutsioonilised traditsioonid. 1910. aasta sügisel nõudsid Peterburi töölised bolševike initsiatiivil L. N. Tolstoi mälestuse austamist surmanuhtluse kaotamisega. 1911. aastal toimusid rohkearvulised miitingud ja demonstratsioonid, kus töölised nõudsid ebaõiglase otsuse läbi vaatamist II Riigiduuma saadikute-sotsiaaldemokraatide suhtes. Võimsaks tõukeks töölisliikumise arenemisele said sündmused Leena kullakaevandustes.

Leena sünd-
mused.

Leena kullakaevandused olid suurettevõtte, mille aktsiatest kuulus suur osa inglise kapitalistidele. Paiknedes kaugel Siberi taigas, pea-aegu 2000 km kaugusel raudteest, olid kaevandused suur osa aastast eraldatud isegi Siberi kubermangudest, kuna ühendus nendega toimus vaid mööda Leenat suvise navigatsiooni ajal. Töölised olid täielikus sõltuvuses kohalikust administratsioonist. Nende kaevanduste venelastest ja välismaalastest peremehed said tohutuid kasumeid.

Töölise olukord oli erakordselt raske. Tööpäev kestis 10—12 tundi. Niigi madalat töötasu vähendasid veelgi trahvid, petmised raha maksmisel, valesti kaalumine ja mõõtmise pestud kulla vastuvõtmisel. Puudus ohutustehnika. Töölised elasid külmades ja niisketes kasarmutes, kohutavates ebasanitaarsetes tingimustes. Naised ja noorukid töötasid võrdselt meestega, kuid neile tasuti selle eest tunduvalt vähem. Suur osa palgast maksti töölistele välja talonidena, mille eest nad ostsid kaevanduse poodidest toiduaineid. Toidukaupade hinnad määrati omavoliliselt kaevanduseomanike poolt.

1912. aasta veebruarikuu lõpul algas Andrejevski kullakaevanduses streik; põhjuseks oli roiskunud hobuseliha müümine poes. Mõne päeva pärast liitusid streigiga kõigi kaevanduste töölised. Bolševike initsiatiivil loodi kohalikud streigikomiteed ja streigi keskkomitee. Streigil oli rahulik ja organiseeritud iseloom. Töölised nõudsid kaheksatunnilist tööpäeva, töötasu suurendamist, trahvide kaotamist, varustamise ja korteritingimuste parandamist ning viisakat kohtlemist.

Administratsioon ei teinud mingeid järeleandmisi. Ta vastas ähvardusega vallandada töölised, tõsta nad korterist välja ja katkestada toiduainete andmine. Töölised koos perekonnaga olid määratud surmale nälja ja külma läbi, kuna kullakaevanduste rajoonist oli sel aastaajal võimatu ära sõita. Kuid streikijad olid kindlad ega

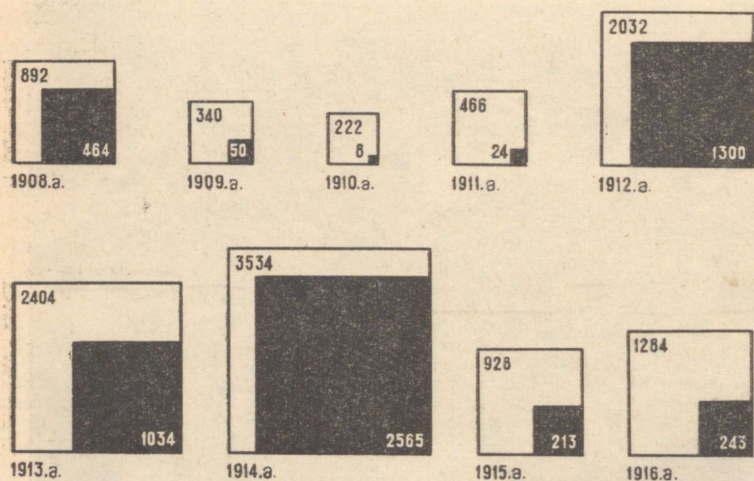

Leena veresauna ohvrid. Foto järgi.

lubanud politsei ennast välja tõsta. Siis otsustasid tsaarivõimud streigi jõuga maha suruda. Streigi keskkomitee areteerti. Nõrдиндн töölisel läksid 4. aprillil ühes kaevanduses olevale prokurörile politsei seadusevastase käitumise peale kaebama. Nende teed tõkestasid politsei ja sõjavägi. Kõmasid kogupaugud relvitu rahvahulga pihta. Üle viiesaja inimese sai selles veresaunas surma ja haavata. Duuma saadikute-sotsiaaldemokraatide arupärimisele Leena veresauna kohta teatas siseminister Makarov küüniliselt: «Nii oli ja nii on ka edaspidi!» Tsarismi kuritegu kutsus välja kogu Venemaa tööliste raevuka meelepaha. Üle kogu maa levisid demonstratsioonid, miitingud ja protestistreigid.

**Töolis- ja talu-
rahvaliidumise
kasv aastail
1912—1914.**

Massilistele poliitilistele protestistreikidele järgnesid 1. mai demonstratsioonid ja streigid. 1905.—1907. a. revolutsiooni tuleristsed läbiteinud vene proletariaadi revolutsiooniline teadlikkus kasvas. 1912. aastal streikis üle 1 miljoni inimese. 1913. aastal omandas töölisliikumine veel suurema ulatuse. Ta haaras Peterburi, Moskva, Baltimaad, Ukraina ja Kaukaasia. Laialt levinud solidaarsusstreigid olid visad ja pealetungi iseloomuga. Töölised esitasid majanduslikke ja poliitilisi nõudmisi. Võitluse avangardis olid metallitöölised — proletariaadi kõige eesrindlikum ja teadlikum väesalk. 1914. aastal tõusis töölisliikumise laine veelgi kõrgemale. 1914. aasta jaanuarist kuni juulini streikis üle 1,5 miljoni inimese — seega vaid veidi vähem kui 1905. aastal sama ajavahemiku jooksul.

□ Üldse streike ■ Sealhulgas poliitilisi streike

Streikide arv aastail 1908—1916.

Laienes ka talurahvaliikumine. Viie aasta jooksul (1910—1914) toimus üle 13 000 talurahva väljaastumise. Tunduvalt tugevnes tööliste ja bolševike mõju talupoegadele, mis tõi liikumisse teadlikkuse ja organiseerituse elemente.

Rahutused armees. Tööliste ja talupoegade järel tõusid võitlusse sõdurid ja madrused. Balti ja Musta mere laevastikus, kus bolševike mõju oli eriti tugev, valmistuti 1912. aasta kevadel relvastatud ülestõusuks. Ülestõusu läbi viia ei õnnestunud, kuna provokaatorite kaudu sai valitsus selle ettevalmistamisest teada ja areteeris organisaatorid. Palju madruseid hukati. 1912. aasta suvel toimus Taškendi garnisoni sõdurite-sapööride ülestõus, kuid see suruti julmalt maha. Neliteistkümmend sõdurit poodi kohtuotsuse põhjal üles. Neile veristele arveteõiendamistele vastas proletariaat demonstratsioonide, miitingute, solidaarsus- ja protestistreikidega.

Ülesanne ja küsimusi.

1. Millal algas ja milles avaldus uus revolutsiooniline tõus Venemaal? 2. Jutustage Leena veresaunast. Missugune oli selle sündmuse ajalooline tähtsus?

§ 22. BOLŠEVIKUD UUE REVOLUTSIOONILISE TÕUSU AASTAIL.

Bolševike ülesanded uutest tingimustes.

Tohutu suurt osa töölisliikumise arenemises uue revolutsioonilise tõusu perioodil etendas bolševistlik partei. Reaktsioonaaastail suutsid bolševikud säilitada partei illegaalse tuuma, tugevdada oma autoriteeti proletaarsetes hulkades. Revolutsiooniline tõus nõudis tungivalt partei ühtsuse tugevdamist ja partei puhastamist oportunistidest. Selle ülesande lahendas *partei Praha konverents* (1912. aasta jaanuaris). Konverentsil olid esindatud peaaegu kõik Venemaal tegutsevad parteiorganisatsioonid. Seega oli konverentsil kongressi iseloom. Konverents mõistis hukka menševikud-likvidaatorid ja heitis nad partei ridadest välja. Konverents tegi lõpu bolševike ja menševike formaalsele ühendusele ühes parteis. Seetõttu oli konverentsil tohutu suur tähtsus bolševike partei — uut tüüpi partei tugevdamisel. Vaadati läbi programmi ja taktika kõige tähtsamad küsimused. Konverents rõhutas, et esmajärgulisteks loosungiteks jäävad miinimumprogrammi kõige tähtsamad nõudmised: demokraatlik vabariik, mõisnike maade konfiskeerimine, kaheksatunniline tööpäev. Valiti bolševistlik partei Keskkomitee esotsas V. I. Leniniga, kes viis partei uuele rünnakule isevalitsuse vastu.

Ajaleht «Pravda».

1912. aasta kevadel asutati tööliste vabatahtlike annetustega iga päev ilmuv bolševistlik ajaleht «Pravda». Selle esimene number ilmus 5. mail (ukj.). Seda päeva tähistatakse meie maal kui ajakirjanduse päeva. Eraldades oma

Bolševistlikud ajalehed aastail 1910—1914.

kasinast palgast summasid ajalehe väljaandmiseks, näitasid töö-
 lised kõrget teadlikkust ja poliitilist küpsust. «Pravda» sai tööliste
 armastatud ajaleheks. Ta kajastas nende vajadusi, formuleeris
 nõudmisi, innustas neid võitlusele. «Pravdas» avaldasid oma teo-
 seid M. Gorki, D. Bednõi ja teised proletaarsed kirjanikud. Ajalehe
 tööd juhtis V. I. Lenin.

«Pravda» avaldas sõnumeid streikide kohta ja organiseeris abi
 streikijatele. Ulatuslike streikide päevil aga muutus «Pravda» lii-
 kumise tõeliseks keskuseks. «Pravdal» oli tohutu osa tööliklassi
 kasvatamisel, tema ettevalmistamisel eelseisvaiks lahinguiks. Ise-
 valitsus jälitas ajalehte, konfiskeeris palju kordi tema tiraaži, kuid
 kaastöölistel õnnestus päästa suur hulk eksemplare ja neid levi-
 tada. Tsaarivõimud sulgesid ajalehe kaheksal korral, kuid jälle
 ilmus see muudetud nimede — «Rabotšaja Pravda», «Proletarskaja
 Pravda», «Putj Pravdõ» jt. all.

Legaalsete organisatsioonide võitmine bolševike mõju alla.

Suurt tähelepanu osutasid bolševikud tööliklassi leegaalsetele organisatsioonidele — ametiühingutele, vastastikuse abistamise kassadele, kindlustusorganeile. Bolševike osa ja mõju neis tugevnes iga päevaga. Bolševistlikud ameti-

ühingud etendasid suurt osa tööliste organiseerimisel ja ühendamisel.

1912. aastal lõppes III Riigiduuma tegevus. Rahvavastane valimis-seadus, politseiline jälitamine ja valimiste tulemuste võltsimine tagasid III duumaga võrreldes veelgi reaktsioonilisema *IV Riigiduuma* koosseisu.

Bolševikud kasutasid valimisi isevalitsuse ja kodanlike parteide paljastamiseks. Nad püstitasid ülddemokraatlikud loosungid, mis jäid 1905.—1907. aasta revolutsiooni ajal ellu viimata: demokraatlik vabariik, kaheksatunniline tööpäev, mõisnike maade konfiskeerimine. Tänu edukale bolševistlikule propagandale kujunesid valimised rahvahulkade kasvatamise suureks kooliks. Suurte tööstuskeskuste tööliselilmutasid märkimisväärset aktiivsust. Rahvarohketel koosolekutel ja miitingutel võtsid nad vastu juhendeid saadikutele, milles nad nõudsid, et saadikud oleksid rahva huvide tõelised kaitsjad.

Pealinna töölisel kirjutasid oma juhendis: «Me tahame, et duuma kõnetoolist kõlaks valjult sotsiaaldemokraatliku fraktsiooni liikmete hääl proletariaadi lõppeesmärgil, viienda aasta täielike ja kärpimata nõudmiste, vene tööliklassi kui rahvaliidumise juhi, taluraha kui tööliklassi kõige ustavama liitlase, liberaalse kodanluse kui rahva vabaduse reeturi kohta.»

Bolševikud said duumas kuus kohta. Püüdes duumat kui leegaalset tribüüni täielikumalt ära kasutada, moodustasid nad iseseisva fraktsiooni, kuna menševikud segasid nende tööd. Bolševistlikud saadikud hoidsid tihedat sidet töölistega. Nende nõudmised ja esinemised, mis paljastasid tsarismi, leidsid tulist poolehoidu valijate hulgas. Lenini poolt juhitud bolševistlik fraktsioon etendas suurt osa tööliste ja talupoegade poliitilisel kasvatamisel. Tema tegevus oli tohutu poliitilise tähtsusega teguriks.

Poliitiline kriis sõja eelõhtul.

1914. aastal alanud Esimese maailmasõja eelõhtul küpses Venemaal uus poliitiline kriis. Revolutsiooniline situatsioon, mis püsis Venemaal XX sajandi algusest alates, teravnes. Töö-

liikumine saavutas sellise ulatuse, et meenutas juba olukorda 1905. aastal. Streikidel oli poliitiline iseloom, nad olid suunatud isevalitsuse vastu.

Bakuu naftatöölise suureulatuslik streik, mis algas 1914. aasta mais, haaras ligi 50 000 töolist. Streik toimus organiseeritult bolševike juhtimisel, kelle eesotsas seisis vankumatu revolutsionäär S. G. Šaumjan. Streigi mahasurumiseks toodi kohale sõjaväeosad ja politsei. Töölisi vallandati, neid areteeriti, kuid nad jätkasid

võitlust. Venemaa töörahvas jälgis vaimustusega paljurahvuselise Bakuu proletariaadi ennastalgavat võitlust.

Bakuulaste toetuseks tõusis juuli alguses üles Peterburi proletariaat. Putilovi tehase tööliste solidaarsusmiitingut tulistas politsei. Vastuseks sellele arveteõiendamisele kuulutasid töölisel bolševike üleskutsel välja kolmepäevase üldstreigi. Töölised korraldasid demonstratsioone punaste lippude all. Tööliskvartaleis, eriti Viiburi linnaosas, hakati püstitama barrikaade. Tööliste vastu kutsuti välja sõjaväeosad. Kõpses relvastatud ülestõus. Ent ülestõus oleks olnud enneaegne ja ei oleks antud tingimustes viinud võidule. Bolševike üleskutsel lõpetati streik organiseeritult.

Tugevnes ka «ülemkihtide» kriis. Liberaalid ja mustsadalased vaidlesid ägedalt meetodite üle võitluses läheneva revolutsiooniga. Kasvasid opositsioonilised meeled vene kodanluse hulgas, kes ei olnud rahul mõisnike ülevõimuga riigiparaadis ja duumas. Kodanlus tegi valitsusele etteheiteid tema võimetuse pärast lämmatada revolutsioonilist liikumist. Rahulolematuus tsarismi poliitika kasvas isegi reaktioonilise IV Riigiduuma kodanlikes rühmitustes.

Kuid mustsadalaste ringkonnad ja õukonnakamarilja ei soovinud teha mingeid järeleandmisi. Venemaa seisis uue revolutsiooni lävel. Alanud imperialistlik sõda katkestas revolutsiooni tõusu.

Ülesanne ja küsimusi.

1. Missugune tähtsus on partei Praha konverentsil? 2. Justage «Pravda» osast uue revolutsioonilise tõusu aastail. 3. Kuidas kasutasid bolševikud valimisi Riigiduumasse ja duuma kõnetooli? 4. Kuidas ilmnis poliitiline kriis Esimese maailmasõja eelõhtul?

Tähtsamad aastaarvud.

Aprill 1912 Tööliste tulistamine Leena kullakaevandustes.
5. mai 1912 Hakati välja andma bolševistlikku ajalehte «Pravda».

Kirjandust klassiväliseks lugemiseks.

K. F e d i n, Esimesed röömud, Tallinn, 1952.

§ 23. TEADUSE ARENEMINE XX SAJANDI ALGUSES.

Meenutage, milline ühiskondlik tähtsus oli XIX sajandi eesrindlike kultuuritegelaste loomingu. Missugused olid nende loomingu ühised jooned?

Aadli- ja kodanliku kultuuri kriis.

Igas rahvuslikus kultuuris, märkis V. I. Lenin, on olemas kaks kultuuri, mis on antagonistlikud, s. t. oma klassiolemuselt lepitamatult vastuolulised. Need on valitsevate klasside — aadli ja kodanluse kultuur ning rahvalik, demokraatlik, proletaarne kultuur.

See tähendab, et rahvusliku kultuuri arenemine toimub eesrindlike, revolutsiooniliste voolude visas võitluses reaktiooniliste vooludega, mis väljendavad valitsevate klasside huve. Eriti teravneb see võitlus imperialismiajastul.

Reaalne hukkumisoht, mis rippus kapitalistliku korra kohal proletariaadi astumise tulemusena poliitilise võitluse areenile, viis selleni, et imperialismiajastul muutus kodanlus lõplikult reaktiooniliseks jõuks. Nimelt seepärast elab aadli- ja kodanlik kultuur üle kriisi ja languse.

Hirm rahva ja revolutsiooni ees sundis valitsevaid klasse otsima pääsmist reaktioonilistes teooriates ja religioonis. Need teooriad eitasid maailma ja ühiskonna arenemise seaduspärasuste tunnendamise võimalikkust. Nad kutsusid üles loobuma looduse saladustesse tungimast, loobuma klassivõitlusest ja panema kogu lootuse jumalale. Eriti tugevnesid need voolud Stolõpini reaktiooni aastail, kui kodanlus koos tsarismiga pühitse võitu ning asus vastupealetungile rahva vastu, revolutsiooni saavutuste vastu.

Lootes rahvast ideeliselt relvituks teha, laimasid kodanluse teoreetikud vabadusliikumist, vene rahva parimaid revolutsioonilisi traditsioone. Nad jutlustasid klassirahu, kutsusid üles eemaldumisele ühiskondlikust tegevusest isiklikku ellu. Nende deviisiks said sõnad: «Kadugu päike, elagu pimedus.» Massilistes tiraažides ilmus raamatuid, mis olid, nagu märkis V. I. Lenin, «... lausa reaktioonilise solgivee vool demokraatia kaela»¹.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 16. kd., lk. 113.

Individualismi, egoismi, vabaduse eest peetava võitluse avaliku reetmise jutlustamise eesmärgiks oli tõmmata rahvast eemale võitlusest, hoida ära uus revolutsioonipuhang.

Kirjanduses ja kunstis tekkisid mitmesugused formalistlikud suunad, mis taaselustasid vana reaktsioonilise teooria «kunst kunsti pärast». Nende suundade esindajad loobusid teravate ühiskondlike küsimuste püstitamisest ja oma rahva teenimisest. Nad eemaldasid elust selle võitluse ja ärevusega isiklike elamuste nautimisse. Iseloomulik kõigile neile vooludele oli formalism, s. t. kunstiteose vormi lahutamine tema sisust. Vorm sai eesmärgiks omaette. Väline ilu ja kõikvõimalikud formalistlikud veiderdused katavad kinni sisu tühisuse, tema ideelise armetuse. Välise novaatorluse all peitus sügavalt reaktsiooniline sisu.

Langusmeeleolud haarasid tunduva osa Venemaa kodanlikust intelligentsist. Nad andsid tunnistust aadli- ja kodanliku kultuuri sügavast laostumisest ja langusest.

Demokraatliku proletaarse kultuuri arenemine.

Võitluses kodanliku kultuuri vastu arenes ja tugevnes rahvalik, demokraatlik, proletaarne kultuur, milles küpsesid sotsialistlikud elemendid. *Vene ja kogu maailma kultuuri suurimaks saavutuseks imperialismiajastul oli leninism.* Leninism avaldas tohutu suurt ja määravat mõju kõigi teadus-, kirjandus- ja kunstiharude arenemisele. V. I. Lenini tööd filosoofia, ajaloo ja majanduse valdkonnas on silmapaistev panus maailma teadusesse. Nad olid pöördeliseks momendiks maailma teaduse ajaloos, avaldasid viljastavat mõju vene ja kogu maailma progressiivse kultuuri arenemisele.

Teadus.

Eesrindlikud vene teadlased loovad marksistliku teooria alusel uusi teaduslikke töid, tungivad üha sügavamale looduse saladustesse. Kodumaa ja teaduse ennastalgava teenimise eeskujuks oli suurte vene bioloogide K. A. Timirjazevi ja I. I. Metšnikovi tegevus.

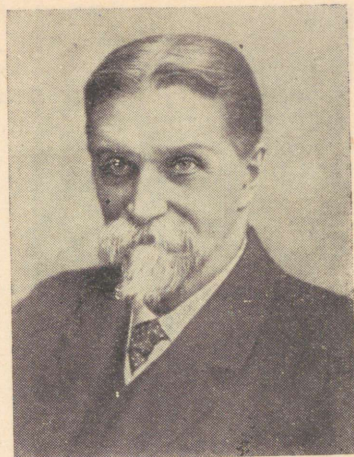
Kliment Arkadjevitš T i m i r j a z e v (1843—1920) oli väljapaistev looduseuurija ja suur botaanik, aktiivne võitleja Charles Darwini materialistliku õpetuse juurdumise eest. Timirjazevi tööd taimefüsioloogia alal olid uueks etapiks darvinismi arenemises. Tema uurimused olid tihedalt seotud põllumajanduse praktikaga ja soodustasid selle arenemist. Timirjazev oli eesrindlik ühiskonnategelane, patrioot, võitleja teadusliku töö demokraatia ja vabaduse eest. Vaimustatult tervitas ta Suurt Sotsialistlikku Oktoobrirevolutsiooni ja andis kogu oma jõu, teadmised ja talendi rahva teenistusse. 1920. aastal valisid Moskva tööliselised Timirjazevi oma saadikuks Moskva Nõukogusse. Ta kirjutas: «Bolševikud, kes viivad ellu leninismi, — ma usun ja olen veendunud —, töötavad rahva õnneks ja viivad ta õnnele.»

Ilja Iljitš M e t š n i k o v (1845—1916) pühendas oma tööd tähtsale probleemile — organismide elu ja surma küsimusele. Tema tööd

aitasid teadlastel mõista nakkushaiguste olemust ning õppida neid vältima ja ravima. Ta organiseeris esimese bakterioloogilise jaama Venemaal, töötas välja immuunsusteooria, tegi palju tuberkuloosi ja põletikuliste protsesside uurimiseks. Metšnikov oli materialist ja ateist, aktiivne võitleja eesrindliku teaduse eest. Tsaarivalitsuse jälitamise tõttu oli ta sunnitud Venemaalt lahkuma ja 1888. aastast kuni oma elu lõpuni töötas ta Pasteuri Instituudis Pariisis. Kuid ta ei katkestanud sidemeid kodumaaga. Tema laboratoorium sai vene mikrobioloogide ettevalmistamise keskuseks. Metšnikov oli peaaegu kogu maailma teaduste akadeemiate auliige. Vene teadlased hindasid teda kui «tohtu suurt, kogu maailmas hinnatud vene õpetatud jõudu».

Puhkeb õitsele suure füsioloogi, loomade ja inimese kõrgema närvi-tegevuse materialistliku õpetuse looja Ivan Petrovitš Pavlovi (1849—1936) talent. Tema õpetus tingitud refleksidest võimaldas tungida inimese psüühika saladustesse, avastada rea peajus toimuvaid keerukaid protsesse. Pavlovi elu, tema mitmekülgne tegevus meditsiini ja bioloogia alal oli rahva teenimise suureks kangelasteoks. «Mis ma ka ei teeks,» kirjutas ta, «alati mõtlen ma, et teenin sellega, kuivõrd lubab minu jõud, eelkõige oma isamaad, meie vene teadust.»

Pärast revolutsiooni, kodusõja, laose ja nälja rasketes tingimustes ei lahkunud ta kodumaalt, vaid jätkas töötamist oma rahva hüvanuks. Nõukogude korra ajal tegi ta suuri avastusi kõrgema närvi-tegevuse uurimisel ja teda peeti maailma füsioloogide patriarhiks. Suur looduse ümberkujundaja oli kuulus teadlane-seleksionäär Ivan Vladimirovitš Mitšurin (1855—1935), kelle tööd taimede hübriidiseerimise alal võitsid juba tookord ülemaailmse tunnus-

Kliment Arkadjevitš Timirjasev.

Ivan Petrovitš Pavlov.

Nikolai Jegorovič Žukovski.

tuse. Teaduslike katsetega tõestas Mitšurin esimesena bioloogia ajaloos taimeorganismide arenemise juhtimise võimalikkust. See oli uueks etapiks darvinismi arenemises. Mitšurin oli teadlane-patrioot. Tema teoreetilised tööd ja praktilised katsed uute puuvilja- ja marjasortide aretamisel said juba enne revolutsiooni kogu maailmas tuntuks. Vaatamata sellele et tsaarivalitsus keeldus osutamast talle materiaalset abi, lükkas Mitšurin kategooriliselt tagasi Ameerika valitsuse järelejätmatud ettepanekud müüa oma taimede kollektsioon.

Mitšurini talent puhkes eriti õitsele nõukogude võimu aastail, mil ta teenis põllumajanduse sotsialistliku ümberkujundamise suurt üritust.

Väljapaistev teadlane Nikolai Jegorovič Žukovski (1847—1921), keda Lenin nimetas vene lennunduse isaks, lõi õhusõidu ja lennukiehituse teoreetilised alused. Pärast Oktoobrirevolutsiooni tegi Žukovski ära suure töö uue, nõukogude lennunduse alal.

Tagasihoidlik Kaluuga õpetaja Konstantin Eduardovič Tsiolkovski (1857—1935), geniaalne unistaja ja õpetlane, töötas välja reaktiivlendude teooria ning põhjendas kosmoselendude võimalikkust. Tema õpetus oli suur ennustus, mille viis täide nõukogude rahvas meie päevil.

Väljapaistvad maadeuurijad.

Tunduvat edu saavutas vene geografiateadus. Suurepärane õpetlane ja rändur P. K. Kozlov uuris Tiibetit ja Kesk-Aasiat. P. P. ja V. P. Semjonov-Tjan-Šanski reisid mööda meie maad andsid tohutut materjali Venemaa loodusrikkuste uurimisel.

Mehine ja kartmatu Arktika uurija G. J. Sedov organiseeris tsaarivalitsuse vastuseisule vaatamata 1912.—1914. aastal ekspeditsiooni põhjapoolusele. Sedov hukkus selle ekspeditsiooni ajal. Tema reis oli kangelastegu kodumaa ja teaduse nimel.

Ülesanne ja küsimusi.

konnas igaüks neist töötas?

1. Milles avaldus aadli- ja kodanliku kultuuri kriis imperialismiajastul? Mis oli selle põhjuseks? 2. Nimetage XX sajandi alguse väljapaistvaid vene teadlasi. Millises vald-

Eesrindlike kirjanike üleminek revolutsiooni poolele.

Eesrindlikud teadlased, kirjanikud, kunstnikud ja muusikud leidsid endas jõudu reaktsioonilistest vooludest lahku lüüa. Suurepäraseid vene luuletajad A. A. Blok ja V. J. Brjussov püüdsid üle saada kirjanduse irdumisest elust ja jätkata

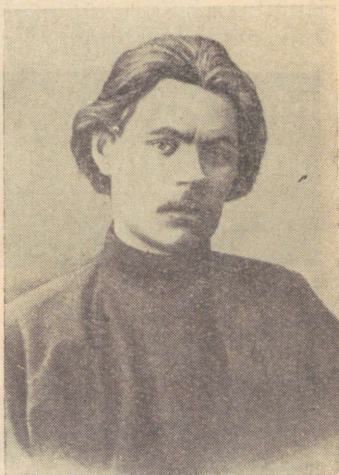
vene realistliku kirjanduse traditsioone. Nad löid teoseid, mis jätsid sügava jälje vene kirjanduse ajalukku. A. A. Blokist sai Vene revolutsiooni laulik, V. J. Brjussov aga andis hiljem suure panuse nõukogude luule arenemisse. Vene intelligentsi parimad esindajad andsid oma talendi revolutsiooni ja rahva teenistusse.

Kirjandus. Sel ajal juba üle maailma kuulus kirjanik L. N. Tolstoi löi uued suurepäraseid teosed — «Ülestõusmine», «Hadži-Murat» jt. Puhkes õitsele A. P. Tšehhovi, V. G. Korolenko ja D. N. Mamin-Sibirjaki talent. Ilmuvad uued väljapaistvad kirjanikud, kes kujutavad sügavalt ja tõepäraselt vene elu — A. I. Kuprin, I. A. Bunin, V. V. Veressajev ja teised.

Tohutu osa vene ja maailmakirjanduse arenemises oli suurel proletaarsel kirjanikul Aleksei Maksimovitš Gorkil (Peškovil) (1868—1936). Ta alustas kirjanduslikku tegevust möödunud sajandi lõpul. Juba oma esimestes teostes («Laul Kotkast», «Laul Tormilinnust», jutustused) esines ta «revolutsiooni tormilinnuna», vabaduse laulikuna, võitlejana töö ja õiguse eest. Tema teosed «Põhjas», «Väikekodaanlased», «Vaenlased», «Fomaa Gordejev» jt. paljastasid kodanliku ühiskonna väikekodaanlikkust, tardumust ja laostumist. Nad olid panuseks vene kirjanduse varaaita.

Aleksander Aleksandrovič Blok.

Aleksei Maksimovič Gorki.

Gorki etendas tähtsat osa võitluses reaktsiooniliste, dekadentlike vooludega kunstis. Tema sõnad: «Inimene — see kõlab uhkelt!» sisendasid inimestesse usku oma jõusse, aitasid ilmned a inimhinge kõige parematel ja kaunimatel joontel. Gorki äratas rahva võitlusele isevalitsuse ja kapitali ikke vastu. Tema teosed on tulvil optimismi, usku vene rahvasse ja tema õnnelikku tulevikku. Gorki oli tihedalt seotud bolševike parteiga. Ta pani aluse proletaarsele kirjandusele Venemaal, sotsialistlikule realismile.

Gorki ümber koondusid proletaarsed kirjanikud D. Bednõi, A. S. Serafimoviš ja teised.

1912. aastal algas Vladimir Vladimiroviš M a j a k o v s k i (1893—1930) loominguline tegevus.

Tihedas seoses vene kirjandusega arenes teiste meie maa rahvaste kirjandus. Ka neile oli iseloomulik eesrindliku, rahvaliku kultuuri võitlus valitsevate klasside reaktsioonilise kultuuriga. Ukraina rahva hulgast võrsusid suurepärased kirjanikud ja luuletajad — Ivan Franko, Mihhail Kotsjubinski, Lesja Ukrainka. Sel ajal algas silmapaistvate valgevene poetide Janka Kupala ja Jakub Kolasi ning kasahhi rahvalauliku Džambuli loominguline tegevus. Oma suurepärased teosed löid osseedi luuletaja Kosta Hetagurov ja gruusia kirjanik Ilja Tšavtšavadze.

Kunst.

Formalistlike suundade levimine kunstis puudutas silmapaistvaid vene kunstnikke, muusikuid ja näitlejaid vähe. Sagedamini muutusid formalistideks keskpärased kunstnikud, kellele moe järgimine oli oma nime ümber kõmu loomise vahendiks.

Eesrindlik kunst arendas edasi vene kunsti suurkujude realistlikke traditsioone.

Kujutava kunsti valdkonnas saavutasid suurt edu sellised kunstnikud, nagu I. J. Repin, V. A. Serov ja M. A. Vrubel. Demokraatide

МОСКОВСКИЙ
ХУДОЖЕСТВЕННЫЙ
ТЕАТР

Kunstiteatri embleem.

Valeri Jakovlevištš Brjussov. *Kunstnik M. A. Vrubeli portree järgi.*

ja realistidena esinesid oma loomingus kunstnikud V. M. Vasnetsov ja M. V. Nesterov. Sellesse ajajärku kuulub kunstnike I. E. Grabari, K. F. Juoni ja B. M. Kustodijevi ning skulptor S. T. Konenkovi loomingulise tegevuse algus, kelle talent puhkes täielikult õitsele nõukogude võimu aastail.

Vene ja maailma muusika ajaloos võitsid aukoha S. I. Tanejevi ja A. N. Skrjabini sümfoonilised teosed, A. K. Glazunovi, S. V. Rah-

maninovi ning A. T. Gretšaninovi sümfooniad ja ooperid. Need heliloojad, arendades edasi vene klassikalise muusika traditsioone, ütlesid uue sõna kunstis, kujutades oma teostes tõepäraselt rahva tundeid ja elamusi.

Teatrikunstis oli ülemaailmse tähtsusega sündmuseks Moskva Kunstiteatri tegevus. Teatri asutasid 1898. aastal kaks suurepärast kunstnikku — K. S. Stanislavski ja V. I. Nemirovitš-Dantšenko. See tõeliselt rahvalik teater püüdis igati kujutada elutõde, kasvatada vaataja esteetilist maitset maailma ja vene dramaturgia parimate eeskujude najal. Teatrielu suurepärasteks sündmusteks oli A. P. Tšehhovi («Kirsiaed», «Kolm õde», «Kajakas» jt.) ning A. M. Gorki näidendite («Põhjas» ja «Väikekodanlased») lavastamine.

Ülemaailmse kuulsuse tõid vene muusikateatrile sellised lauljad ja näitlejad, nagu F. I. Saljapin, L. V. Sobinov ja A. V. Neždanova. Eesrindliku vene kultuuri mõju, kõigist Venemaa rahvustest kirjanike, kunstnike ja teadlaste koostöö, kollektiivne võitlus ühise vaenlase — Vene tsarismi vastu kajastus soodsalt meie maa arvukate rahvaste rahvusliku kultuuri arenemises.

Tsarism — kultuuri vaenlane.

Kultuuri ja hariduse alal teostas Vene isevalitsus reaktsioonilist, rahvavastast poliitikat.

Kõigi vahenditega pidurdas ta eesrindliku kultuuri arenemist, takistas hariduse levimist rahva hulgas, hukutas puuduse ja jälitamistega rahva seast kerkinud talente.

Suurepärane vene õpetlane Metšnikov oli sunnitud Venemaalt lahkuma. Timirjasevit kiusati reaktsiooniliste ajalehtede veergudel taga kui jumalasalgajat. Tsiolkovski geniaalseid avastusi ei tunnustatud ja ta jäi Kaluuga gümnaasiumi tundmatuks õpetajaks. Rasketes materiaalsetes tingimustes töötas Mitšurin. Kibestunult kirjutas ta: «Meil Venemaal suhtutakse halvustavalt ja umbusklikult kõigesse venepärasesse, kõigisse vene inimeste originaalsetesse töödesse.»

Isevalitsus ajas eesrindlikke õpetlasi ülikoolidest minema. 1911. aastal pandi toime Moskva ülikooli täielik laastamine. Sada kaks-kümmend viis parimat teadlast lahkus ülikoolist protesti märgiks valitsuse reaktsioonilise poliitika vastu, sest valitsus juurutas usupimedust, obskurantismi, ebausku.

Keskkoole oli riigis endiselt vähe. Isegi algkoole ei jätkunud. 1910. aastal ei õppinud algkoolis ligi 1 miljon last kohtade puudumise tõttu. Öhtused kursused töölistele ja rahvaülikoolid, mis asutati demokraatliku üldsuse summadega, suutsid ainult tühisel määral rahuldada rahva püüdlemist haridusele. Venemaa oli rahvahariduse tasemelt kõige mahajäänud maa Euroopas.

Lenin kirjutas 1913. aastal: «... umbes neli viiendikku lastest ja alaealistest Venemaal on jätetud rahvaharidusest!»

Niisugust metsikut maad, kus rahvahulgad oleksid hariduse, val-

guse ja teadmiste poolest niivõrd *paljaks röövitud* — niisugust maad ei ole Euroopasse peale Venemaa enam ainsatki jäänud.»¹ Tsarism oli kultuuri vaenlane, pidurdas tema arenemist. Alles Suur Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon avas piiramatud võimalused hariduse levitamiseks rahva hulgas, teaduse, kirjanduse ja kultuuri igakülgselt arenemiseks.

Ulesanne ja küsimusi.

korra pahesid ja roiskumist?

1. Tooge näiteid demokraatliku proletaarse kultuuri arenemise kohta. 2. Millistes teile tuntud ilukirjanduslikes ja kunstiteostes paljastatakse kõige eredamalt kapitalistliku

Kirjandust klassi- väliseks lugemiseks.

A. P o p o v s k i, Pavlov, Tallinn, 1948.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 19. kd., lk. 116.

§ 25. ESIMISE MAAILMASÕJA PÕHJUSED JA ISELOOM.

1914. aasta suvel puhkes esimene imperialistlik maailmasõda, millest võtsid osa 33 riiki elanike arvuga üle poolteise miljardi inimese. Sõda tõi loendamatuid kannatusi kogu maailma rahvastele, röövis miljonid inimesed. Selles sõjas tapeti 10 miljonit inimest ja haavata sai 20 miljonit inimest.

Imperialistlike vastuolude teravnemine.

Sõja peamiseks põhjuseks oli vastuolude tugevnemine imperialistlike suurriikide ja riikide gruppide vahel. Lenin õpetas, et sõjad on kapitalismi vältimatud kaaslast. Imperialismi tingimustes teravnemine eriti võitlus kolooniate ja müügiturgude, juba jaotatud maailma ümberjaotamise pärast. Kapitalistlike maade ebaühtlase, hüppelise arenemise tagajärjel imperialismiajastul tõusis XX sajandi alguses majanduslikus mõttes ühele esikohale maailmas Saksamaa. Saksamaa imperialism, pretendeerides maailmavalitsemisele, alustas võitlust maailma ümberjaotamise ja kolooniate haaramise eest, püüdis kindlustada endale esikohta maailmaturul. Eriti teravad olid vastuolud Saksamaa ja Inglismaa vahel, kuna viimasele kuulusid tohutud koloniaalvaldused kõigis maailmajagudes.

Teravnemine ka vastuolud Prantsusmaa ja Saksamaa vahel. Juba XIX sajandi lõpul püüdis Saksa sõjaväeline klikk valla päästa sõda Prantsusmaa vastu, purustada ja kehtestada oma hegemoonia Euroopas. Ainult Venemaa vahelesegamine hoidis sõja ära. Imperialistlik Saksamaa ei loobunud oma plaanidest, pretendeerides lisaks veel Prantsusmaa kolooniatele Aafrikas. Prantsusmaa tahtis tagasi saada sõja tagajärjel Preisimaaga aastatel 1870—1871 kaotatud territooriume. Soovides tugevdada oma mõju Euroopas, püüdis prantsuse kodanlus haarata ka mõningaid Saksa alasid.

Vene tsarism oli majanduslikult sõltuv teistest imperialistlikest riikidest, eriti Prantsusmaast ja Inglismaast. Kuid ka temal olid omad imperialistlikud eesmärgid, pealegi muutusid vastuolud ühelt poolt tsaari-Venemaa ning teiselt poolt Saksamaa ja tema liitlase Austria-Ungari vahel äärmiselt pimevaks. Eriti suured olid need vastuolud Lähis-Idas ja Balkanil. Siia tungis hoogsalt sisse Saksa

kapital, ähvardades lõplikult likvideerida Venemaa mõju neis piirkondades.

Maailmasõda valla päästes püüdsid imperialistid lõhkuda rahvusvahelise proletariaadi tugevnevat ühtsust, ässitada eri maade töölisi üksteise kallale. Sel teel lootsid nad lüüa kasvatavat revolutsioonilist liikumist.

Kahe sõjalise grupeeringu moodustumine.

Vastuolude teravnemine imperialistlike riikide vahel viis kahe vaenuliku grupeeringu moodustumisele. Ühelt poolt kujunes juba XIX sajandi 80-ndail aastail Saksamaa, Austria-Ungari ja Itaalia sõjaline liit (Kolmikliit). Teiselt poolt moodustus XIX sajandi 90-ndail aastail Venemaa ja Prantsusmaa sõjaline liit, millega 1907. aastal ühines Inglismaa. Sellega jõudis lõpule teise imperialistlike riikide — Venemaa, Prantsusmaa ja Inglismaa bloki kujunemine (Kolmikleping ehk Antant).

Vastuolude teravnemine nende sõjaliste blokkide vahel viis Esimese maailmasõja puhkemisele. Initsiatiiv selle vallapäästmisel kuulus Saksamaale, kes valmistus sõjaks paremini kui teised ning otsis soodsat momenti ja sobivat ajendit kallaletungiks.

Peamiste sõjast osavõtjate eesmärgid.

Missugused olid riikide eesmärgid selles sõjas? Sõjal oli vallutuslik, imperialistlik iseloom mõlema vaenuliku grupeeringu poolt. Teda peeti kodanluse ja mõisnike huvides, kes rajasid oma heaolu rahvaste verele ja kannatustele. Inglismaa püüdis säilitada oma ülevõimu maailmaturul ja tohtuid kolooniaid, mille riisumine andis hiiglaslikke kasumeid, ning kõrvaldada ohtlik konkurent Saksamaa näol. Prantsusmaa loosis saada tagasi Elsassi ja Lotringi ning hõivata Saari kivisöebasseini. Vene tsarism tahtis tugevdada oma positsioone Balkanil ja Lähis-Idas, laiendada oma läänepiiri, mis aga peamine, haarata Bosporus ja Dardanellid.

Mobilisatsioon armeesse 1914. aastal. Foto järgi.

Eriti suur oli saksa kodanluse isu. Saksamaa pretendeeris suurele osale Inglismaa ja Prantsusmaa kolooniatest, lootis kindlustuda Balkanil ja Lähis-Idas, hellitas Poola hõivamise, Ukraina, Baltimaade ja Valgevenemaa Venemaa küljest kiskumise plaane.

Sõja ajend.

Sõja ajendiks sai Austria-Ungari troonipärija Franz-Ferdinandi tapmine 1914. aasta juunis serbia natsionalistide poolt. Austria-Ungari esitas Serbiale ultimaatumi, mis alandas viimase rahvuslikku väärikust. Vaatamata sellele, et Serbia võttis vastu peaaegu kõik selle ultimaatumi punktid, alustas Austria-Ungari valitsus Saksamaa poolt õhutatuna Serbia vastu sõda.

Venemaa oli Serbia liitlane. Vene valitsus kuulutas välja üldmobilisatsiooni. Saksamaa ultimaatum, milles nõuti mobilisatsiooni katkestamist, lükati tagasi. **19. juulil (1. augustil) 1914. a.** kuulutas Saksamaa Venemaale sõja. Seejärel astus sõtta Prantsusmaa, ja pärast seda, kui Saksamaa tungis kallale Belgiale, astus Saksamaa vastu sõtta ka Inglismaa. Nii algas maailmasõda.

Erinevate klasside ja nende parteide suhtumine sõjasse.

Vene kodanlus, nii nagu teistegi maade kodanlus, tervitas sõda, mis töötas talle kerget rikkumist sõjaliste tellimuste arvel ja uute turgude haaramist. Kodanlus ja aadlikud avaldasid täielikku toetust isevalitsusele. Kõik sõdivate riikide kodanlikud ja väikekodanlikud parteid olid oma valitsuste poolel. Euroopa riikide sotsiaaldemokraatlikud parteid ja menševikud reetisid tööliklassi ürituse, läksid kodanluse lõa otsas. Nad toetasid tsarismi poolt püstitatud loosungit: kõigi jõudude ühendamine «oma isamaa kaitsmiseks», mis sisuliselt tähendas tsarismi kaitsmist.

Ainult bolševike partei, keda juhtis V. I. Lenin, jäi ustavaks oma internatsionaalsele kohusele. Ta pidas sõda röövsõjaks, vallutussõjaks ja püstitas loosungi muuta imperialistlik sõda kodusõjaks, sõjaks oma valitsuste, oma kapitalistide ja mõisnike vastu.

Ulesanne ja küsimusi.

1. Miks tugevneb imperialismiajastul sõjaohu? 2. Missugused olid Esimese maailmasõja põhjused ja iseloom? Kes olid peamised süüdlased sõja puhkemises? Mis oli ajendiks sõja puhkemisele? 3. Tõestage, et Esimene maailmasõda oli peamiste osavõtjate poolt ebaõiglane sõda, vallutussõda. 4. Kuidas suhtusid Esimesse maailmasõjasse Vene ühiskonna mitmesugused klassid ja nende huve väljendavad poliitilised parteid?

**VSDTP
PETERBURI
KOMITEE
ÜLESKUTSE.**

(1914. aasta
augusti algus.)

(Väljavõtteid.)

On kätte jõudnud erakordse, ülemaailmse tähtsusega sündmused. Lõkendab Euroopa tulekahju, mille on igast küljest süüdanud konkureeriv kodanlus. Miljonid Venemaa, Saksamaa, Prantsusmaa, Austria, Inglismaa ning teiste riikide töölised ja talupojad on kistud ära rahuliku töö juurest ja seatud üksteise vastu surmarelvaga käes üksnes selleks, et oma veremerega luua olukorra pere-meestele võimalus pigistada kapitali orjadest välja veel rohkem lisaväärtust.

Müüdav ja elu valitsejate ees roomav kodanlik ajakirjandus püüab kogu jõust süstida rahvahulkadesse venna-tapjaliku natsionalismi mürki, et neid uimastada ja tõrkumatult tapatalgule viia.

Töölisajakirjandus on lämmatatud, ei ole enam tema sõna, mis on tööliskadele praegu nii vajalik, ei ole kedagi, kes vene rahva timukale — Vene valitsusele — heidaks näkku, et mitte tema, tööliste ning talupoegade rõhuja ja mõrtsukas, ei pea esinema rahva nimel.

Niisugusel momendil ei saa sotsiaaldemokraatia vaikida. Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei elab, ja ainult tema võib nüüd öelda tööliskadele: Seltsimehed! Valitsus ja kodanlus külvasid tuult — nad lõikavad tormi!

Loendamatuid viletsusi toob sõda vene rahvale ning eelkõige töölisklassile ja talurahvale.

Kuid toogu sõda ametlikule Venemaale ja tema liitlastele kaotuse või võidu, töölisklass mõistab niikuinii üha sügavamalt, et praegune kord püsib üksnes verel, vägivaldal ja pettusel, et sellisest olukorrast saab olla vaid üks väljapääs — revolutsioon. Euroopa sõda jätab maha sadu tuhandeid, võib-olla isegi miljoneid laipu. Ning ta vabustab ja viib segadusse ka riikide poliitilised süsteemid ja (nende) majandusliku aluse.

Ja sellel momendil peab proletariaat olema valmis, organiseeritud, et täies varustuses tormata kallale vägivalitsejate valitsusele ja teha lõpp nende võimutsemisele.

See ülesanne on ühine nii Venemaa kui ka Saksamaa ja Austria proletariaadile — likvideerida feodalismi ja pärisorjuse igandid, pühkida minema kõik monarhistlikud killud, vabastada oma maa poliitilisest rõhumisest ja kehtestada demokraatlik vabariik!

See on meie esmane, järjekordne ülesanne!

Teadlikud töölised mõistavad seda hästi. Nende kohus on nüüd viia see propaganda laiadesse rahvahulkadesse, sõjaväe ridadesse, tagavaraväelaste hulka jm.; nende kohuseks antud momendil on kõigi vahenditega kindlus-

tada parteiorganisatsiooni, tugevdada arvuliselt tema ridasid, suurendada partei kassat, varuda relvi, et isevalitsusliku režiimiga lõpliku arveteõendamise momendil proletaarne armee oleks valmis.

Iga teadliku sotsiaaldemokraadi kohuseks on mitte raiata jõude partisani- ja eraviisiliseks tegutsemiseks, vaid rahulikult ja läbimõeldult kindlustada neid. Me kutsume teid seda kohust täitma, seltsimehed!

Maailmasündmused lähenevad. Saabuvate vapustuste ja poliitiliste pöörete taga seisab juba sotsiaalse revolutsiooni vari. Selle lõppeesmärgi poole püüdleb kõigi maade proletariaat. Kuid vene proletariaadi teel seisab veel palju takistusi, ning vene töölisklassil tuleb teha kangelaslikke jõupingutusi, et isevalitsuslik kord jäljetult hävitada.

Nikolai Verise valitsus on viimne isevalitsuslik valitsus ja Nikolai Verine, see viimane Romanovite järglane, on viimne Vene tsaar. Kuni võimul on praegune valitsus ja rõhub karistamatult töörahva hulki, kuni võim ei ole läinud poliitiliselt vaba rahva kätte, niikaua ei saa olla rahu, niikaua jääb püsima lõputu verevalamise oht. Revolutsioon on lähenemas. Rakendame kõik jõud, et ta oleks võidukas.

Organiseeruge, seltsimehed, tehke visa ja energilist tööd kuni otsustava momendini!

Maha isevalitsuslik monarhia!

Elagu sotsialism!

Elagu revolutsioon!

Elagu demokraatlik vabariik!

Elagu Asutav Kogu!

Elagu rahvuste üheõiguslus!

Amnestia kõigile vabaduse märtreile!

Elagu Venemaa Sotsiaaldemokraatlik Töölispartei!

Küsimusi.

1. Kuidas hindasid bolševikud Esimest maailmasõda?
2. Millised ülesanded püstitas bolševike partei proletariaadile?
3. Millised loosungid esitas bolševike partei?

Venemaa ettevalmistamatus.

Venemaa astus imperialistlikku sõtta ilma selleks küllaldaselt ette valmistumata. Pärast sõda Jaapaniga viidi Vene armees läbi rida ümberkorraldusi, mis parandasid tema olukorda. Kuid reforme ei viidud lõpuni. Ei olnud piisavalt suurtükke, vintpüsse ja laskemoona ning Venemaa mahajäänud majandus ei suutnud kindlustada sõjatööstuse kiiret arenemist. Üldreeglina juhatasid Vene vägesid endiselt nõrga ettevalmistusega, tihti aga lihtsalt andetud kindralid, kes ei mõistnud kaasaegse sõja mastaape.

Saksamaa sõjaplaanid.

Püüdes vältida sõda kahel rindel, andis Saksa-
maa esimese hoobi Belgiale ja Prantsusmaale. Tema plaan seisis selles, et purustada Prantsus-
maa välksõjas ja seejärel paisata kõik jõud Venemaa vastu. Sõja alguses pidi peamist lahingutegevust Venemaa vastu arendama Austria-Ungari.

Löönud puruks Belgia, liikus Saksa armee kiiresti Pariisi poole. Inglise-Prantsuse väed taganesid. Prantsusmaa oli väga raskes seisukorras.

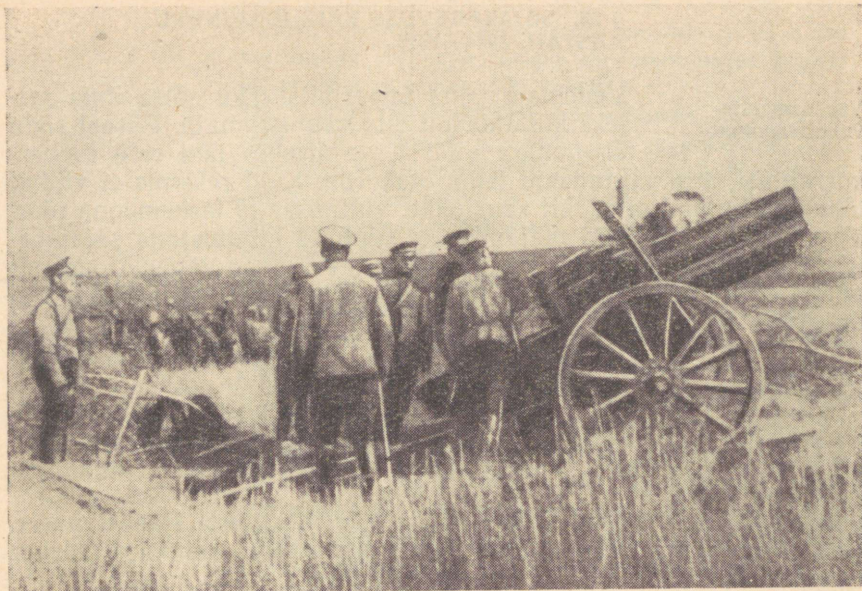
Liitlased nõudsid tsarismilt viivitamatu pealetungi alustamist, et tõmmata Saksa väed Läänerindelt eemale ja hoida seega ära Prantsusmaa purustamine. Olles veel mitte täielikult koondanud oma armeed, asus Venemaa liitlastele appi.

Sõja algus Ida-
(Vene) rindel.

Ida-(Vene)rinne kulges Balti merest kuni Rumeeniani. Ta jagunes kaheks rindeks: Looderinne (Balti merest kuni Bugi jõe alamjooksuni), mis oli suunatud Saksamaa vastu, ja Austria-Ungari vastane Edelarinne (piki Vene—Austria piiri kuni Rumeeniani).

1914. aasta augustis tungisid kaks Vene armeed Ida-Preisimaale ja andsid Saksa vägedele rea purustavaid lööke. Saksamaad ähvardas kogu Ida-Preisimaa kaotamine. Tal tuli kiiresti paisata suured jõud Läänerindelt Idarindele, et peatada Vene armee pealetung. See kergendas Prantsusmaa olukorda ja soodustas Saksa vägede pealetungi pareerimist läänes. Kuid Looderinde Vene armeedele lõppes see enneaegne ja halvasti ettevalmistatud pealetung katastroofiga. Ühe armee juhataja kindral Rennenkampfi kuritegeliku viivitamise tagajärjel jäid teise armee (kindral Samsonovi armee) kaks korpust piiramisrõngasse ja hukkusid. Seejärel löid sakslased Ida-Preisimaalt tagasi ka Rennenkampfi armee.

Tunduvalt edukamalt tegutsesid Vene väed Edelarindel. Siin asusid neli armeed pealetungile ja andsid Austria-Ungari vägede peajõududele hävitava löögi. Vene väed vallutasid Lvovi ja Tšernovitsõ ning blokeerisid Przemyśli kindluse; peaaegu kogu Galiitsia oli hõivatud venelaste poolt. Austerlased kaotasid üle 400 000 sõduri

Vene patarei Edelarindel. Kaader 1915. aasta filmikroonikast.

ja ohvitseri. Saksamaa pidi paiskama Poolasse suured jõud, et päästa oma liitlane.

Vene armee pealetung purustas sakslaste välksõja plaani. Saksa armee ei suutnud saavutada otsustavat võitu Prantsusmaa üle, kuna varitses Vene vägede sissetungi oht Saksamaa enda territooriumile. Saksa väejuhatuse katseid Vene vägesid Poolast tagasi lüüa ei krooninud edu.

See oli võimalik vaid tänu vene sõdurite kangelaslikkusele ja ennatsalgavusele, see saavutati nende ühiste kolossaalsete jõupingutuste hinnaga.

Pärast 1914. aasta sügisesi lahinguid sattus Vene armee ise väga raskesse olukorda. Ilmnes Venemaa ettevalmistamatus sõjaks: ei jätkunud relvi ja lahingumootoreid, tööstus ei tulnud toime sõjaliste tellimustega ega transport vedudega.

1914. aasta sügisel tungis Venemaale sõda kuulutamata kallale Türgi, kuid peagi said tema väed Taga-Kaukaasias raskete kaotuste osaliseks.

Vene armee taganemine.

Vene armee edukas lahingutegevus 1914. aastal ja 1915. aasta alguses sundis Saksamaad ja Austria-Ungarit koondama oma peajõud 1915. aastal Venemaa vastu. Saksa väejuhatuse otsustas anda pealöögi Idarindel, et sundida Venemaad sõjast välja astuma ning seejärel

kogu võimsusega söosta Prantsusmaa ja Inglismaa kallale. Venemaa vastu koondati vastase tohutud jõud (ligi pool Saksamaa ja Austria-Ungari kõigist relvastatud jõududest).

1915. aasta kevadel ja suvel tuli Vene armeel, kellel oli terav puudus relvastusest ja lahingumoonast, pidada verist kaitsesõda hambuni relvastatud vaenlasega. Raskest olukorrast andis tunnistust ainuüksi see fakt, et kümnele lasule sakslaste poolt vastas Vene suurtükivägi ühega.

Liitlased ei osutanud Venemaale tõsist abi ega võtnud ette suuri pealetungioperatsioone Vene vägede olukorra kergendamiseks. Nad ei abistanud Venemaad isegi sõjatehnika ja lahingumoonaga. Vaenlase survele jättis Vene armee suurte kaotustega elavjõus ja tehnikas maha Poola, osa Baltimaadest, Lääne-Valgevenemaast ja Lääne-Ukrainast. Sõja algusest alates oli kaotatud üle 3,5 miljoni inimese surnute, haavatute ja vangilangenutena. Kaadriarmee oli peaaegu täielikult rivist välja löödud.

Kuid siiski ei õnnestunud Saksamaal Venemaad purustada. 1915. aasta sügisel kindlustusid Vene väed uutel positsioonidel ja peatasid vaenlase. Sõda võttis pikaleveniva positsioonisõja iseloomu. Idarinne aheldas endiselt Saksa-Austria vägede suured jõud enda külge.

Pealetung Edelarindel.

1916. aastal püüdis Saksamaa uuesti Prantsusmaad purustada, pidades Vene armeed pärast

1915. aasta lüüasaamist tõsisteks pealetungioperatsioonideks võimetuks. Veebruaris alustasid Saksa väed Verduni kindluse ründamist, mis kaitses teed Pariisi. Ka seekord tuli Venemaa oma liitlastele appi.

Pealöök anti Edelarindel: **1916. aasta mais** murdsid Vene väed andeka kindrali A. A. Brussilovi juhtimisel läbi Austria-Ungari

Brussilovi pealetungi ajal võetud esimesed sõjavangid. Foto järgi.

rindest. Austria-Ungari väed löödi puruks ja nad alustasid korratut taganemist. Ainuuksi vangilangenutena kaotasid nad üle 400 000 inimese. Jälle tõmbas Vene armee pealetung Saksamaa jõud läänest ära ja kergendas olukorda Verduni all. Purustamisest päästeti ka Itaalia (kes katkestas lepingu Saksamaaga ja astus 1915. aastal sõtta Antandi poolel). Itaalia armee oli sel ajal katastroofi äärel. 1916. aastal andsid Vene väed ka rea raskeid lööke Türgi armeele Taga-Kaukaasias ja paiskasid ta Venemaa piirist eemale. Kuid esialgset edu edasi arendada Vene vägedel ei õnnestunud. Tsaari peakorter ei andnud Edelarindele õigeaegselt vajalikke reserve ja lahingumoona. Sakslastel õnnestus suuri jõude koondades Vene vägede pealetung seisma panna.

1916. aasta kampaanial oli väga suur tähtsus kogu sõja käigule. Austria-Ungari armeele said osaks sellised kaotused, millest ta ei suutnud enam toibuda. Tänu Vene vägede tegevusele tekkis täiesti ilmne Antandi jõudude ülekaal. Keiserliku Saksamaa lootused võidule sõjas maeti lõplikult maha.

Ulesandeid ja küsimusi.

1. Jutustage sõjategevuse käigust Vene rindel 1914. aastal. Miks ei õnnestunud Vene armeel saavutatud edu edasi arendada? 2. Missugused olid sõjategevuse käik ja tulemused Ida-(Vene)rindel 1915. aastal? Missugused olid lüüasaamise peamised põhjused? 3. Jutustage sõjaliste operatsioonide käigust Vene rindel 1916. aastal. Millist mõju avaldasid nad kogu Esimese maailmasõja käigule? 4. Kandke kontuurkaardile tähtsamad operatsioonid Ida-(Vene)rindel.

§ 27. REVOLUTSIOONILISE KRIISI KÜPSEMINE VENEMAA.

Majanduslik laos.

Pikaldane, veniv sõda kurnas välja kõik tsaari-Venemaa ressursid. Sõjaliste operatsioonide ulatus oli tsaaripoliitikele ja -kindralitele täiesti ootamatu. Armee jäi vintpüssideta ja padruniteta.

Langes söe- ja naftatoodang, rida tööstusharusid vähendas tootmist. Et jätkunud toorainet, kütust ega kvalifitseeritud töölisi. 1915. aastal hoogustunud tööstuse mobiliseerimine parandas mõningal määral armee varustamist, kuid Venemaa majanduse nõrkuse tõttu ei saadud rinde vajadusi täielikult rahuldada. Üsna pea avaldus sõjaliste ettevõtete töös kogu Venemaa majanduse üldine kriis. Laos transpordis, tooraine, kütuse ja tööjõu puudumine võtsid järjest ähvardavama ulatuse. Terav kriis transpordis põhjustas häireid armee ja linnade varustamisel toiduainetega.

Armeesse oli kutsutud 47% töövõimelistest meestest külas. Põllumajandus jäi ilma mitte ainult töolistest, vaid ka hobustest, keda pidevalt rekvireeriti armee jaoks. See tingis külvipindade vähenemise.

Laostus rahandussüsteem — rubla kurss langes katastroofiliselt, kasvas liigkasuvõtmine ja spekulatsioon. Sõja-aasta il kasvas mit-

Naised-burlakid. 1915. aasta foto järgi.

mekordseks Venemaa võlg liitlastele, tugevnes tema sõltuvus väliskapitalist. Venemaad ähvardas poolkoloniaalseks riigiks muutumise oht.

Sõja kogu raskus lasus rahva — töölisklassi ja talurahva õlgadel. Jälle pikenes tööpäev 11—12 tunnini. Naiste ja laste tööjõu ekspluateerimine omandas tohutu ulatuse. Hindade kasv jõudis kiiresti ette töötasu suurenemisest. Ei jätkunud toiduaineid, leiba. Rahva kannatuste arvel rikastus kodanlus, kes sai sõjalistest tellimustest fantastilisi kasumeid.

Rahva rahulolematuse kasv.

Nii linnas kui ka maal kasvas rahulolematust. Sõda katkestas töölise ja talurahvaliikumise tõusu. Kuid juba 1915. aasta kevadest peale

tugevnes streigiliikumine uuesti. Eriti teravalt löi lõkkele võitlus Moskvas ja Petrogradis¹.

Tsarism õiendas töölistega julmalt arveid. Politsei tulistas demonstratsioone Kostromas ja Ivanovo-Voznessenskis. Petrogradi töölised vastasid sellele kuriteole suure poliitilise protestistreigiga. Kokku võttis 1915. aastal streigiliikumisest osa üle poole miljoni töölise. 1916. aastal omandas liikumine veel suurema ulatuse, haarates üle 1 miljoni inimese. Paljud streigid olid poliitilise iseloomuga ja toimusid loosungite all: «Maha sõda!», «Maha isevalitsus!»

¹ Esimese maailmasõja alguses nimetati Peterburi ümber Petrogradiks.

Sõja-aastail toimus üle neljasaja talupoegade väljaastumise mõisnike ja kulakute vastu, valitsuse agrarpoliitika vastu.

Sõja lõpuks tugevnes rahvuslik vabadusliikumine, mis andis tõiseid hoope tsarismile. Eriti võimas oli ülestõus Kesk-Aasias 1916. aastal, mida juhtis kasahhi rahva kangelane Amangeldõ Imanov.

Armeed revolutsioneerumine.

Arste oli vähe, ei jätkunud hospidale ega ravimeid. Tuhanded sõdurid hukkusid, saamata õigeaegselt arstiabi.

Rasked sõjalised lüüasaamised, halb varustamine, väejuhatuse andetus, suured õigustamata kaotused tingisid sõjavastaste meeleolude kasvu, tugevdasid revolutsioonilist käärimist armees. Deserteerimine tsaariarmeest omandas massilise iseloomu. Reas sõjaväeosades toimusid avalikud revolutsioonilised väljaastumised; eesmistel positsioonidel algas vene ja vastase sõdurite stiihiline vennastumine.

Bolševike partei rahva eesotsas.

Töölisklassi, talurahva ja sõdurite revolutsiooniliste väljaastumiste eesotsas seisis bolševike partei. Bolševikud tegid revolutsioonilist tööd väga rasketes tingimustes — jälitamiste, areteerimiste, kodanlike parteide ja oportunistide poolt tagakiusamise olukorras. Sõjavastaste väljaastumiste eest areteeriti Riigiduumaa saadikud-bolševikud ja saadeti Siberisse, paljud bolševistlikud organisatsioonid purustati, ajalehed suleti.

Kuid bolševikud ei pannud relva käest, nad olid alati rahvaga, massidega, tegid suurt propagandatööd tagalas ja rindel.

Tohutu suur tähtsus oli V. I. Lenini teoreetilistel töödel, milles ta avas maailmasõja imperialistliku, vallutusliku iseloomu ja valgustas proletariaadi revolutsioonilise võitluse perspektiive. Oma geniaalses töös «Imperialism kui kapitalismi kõrgeim staadium» põhjendas Lenin proletaarse revolutsiooni möödapääsmatust, näitas, et imperialism on kapitalismi arenemise viimne staadium, on roiskuv kapitalism. Sõja-aastail püstitas Lenin ja põhjendas erakordselt tähtsa seisukoha sotsialismi võidu võimalikkusest ühel maal. Ta näitas, et imperialismiperioodil ei saa sotsialism eri maade majandusliku ja poliitilise arenemise ebaühtluse tõttu võita üheaegselt kõigis maades. *On võimalik sotsialismi võit algul mõnel või isegi ühel, eraldi võetud maal. See oli sotsialistliku revolutsiooni uus teooria.*

Kaitstes järjekindlalt proletaarse internatsionalismi ideid, kutsusid bolševikud üles muutma imperialistlik sõda kodusõjaks, s. t. sõjaks isevalitsuse, mõisnike ja kapitalistide vastu.

IV Riigiduumaa asumisele saadetud saadikud-bolševikud.
Foto järgi.

Revolutsiooni- line situatsioon.

Sõja-aastail tugevnes valitseva ladviku laostumine. Reaktsiooniliste mõisnike ja õukonnakamarilja nõudmisel vahetas Nikolai II korduvalt ministreid ja ministrite nõukogu esimehi. Kahe aasta jooksul vahetati neli ministrite nõukogu esimeest ja palju ministreid. Toimus tõeline ministrite sikhüppemäng. Kaasaegsed nimetasid ministrite nõukogu põlastavalt «kukerpallikolleegiumiks». Õukonnas omandasid suure mõju kelmid ja avantüristid, nagu Rasputin, kellele kuulus tsaariperekonna piiramatu usaldus. Müüdavus, riigivargus ja altkäemaksuvõtmine omandasid kolossaalsed mõõtmed. Riigiaparaat lagunes.

Isevalitsus ilmselt ei suutnud viia sõda võiduka lõpuni, nagu seda soovis kodanlus. See tugevdas opositsioonilisi meeleolusid kodanlikes ringkondades. Nad nõudsid üha tungivamalt kodanluse esindajate kaasatõmbamist riigivalitsemisele, nõudsid duuma ees vastutava «usaldusministeeriumi», s. t. valitsuse loomist, mis koosneks kodanluse usaldust ja toetust omavaist isikutest. Kodanlus lootis, et niisugune valitsus suudab viia sõja võiduka lõpuni ja lüüa revolutsioonilise liikumise riigis. Kõik see tähendas, et riigis küpses poliitiline kriis. 1916. aasta lõpuks oli Venemaal tekkinud revolutsiooniline situatsioon — mitte ainult «alamkihid» ei tahtnud elada endist viisi, vaid ka «ülemkihid» ei saanud valitseda endist viisi.

Ülesandeid ja
küsimusi.

raskus lasus rahva õlgadel. Millistele tagajärgedele see viis? 4. Esitage fakte revolutsioonilise situatsiooni olemasolu kohta Venemaal 1916. aastal.

Tähtsamad
aastaarvud.

19. juuli (1. august) 1914 Venemaa astumine Esimesse maailmasõtta.

August 1914 Vene vägede pealetung Ida-Preisimaal.

Kevad-suvi 1915 Vene armee taganemine.

Mai-juuli 1916 Vene armee pealetung Edelarindel.

Kirjandust
klassiväliseks
lugemiseks.

S. Golubov, Kui kindlused ei alistu, Tallinn, 1959.

A. Ignatjev, Viiskümmend aastat rivis, Tallinn, 1959.

M. Solohhov, Vaikne Don, Tallinn, 1957.

A. Tolstoi, Kannatuste rada, Tallinn, 1959.

§ 28. TSARISMI KUKUTAMINE.

**Poliitilise
kriisi ja majan-
duskriisi terav-
nemine.**

Isevalitsuslik riigimasin varises kokku. Tsaaridünastia mandumine, tema võimetus riiki juhtida sai kõigile selgeks. Isegi monarhistlikud ringkonnad hakkasid ilmutama rahulolematust Nikolai II valitsusega. 1916. aasta detsembris tappis grupp vandenõulasi-monarhistide Rasputini, et päästa dünastia lõplikust usalduse kaotusest. Kuid see ei suutnud revolutsiooni ära hoida.

1917. aasta alguseks võttis poliitiline kriis riigis niivõrd terava iseloomu, et ähvardas iga hetk muutuda üldrahvalikuks ülestõuks.

Esimene maailmasõda, mis viis rahvahulkade puuduse ja viletsuse äärmuseni, kiirendas revolutsiooni küpsemist Venemaal. Ta «... on tekitanud niisuguse ääretu kriisi, on rahva materiaalsed ja moraalsed jõud niivõrd pingule tõmmanud ja andnud sääraseid hoope kogu praegusele ühiskonna organisatsioonile, et inimkond seisab valiku ees: kas hukkuda või anda oma saatus kõige revolutsioonilisema klassi kätte, et kõige kiiremal ja radikaalsemal teel üle minna kõrgemale tootmisviisile».¹

Majanduse laos oli katastroofiline. Sõja- ja toorainepuuduse tõttu jäid 1916/1917. aastal seisma paljud sõjalisi tellimusi täitnud suured tehased, algas massiline tööpuudus. Raudteetransport paralüüserus täiesti. 1917. aasta jaanuaris ei saadud vagunite puudusel vedada 1 miljonit puuda leiba Donimaalt Moskvasse ja Petrogradi. Suurtes linnades algas nälg. Seati sisse kaardisüsteem. Norm oli kõigest 200—400 g leiba inimese kohta päevas. Kuid ka kaartide eest ei antud sageli midagi. Kaupluste ustel rippusid kuulutused «Leiba ei ole ega tule». Poodide juurde tekkisid pikad järjekorrad. Öitses spekulatsioon. Toidukaupade hinnad tõusid 5—8 korda. Töötajate elatustase alanes järsult.

Toiduainete kriis, politsei omavoli, äärmine puudus — kõik see viis töörahva hulkade kiirele revolutsioneerumisele.

¹ V. I. Lenin, Teosed, 25. kd., lk. 339.

Leivajärjekord Petrogradis 1917. aasta veebruaris. Foto järgi.

Rahvaliidumise tõus.

Töölis-, talurahva- ja rahvuslik vabadusliikumine saavutasid 1917. aasta alguses enneolematu ulatuse. 1917. aasta jaanuaris tähistasid Petrogradi, Moskva ja teiste tööstuskeskuste töölised bolševike üleskutsel Verise pühapäeva aastapäeva võimsate streikide, rahvarohkete demonstratsioonide ja miitingutega. 9. jaanuaril 1917. a. alanud streik oli kõige suurem sõja algusest peale. Üksnes Petrogradis streikis 145 000 inimest. Streikisid Putilovi tehase ning pea-aegu kõik Viiburi ja Narva rajooni ettevõtted. Miiting Obuhhovi tehases lõppes kokkupõrkega sõjaväe ja ratsasandarmeeriaga. Moskvast võttis 9. jaanuari streigist osa üle 30 000 töölise. Politsei ja sandarmeeria katses töölise miitinguid ja demonstratsioone laiali ajada kutsusid esile uue streigilaine. Sel päeval toimusid streigid ja demonstratsioonid Bakuus, Harkovis ja Donbassi linnades. Enamikus oli streikidel poliitiline iseloom ja nad toimusid loosungi all «Maha isevalitsus!».

Tugevnesid rahutused külas ja rahvuslikel ääremaaladel. Üha rohkem haarasid revolutsioonilised meeleolud sõdureid ja madruseid. Rindel sagesid juhud, et keelduti minemast lahingusse, vennastuti vaenlasega.

Üldse streikis 1917. aasta jaanuaris-veebruaris mittetäielikel andmetel 676 000 töölise. Võitluse avangardis oli Petrogradi proletaariat. Eriti aktiivsed olid Putilovi tehase töölised, kus oli tugev bolševike mõju. Maa läks vastu revolutsioonile.

Tsarism ja
kodanlus
revolutsiooni
eelõhtul.

Tsaar ja õukonnakamarilja hakkasid mõistma kujunenud olukorra kogu tõsidust, kuid mingeid järeleandmisi teha nad ei tahtnud. Nad lootsid alanud revolutsiooni relva jõul maha suruda. Valitsevates ringkondades hakkas küpsema Sak-samaaga separaat-(eraldi) rahu sõlmimise plaan, et kehtestada see-järel sõjaline diktatuur ja lüüa revolutsiooniline liikumine tääkide abil. Keiserlik Saksamaa, kellele sõjapidamine kahel rin-del ei olnud jõukohane, hakkas juba varem otsima teed separaat-
rahu sõlmimiseks Venemaaga. Vene valitsuses tugevnesid üha enam saksasõbralikud elemendid. See oli kramplik katse iga hinna eest päästa Romanovite dünastia ja monarhistlik kord Vene-maal.

Isevalitsuse tegevus kutsus esile kodanluse terava rahulolematuse, kes püüdis sõda jätkata koos liitlastega ja kasutada võidu tulemusi. Sõda oli kodanlusele kasulik, kuna kodanlus rikastus sõjaliste han-gete arvel. Kodanlus mõistis, et valitsus ei ole võimeline sõda pidama ega riiki juhtima, et Venemaal küpseb revolutsioon.

See sundis kodanluse liidreid asuma paleepöörde ettevalmistami-sele. Juba 1916. aasta lõpus küpses kodanlikes ja sõjaväelistes ringkondades vandenõu. Vandenõulaste gruppi kuulusid kindral Krõmov, kapitalistid Tereštšenko, Putilov ja Konovalov, oktobris-

ПУТИЛОВСКИЙ ЗАВОДЪ.

ОБЪЯВЛЕНІЕ.

Въ дополненіе къ объявленію моему отъ 22-го сего Февраля сообщая, что ввиду закрытія Завода подлежать къ расчету рабочіе всѣхъ мастерскихъ, за исключеніемъ:

Жельзнодорожнаго цеха
Заводскаго Депо,
Испытательной станціи
Смотрового и сторожевого цеха,
Магазина Завода и
Центральной Электрической станціи.

0 днѣ выдачи расчета будетъ объявлено дополнительно.

Директоръ Завода
Генералъ-Майоръ Дубницкій.

23 февраля 1917 года.
Петроградъ

Putilovi tehase direktsiooni teadaanne.

tid ja kadetid Gutškov, Miljukov ja isegi mõned suurvürstid. Nad kavatsesid 1917. aasta märtsikuu esimesel poolel kaardiväe abil kinni pidada tsaari rongi teel peakorterist Petrogradi, sundida tsaari troonist loobuma ja kuulutada tsaariks Nikolai II alaealine poeg, kusjuures regendiks oleks üks suurvürstidest. Kõne all oli konstitutsioonilise monarhia kehtestamine Venemaal. Neid plaane toetasid oma saadikute kaudu Petrogradis Inglismaa ja Prantsusmaa, kes püüdsid mitte lasta Venemaal sõjast välja astuda. Kodanlus lootis põhjendatult menševike ja esseeride abile.

See oli vene kodanluse kontrrevolutsiooniline vandenõu rahva vastu. Paleepöördega lootis kodanlus päästa monarhiat ja ära hoida revolutsiooni. Kuid proletariaadi ülestõus, mida toetas kogu rahvas, ajas nende kontrrevolutsiooniliste plaanide täideviimise nurja.

**Massilised
väljaastumised
Petrogradis.**

Revolutsioon lähenes kiiresti. Kogu 1917. aasta veebruarikuu oli üksainus tööliste streikide, demonstratsioonide ja miitingute ahel. Bolševikud kutsusid üles avalikule võitlusele tsarismi vastu, monarhistliku korra kukutamisele.

Nad paljastasid kodanlust, kes püüdis sõlmida sobingut tsarismiga rahva arvel. Bolševike üleskutsed leidsid rahvahulkades suurt vastukaja.

Veebruari alguses eraldas valitsus, püüdes lähenevat revolutsiooni jõuga lüüa, Petrogradi omaette sõjaväeringkonnaks. Ringkonna juhatajale kindral Habalovile anti piiramatud volitused võitluseks revolutsioonilise liikumisega. Ent revolutsiooniline tõus jätkus.

14. veebruaril toimus Petrogradi tööliste võimas demonstratsioon loosungi all: «Maha sõda!», «Maha isevalitsus!» Menševike katsed muuta see kodanlikule Riigiduumale usalduse avaldamise demonstratsiooniks (sel päeval algas duuma istungjärk) ei õnnestunud.

Sündmused Petrogradis leidsid laia kõlapinna Moskva ja teiste tööstusrajoonide tööliste juures.

**Bolševikud
valmistuvad
ülestõusuks.**

14. veebruari revolutsioonilised väljaastumised viisid rahvahulki vastu relvastatud ülestõusule. Bolševikud arendasid suurt tööd relvade varumisel, võitlussalkade moodustamisel, rahvahul-

kade mobiliseerimisel võitluseks. Oma lendlehtedes kutsusid nad rahvast ülestõusule. Läkütuses «Töötajatele, töölistele, kodanikele, sõduritele» kirjutasid bolševikud: «Halli sinelisse ja sinisesse pluusi rietatud tööliklass ja talurahvas, andnud teineteisele käe, peavad tegema igaveseks lõpu Venemaad rõhuvale häbile.»

18. veebruaril algas revolutsiooniliste väljaastumiste uus võimas laine, mis ei vaibunud enam enne isevalitsuse kukutamist. Streikisid Putilovi tehase töökojad, seejärel aga kogu tehase. 22. veebruaril teatas direktioon tehase sulgemisest. See kutsus esile Petrogradi proletariaadi nõrdimuse.

Tulevahetus politseiga 1917. aasta veebruaris. Foto järgi.

Ohkkond Petrogradis oli äärmiselt pingeline. Pealegi halvenes järsult leivaga varustamine. Juurdevedu katkes peaaegu täiesti. Mõned töölisperekonnad ei söönud leiba 2—3 päeva järjest. 22. veebruaril algasid stiihilised rahutused. Näljaste inimeste salgad ründasid poode, peatasid tänavaliikluse, rahvas nõudis leiba ja sõja lõpetamist.

23. veebruaril (8. märtsil) tähistasid Petrogradi töölised bolševike üleskutsel rahvusvahelist naistepäeva streigiga, millest võttis osa 128 000 inimest. Tuhanded naised — töölised, koduperenaised, sõdurinaised — läksid tänavale hüüetega: «Leiba!», «Maha sõda!», «Andke tagasi meie mehed!» Juba sellel päeval hakkasid valitsusväed ilmutama kõhklemist ega kutsunud demonstrantides enam esile endist hirmu. Püüdes töölisi rahustada, suurendasid tsaarivõimud leivaküpsetamist ja teatasid, et leivavarusid on pealinnas küllaldaselt. Kuid see ei suutnud enam revolutsiooni peatada.

Üldstreik Petrogradis.

24. veebruaril streikis 200 000 inimest; 25. veebruaril muutus streik üldstreigiks — streikis üle 300 000 töölise. Kogu aeg toimusid punaste lip-pude all demonstratsioonid ja miitingud. Algasid kokkupõrked tööliste ja politsei vahel. Langesid esimesed ohvrid. Kuid politsei ei suutnud toime tulla töölistega, kes murdsid läbi politseikordonitest ja läksid linna keskusesse — Nevski prospektile. Kindral Habalov ei julgenud sel päeval relvi käiku lasta, kuna garnisoni sõjaväeosad ei olnud usaldusväärsed, mõned neist aga ilmutasid avalikku sümpaatiat revolutsioonilistele töölistele.

Bolševikud andsid välja lendlehe, milles nad kutsusid rahvast üles-tõusule, ülevenemaalisele revolutsioonile. Nad kirjutasid: «On jõud-

Veebruarisündmused Kiievis. Foto järgi.

nud kätte avaliku võitluse aeg... Pääsmine on viivitamatus ja igapäevases võitluses... Üksik väljaastumine võib kasvada ülenemaaliseks revolutsiooniks. Kõik revolutsiooni punaste lippude alla! Maha tsaarimonarhia! Elagu kaheksatunniline tööpäev! Kogu mõisnike maa rahvale! Maha sõda!»

25. veebruari õhtul saatis Nikolai II kindral Habalovile kategoorilise käsu: «Käsin korratused pealinnas juba homme lõpetada!» Isegi sellel kriitilisel momendil ei mõistnud tsaar, et need ei ole «korratused», vaid rahvarevolutsioon, mis peagi pühib minema isevalitsusliku korra.

Õöl vastu 26. veebruari pani Habalov toime arvukaid areteerimisi (areteeriti bolševike Petrogradi komitee), tugevdas politsei relvastust; katustel, pöönigutel ja kellatornides seati üles kuulipildujad. Tsaarivõimud rakendasid abinõusid revolutsiooniliste väljaastumiste mahasurumiseks kogu maal, eriti aga proletaarsetes keskustes.

Pärast Petrogradi komitee areteerimist sai ülestõusu juhtivaks keskuseks Petrogradis partei Viiburi rajooni komitee.

26. veebruari hommikul oli rahulik. Heas tujus Habalov ruttas tsaarile telegrammi saatma: «Täna, 26. veebruaril, on linnas hommikust peale rahulik.» Kuid kella kaheteistkümneks päeval täitusid linna

Ülestõus
Petrogradis.

tänavad demonstrantidega. Jälle suundusid tööliste demonstratsioonid linna keskuse poole ning neid võeti vastu püsside kogu-paukude ja kuulipildujatulega. Kogu päeva toimusid tööliste kokkupõrked politsei ja sõjaväega. Töölised võitlesid kangelaslikult. Valitsusvägedel õnnestus linna keskus puhastada, kuid nende võidutsemine oli üürrike.

Tööliste kangelaslikkusel ja visadusel oli suur mõju sõduritele. Bolševikud tegid laialdast propagandatööd garnisoni sõjaväeosades. Kasarmutesse saadeti sadu agitaatoreid. Bolševike lendlehed kutsusid sõdureid toetama ülestõusnud rahvast. «Juba kolmandat päeva nõuame meie, Petrogradi töölised, avalikult isevalitsusliku korra, rahva voolava vere süüdlase hävitamist... Pidage meeles, seltsimehed sõdurid, et ainult töölisklassi ja revolutsioonilise armee vennalik liit toob vabadust orjastatud, hukkuvale rahvale... Elagu revolutsioonilise armee ja rahva vennalik liit!» Ohtul tõusis üles Pavlovski polgu üks rood ja avas tule töölisi tulistanud politseinike pihta.

Armee üleminek
revolutsiooni
poolele.

27. veebruaril (12. märtsil) 1917. a. hakkasid sõjaväeosad massiliselt üle minema ülestõusnud rahva poolele. Tõusid üles Volõõnia, Preobraženski ja Leedu polgu sõdurid; keskpäeval

Пролетарій всьхъ странъ, соединяйтесь!

Товарищи!

Въ Петербургѣ революція! Солдаты присоединились къ рабочимъ. На сторону народа перешли Преображенскій, Волинскій, Павловскій и Семёновскій полки. Послѣ недолгихъ колебаній къ нимъ присоединился Касгольскій полкъ. Возстаніе побѣдноносно растеть. Возставшіе захватили арсеналъ, артиллерійское управленіе и Выборгскую тюрьму (Кресты), изъ которой выпустили политическихъ заключенныхъ. Послѣ двухъ часовой осады взята возставшими Петропавловская крѣпость. По послѣднимъ извѣстіямъ взорвана охранка, возставшіе приближаются къ департаменту полиціи.

Россійскій пролетаріатъ долженъ поддержать Петербургское возстаніе! Иначе потоки пролитой тамъ народной крови останутся бесплодными.

ТОВАРИЩИ, бросайте работу! Солдаты! Помните, что сейчасъ рѣшается судьба народа! Всѣ на улицу! Всѣ подъ красные знамена революціи! Выбирайте въ совѣтъ рабочихъ депутатовъ! Сплачивайтесь въ одну революціонную силу! Наша задача—создать временное революціонное правительство для созыва УЧРЕДИТЕЛЬНАГО СОБРАНІЯ.

Да здравствуетъ революція!

Да здравствуетъ Демократическая Республика!

Да здравствуетъ Россійская Соціаль-Демократическая Рабочая Партія.

Долой войну!

VSDTP Keskkomitee Moskva büroo üleskutse. 28. veebruar 1917. a.

Московское Бюро Центральнаго Комитета Р. С.-Д. Р. П.

Veebruarirevolutsioon rindel. Foto järgi.

hõivasid töölised arsenali ja relvastusid vintpüssidega. Esimeste polkude järel läksid revolutsiooni poolele üle ka teised sõjaväeosad (kokku umbes 70 000 sõdurit). Õhtuks oli linn ülestõusnud tööliste ja sõdurite käes. Õhtul areteeriti tsaariministrid. Revolutsioon oli võitnud.

Tsarismi katse purustada revolutsioon rindelt kutsutud sõjaväeosade abil kukkus läbi. Juba ülestõusu alguses hoiatasid kodanluse liidrid tsaari ähvardava ohu eest, palusid tal teha järeleandmisi. Vastuseks saatis Nikolai II väed kindral Ivanovi juhtimisel rahvaga arveid õiendama ja sõitis ise Petrogradi. Kuid see reis lõppes kurvalt. Väed läksid üle ülestõusnud rahva poolele, tsaari rong peeti Dno jaamas kinni ja saadeti Pihkvasse.

**Revolutsioon
kogu riigis.**

Teade Petrogradi proletariaadi ülestõusust kandus kiiresti üle kogu maa. Bolševistlikud organisatsioonid õhutasid rahvahulki toetama Piiteri töölisi. 28. veebruaril läksid tänavale Moskva töölisel, keda toetasid aktiivselt garnisoni sõdurid. 1. märtsi õhtuks oli kogu linn ülestõusnute käes. Vabastati poliitvangid, hõivati arsenal ja vaksalid. Donbassis, Siberis, Uraalis ja Nižni Novgorodis toimu-

sid sõdurite ning tööliste ülestõusud. Tööliste järel tõusid üles sõdurid rindel ja sõjalaevastiku meremehed. Revolutsioon võitis kogu maal.

Veebruarirevolutsiooni iseloom ja liikumapanevad jõud.

Veebruarirevolutsioonil oli kodanlik-demokraatlik iseloom. Tema ees seisid ülesanded, mis jäid lahendamata esimese Vene revolutsiooni poolt 1905.—1907. a.: viia läbi riigikorra demokraatlik ümberkorraldamine, laiendada rahva poliitilisi õigusi, kehtestada demokraatlikud vabadused ja kaheksatunniline tööpäev, lahendada agrar küsimus.

Oma liikumapanevate jõudude poolest oli see rahvarevolutsioon. Üheks võimsaks hoovuseks liitusid proletariaadi võitlus, talurahvaliikumine, rahutused armees ja laevastikus, meie maa rahvaste võimas rahvuslik vabadusliikumine.

Revolutsiooni initsiaator ja hegemoon oli vene proletariaat. See kindlustaski revolutsiooni võidu. Revolutsioon võitis väga kiiresti, kuna rahvahulgad, ja eriti vene proletariaat, olid läbi teinud poliitilise võitluse suure kooli, olid karastunud esimese vene revolutsiooni tules. Tsarism oli lõplikult oma aja ära elanud, üleni pehkinud, teda vihkas kogu rahvas. Isevalitsus ei leidnud mingisugust tõsist toetust ja varises kokku. Võitis rahvas, kes võitles barrikaadidel, valades verd visas ja ennastsalgavas võitluses. Ent võidu vilja maitstes eelkõige kodanlus. Mööda rahva laipu ja verd sammus kodanlus võimu juurde.

Küsimusi ja ülesanne.

1. Kuidas püüdsid tsarism ja kodanlus revolutsiooni ära hoida? Miks kukkusid need katsed läbi? 2. Missugused olid Veebruarirevolutsiooni iseloom ja liikumapanevad jõud? 3. Koostage kronoloogia peamiste revolutsioonisündmuste kohta, mis viisid tsarismi langemisele. 4. Miks varises sadu aastaid püsinud isevalitsus nii kiiresti kokku?

DOKUMENDID. Vennad sõdurid!

**1. BOLŠEVIKE
PETERBURI
KOMITEE
LENDEHT
SÕDURITELE.**

(26.—27. veebruar 1917. a.)

Kolmandat päeva nõuame meie, Petrogradi töölised, avalikult isevalitsusliku korra likvideerimist, kes on süüdlane rahva voolavas veres, süüdlane näljas, mis on määranud hukkamisele meie naised ja lapsed, emad ja vennad.

Pidage meeles, seltsimehed sõdurid, et ainult töölisklassi ja revolutsioonilise armee vennalik liit toob vabaduse orjastatud rahvale ja teeb lõpu mõttetule vennatapmissõjale.

Maha tsaarimonarhia! Elagu revolutsioonilise armee ja rahva vennalik liit!

*Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei
Peterburi Komitee.*

2. KINDRAL
HABALOVI
TELEGRAMM
KINDRAL-
STAABI ÜLE-
MALE KIND-
RAL ALEKSE-
JEVILE
27. VEEBRUA-
RIL 1917. a.

Antud 27. veebruaril kell 20.10.

Vastu võetud 28. veebruaril kell 0.55.

Palun Imperaatorlikule Kõrgusele ette kanda, et käsku korra jaluleseadmise kohta pealinnas ma täita ei suutnud. Enamik väeosasid reetis üksteise järel oma kohuse, keeldudes mässajate vastu võitlemast. Teised väeosad vennastusid mässajatega ja pöörasid relva Tema Kõrgusele ustavate vägede vastu. Kogu päeva võitlesid oma kohusele ustavaks jäänud väeosad mässajate vastu, kandes suuri kaotusi. Õhtuks hõivasid mässajad suurema osa pealinnast. Vandele on ustavaks jäänud Talvepalee juurde tõmmatud mitmesuguste polkude väikesed väeosad, ... kellega jätkan võitlust.

Kindralleitnant Habalov.

3. KINDRAL
HABALOVI
TELEGRAMM
ALEKSEJEVI-
LE 28. VEEB-
RUARIL
1917. a.

Vastu võetud 28. veebruaril kell 11.30.

1) Minu käsutuses on Admiraliteedi hoones neli kaardi-väeroodu, viis eskadroni ja kasakasotnjat, kaks patareid; ülejäänud väed läksid üle revolutsionääride poolele või jäid nendega kokkuleppel neutraalseks. Üslikud sõdurid ja kambad hulguvad mööda linna, tulistavad möödaminejaid, võtavad ohvitseridelt relvi ära. 2) Kõik vaksalid on revolutsionääride käes tugeva valve all. 3) Kogu linn on revolutsionääride võimuses, telefon ei tööta, ühendust linnaosadega ei ole <...> 5) Revolutsionäärid areteerisid ministrid... 6) Minu valduses ei ole toiduaineid. <...> 9) Kõik suurtükiväe üksused on revolutsionääride käes. 10) Minu käsutuses on sõjaväeringkonna staabiülem isiklikult. Teiste ringkonna institutsioonidega sidet ei ole.

Kindral Habalov.

Küsimus ja
ülesanne.

1. Missuguse üleskutsega pöördusid bolševikud ülestõusu käigus sõdurite poole? 2. Jutustage õpiku teksti ja kindral Habalovi telegrammide põhjal olukorrast Petrogradis 27.—28. veebruaril.

KÕIGILE VENEMAA KODANIKELE

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Kodanikud! Vene tsarismi tugisambad on langenud. On varisenud kokku rahva luudele rajatud tsaristliku jõugu hüvang. Pealinn on ülestõusnud rahva käes. Revolutsioonilised sõjaväeosad tulid ülestõusnute poolele üle. Revolutsiooniline proletariaat ja revolutsiooniline armee peavad päästma maa lõplikust hävingust ja krahhist, mille tsaarivalitsus oli ette valmistanud...

Töölisklassi ja revolutsioonilise armee ülesanne on luua

VENEMAA
SOTSIAALDE-
MOKRAAT-
LIKU TÖÖLIS-
PARTEI MANI-
FEST 27. VEEB-
RUARIL
1917. a.

(Väljavõtteid.)

revolutsiooniline Ajutine Valitsus, kes peab seisma uue, sündiva vabariikliku korra eesotsas.

Revolutsiooniline Ajutine Valitsus peab välja andma ajutised seadused, mis kaitseksid rahva kõiki õigusi ja vabadusi, peab konfiskeerima kloostrite, mõisa-, kabineti- ja udellimaad ning andma need rahvale, kehtestama kaheksatunnilise tööpäeva ja kutsuma kokku Asutava Kogu üldise, otsese ja võrdõigusliku valimiseaduse alusel salajasel hääletamisel, arvestamata sugu, rahvust ja usutunnistust... Revolutsioonilise Ajutise Valitsuse koheseks ja edasilükkamatuks ülesandeks on luua suhted sõdivate riikide proletariaadiga kõigi maade rahvaste revolutsiooniliseks võitluseks oma rõhujate ja orjastajate vastu, tsaarivalitsuse ja kapitalistliku kildkonna vastu ning verise tapatalgu viivitamatuks lõpetamiseks, millesse on kistud orjastatud rahvad.

Vabrikute ja tehaste töölised ning ülestõusnud väeosad peavad viibimata valima oma esindajad revolutsioonilisse Ajutisse Valitsusse, mis peab loodama ülestõusnud revolutsioonilise rahva ja armee valve all.

Kodanikud, sõdurid, naised ja emad! Kõik võitlusse! Avalikku võitlusse tsaarivõimu ja tema käsilastega!

Kogu Venemaa kohale kerkib ülestõusu punane lipp! Ole kogu Venemaa võtke enda kätte vabaduse üritus, kukutage tsaari orjad, kutsuge võitlusele!

Moodustage linnades ja külades üle kogu Venemaa revolutsioonilise rahva valitsus...

Edasi! Tagasiteed ei ole! Halastamatu võitlus!

Revolutsiooni punase lipu alla!

Elagu demokraatlik vabariik!

Elagu revolutsiooniline töölisklass!

Elagu revolutsiooniline rahvas ja ülestõusnud armee!

Venemaa Sotsiaaldemokraatliku Töölispartei
Keskkomitee.

Küsimus ja
ülesanne.

1. Selgitage selle manifesti sisu. 2. Millise programmiga esinesid bolševikud kodanlik-demokraatliku revolutsiooni käigus?

Töölise ja
soldatite saadi-
kute nõukogude
moodustamine.

Juba revolutsiooni käigus hakkas Petrogradi proletariaat moodustama töölise saadikute nõukogusid kui revolutsioonilise võimu organeid. Nõukogud moodustati töölise eneste initsiatiivil, kuna nõukogude idee elas rahva teadvuses juba 1905. aasta revolutsioonist peale. Bolševikud toetasid palavalt töölise initsiatiivi. Nende ettepanekul moodustati *töölise ja soldatite saadikute ühendatud nõukogud*. Niisugune ühendus oli töölise ja sõdurite ühise isevalitsusevastase võitluse seaduspärane tulemus. Ta kajastas töölisklassi ja talurahva liitu, mis kujunes võitluses tsarismi ikke vastu, kuna sõdurid olid enamikus sõdurisineleisse riietatud talupojad.

Esseerid ja
menševikud
Petrogradi
Nõukogus
enamuses.

Valimised *Petrogradi Nõukogusse* toimusid **27. veebruaril** — revolutsiooni keerises, kui tänavail käis veel barrikaadivõitlus. *Enamused* said neil valimistel *menševikud ja esseerid*. Nemad juhtisid nõukogu.

Menševike ja esseeride tunduv mõju rahvahulkades oli seletatav sõja ajal kujunenud olukorraga. Sõja-aastail muutus tugevasti töölisklassi koosseis. Enamik revolutsioonilise võitluse suure kooli läbi teinud vanadest kaadritöölisest oli mobiliseeritud armeesse. Ligikaudu 40% töölisest oli alles äsja külast tulnud või pärines linna väikekodanlikest kihtidest.

Revolutsiooni tõus tõmbas poliitilisse ellu kaasa miljoneid poliitikas halvasti orienteeruvaid inimesi. See väikekodanlik stiihia oligi menševike ja esseeride tugi. «Väikekodanluse hiiglalaine,» kirjutas Lenin, «ujutas üle kõik, lämmatas klassiteadliku proletariaadi mitte üksnes oma rohkusega, vaid ka ideeliselt, s. t. nakatas, haaras väikekodanlike vaadetega poliitikale väga laialdasi töölise ringkondi.»¹

Peale selle oli veel rida asjaolusid, mis soodustasid menševike ja esseeride ülevõimu nõukogudes. Sõja-aastail nõrgendasid bolševike parteid lõputud repressioonid, areteerimised ja väljasaatmised, paljud silmapaistvad bolševikud olid asumisel või emigratsioonis, bolševike partei Petrogradi komitee aga areteeriti nõukogu valimiste eelõhtul.

Menševikud ja esseerid ei langenud niisuguste tsarismi repressioonide alla, neil olid oma legaalsed tugipunktid, nagu duuma menševistlik fraktsioon, mille kaudu nad said töölisele mõju avaldada.

Parim, kõige teadlikum osa töölisi, kes olid bolševike mõju all, ei võtnud valimistest osa, kuna nad võitlesid sel ajal linna tänavail tsaarivägedega. Valimiste kord oli kasulik menševikele: suurette-

¹ V. I. Lenin, Teosed, 24. kd., lk. 43.

Talupojad arutavad veebruarisündmuse. Foto järgi.

võtted, kus bolševike mõju oli tugev, saatsid nõukogusse ühe saadiku iga tuhande töölise kohta, samal ajal kui väike-ettevõtted, kus menševike mõju oli tugevam, saatsid nõukogusse ühe saadiku ettevõtte kohta.

Lõpuks, sõdurite hulgas oli veel tugev mõju esseeridel. Kõik see võimaldaski menševikel ja esseeridel haarata Petrogradi Nõukogu juhtimise revolutsiooni esimesel etapil enda kätte.

Kogu tegelik võim oli nõukogu käes, sõjaväeosad ja tööliste relvastatud salgad allusid ainult nõukogule.

Vaatamata menševike ja esseeride ülekaalule viisid nõukogud revolutsiooniliste rahvahulkade surve allu proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatlikku diktatuuri.

Bolševikke oli Petrogradi Nõukogus vähe, kuid nad esinesid revolutsiooni saavutuste kaitsjatena ja nende mõjutusel võttis nõukogu real juhtudel vastu revolutsioonilisi otsuseid. Nõukogu toetas tööliste initsiatiivi vabrikutes ja tehastes töölismiilitsa moodustamisel, kes sai Punakaardi algeoks, võttis oma kontrolli alla Riigipanga ja Rahapaja, keelas mustsadalaste ajalehtede ilmumise ning hakkas välja andma oma iga päev ilmuvat ajalehte «Izvestija». Moodustati toiduainete komisjon, kes kontrollis leiva ja teiste toi-

dukaupade jaotamist linnas. Nõukogu hakkas teostama kontrolli riigi vahendite kulutamise üle.

Nõukogu jõudu ja autoriteeti näitab kas või see fakt, et endine Riigiduma esimees suurmõisnik Rodzjanko ei võinud sõita Pihkvasse tsaari juurde ilma nõukogu loata ja isegi keeldus minemast telefoni juurde kõnelemiseks tsaariga ilma nõukogu valveta.

Esseerid ja
menševikud an-
navad võimu
kodanluse kätte.

Kuid menševike ja esseeride tegevus nõukogudes ei kajastanud töölisklassi tõelisi meeleolusid ja huvisid. Petrogradi Nõukogust ei saanud revolutsioonilist Ajutist Valitsust. Nõukogu esseerlik-menševistlik juhtkond oli oportunistliku

kuul seisukohal. Menševikud ja esseerid arvasid, et kuna revolutsioonil on kodanlik-demokraatlik iseloom, siis peab teda ka juhtima kodanlus kui organiseeritum ja valitsemiseks rohkem «ettevalmistatud» klass. Seepärast astusid nad välja võimu üleandmise eest kodanlusele koos nõukogude «kontrolli» sisseseadmisega kodanliku valitsuse üle. Ainult bolševikud olid revolutsioonilise valitsuse moodustamise poolt nõukogusse kuuluvate parteide esindajatest. Menševikel ja esseeridel õnnestus läbi viia oma otsus ja leppida töölisklassi seljataga kodanlusega kokku. Nad esinesid tegelikult kodanluse kannupoistena, töölisklassi huvide reetjaina.

Kodanliku Aju-
tise Valitsuse
moodustamine.

Revolutsiooni hoogne arenemine tabas kodanlust ootamatult. Alguses lootis ta veel sobingule isevalitsusega. Aga kui hakkas selguma revolutsiooni võit, ruttas kodanlus haarama initsiatiivi enda kätte.

27. veebruaril moodustati Riigiduma Ajutine Komitee eesotsas Rodzjankoga. Ajutine Komitee kuulutas oma manifestis, et ta võtab enda peale «riigi- ja avaliku korra taastamise» ning uue valitsuse moodustamise initsiatiivi. Kodanluse liidrid püüdsid monarhiat päästa võimu üleandmisega teisele isikule tsaariperekonnast ja astusid tsaariga läbirääkimistesse. Kuid rahvas vihkas tsarismi sedavõrd, et kodanlusel ei õnnestunud teda päästa. Ööl vastu 3. (16.) märtsi loobus Nikolai II troonist oma venna Mihhaili kasuks, kuid järgmisel päeval oli ka Mihhail, mõistes, et ta ei suuda tsaaritrooni päästa, sunnitud troonist loobuma.

Hirm rahva pahameele ees sundis kodanlust oma kontrrevolutsioonilistest plaanidest loobuma. «Suurvürsti kuulutamine valitsejaks,» rääkis avalikult Rodzjanko, «valab õli tulle. Me kaotame ja anname käest igasuguse võimu ning ei ole enam kedagi, kes suruks maha rahva rahutused.» Rahvahulgad ajasid nurja kodanluse katse säilitada monarhistlikku korda.

Menševikud ja esseerid aitasid kodanlusel võimu enda käes hoida. 2. (15.) märtsil moodustati kodanluse liidrite ja Petrogradi Nõukogu esseerlik-menševistliku juhtkonna vahelise kokkuleppe tulemusena *Ajutine Valitsus*, mille koosseis kuulutati välja 3. märtsil. Valitsuse eesotsas oli vürst G. J. Lvov, valitsuse koosseisu kuulu-

sid aga suurkapitalistid A. I. Gutškov, A. I. Konovalov, M. I. Tereštšenko. Välisministriks määrati kadettide partei liider, kodanlik publitsist ja ajaloolane P. N. Miljukov. «Demokraatia» poolt läks valitsuse koosseisu esseer A. F. Kerenski.

See oli kodanluse ja kodanlustunud mõisnike valitsus. Lenin nimetas seda poolmonarhiaks, mis ei anna rahvale maad ega rahu. Oma deklaratsioonis moodus Ajutine Valitsus vaikides kõige elulisematest küsimustest: vabariigi kehtestamisest, imperialistliku sõja lõpetamisest, kaheksatunnilise tööpäeva kehtestamisest.

Kaksikvõimu klassiolemus.

Nii kujunes maal kaksikvõim, s. t. kahe võimu üheaegne eksisteerimine. Tegelik võim oli tööliste ja soldatite saadikute nõukogudel (alates märtsist hakkasid kõikjal tekkima ka talupoegade saadikute nõukogud) — proletariaadi ja talurahva revolutsioonilis-demokraatliku diktatuuri organeil. Samal ajal eksisteeris Ajutine Valitsus — kodanluse diktatuuri organ. Esseeride ja menševike reeturliku positsiooni tagajärjel õnnestus kodanlusel luua oma valitsus, kuid tööliklass ei lasknud kehtestada kodanluse ainuvõimu.

Kodanlik Ajutine Valitsus püüdis peatada revolutsiooni edasiarenemist ning kasutada revolutsiooni saavutusi kodanluse huvides. Ta tahtis jätkata imperialistlikke tapatalguid.

Esseerid ja menševikud, kes juhtisid Petrogradi Nõukogu, olid kodanluse kannupoisid. Kuid tingimustes, kus revolutsioon arenes tõusujoones ja temaga liitusid üha laiemad rahvahulgad, teostas nõukogu revolutsioonilisi ja demokraatlikke ümberkorraldusi. Kehtestati kodanlikud vabadused — sõna-, trüki-, koosolekute jm. vabadused. Töölised kehtestasid ise kaheksatunnilise tööpäeva, seadsid sisse kontrolli tootmise üle, moodustasid Punakaardi.

Ajutine Valitsus katsus allutada endale armeed. Kõigepealt püüdis ta viia sõdurid tagasi kasarmutesse, allutada nad endistele tsaariohvitseridele ja sundida neid jätkama sõda kuni võiduka lõpuni. Peegeldades tööliste ja sõdurite nõudmisi, andis Petrogradi Nõukogu 1. märtsil välja käskkirja nr. 1, mis muutis ära tsaariaegse korra armees, andis sõduritele kodanikuõigused ja tegi ettepaneku moodustada sõjaväeosades valitavad sõdurite nõukogud, kes kontrolliksid kindralite ja ohvitseride tegevust. Sellel käskkirjal oli suur tähtsus armee revolutsioneerimisel.

Esialgul usaldasid töölised ja talupojad nõukogu kokkuleplaslikku juhtkonda. Joobunud revolutsiooni edusammudest, ei suutnud nad kohe olukorras orienteeruda. Bolševikud olid alles väljunud põranda alt, paljud neist olid veel asumisel või vanglas. Selleks et paljastada esseeride ja menševike kokkuleplaslikku seisukohta, oli vaja aega. Kaksikvõim ei võinud olla kestev ja püsiv.

Veebruarirevolutsiooni ajalooline tähtsus.

Kodanlik-demokraatlik Veebruarirevolutsioon Venemaal oli võitnud. Isevalitsus oli kukutatud. Venemaast sai kodanlik vabariik. Viidi ellu rida kodanlik-demokraatlikke ümberkorraldusi: keh-

testati sõna-, trüki-, koosolekute ja usuvabadus, kuulutati välja ulatuslik amnestia. Kõik illegaalsed parteid tulid põranda alt välja.

Ent riigi elu põhiküsimused jäid lahendamata. Mõisnike maaval dust ei likvideeritud. Ekspluataatorlik kodanlik kord jäi muutmata. Ajutine Valitsus oli visalt riigi sõjast väljaviimise vastu ja saatis rindele uusi miljoneid sõdureid.

Tohutu suure ulatusega tegevust rahvahulkade kasvatamisel ning kodanluse ja selle kannupoiste — esseeride ja menševike paljastamisel arendas bolševike partei. Riigis kujunesid tingimused revolutsiooni edasiarenemiseks, tema üleminekuks uuele, kõrgemale etapile — sotsialistlikule revolutsioonile. Mõne kuu pärast viis töö lisklass liidus talurahvaga bolševike partei ja tema geniaalse juhi V. I. Lenini juhtimisel võidukalt läbi Suure Sotsialistliku Oktoob rirevolutsiooni, mis avas uue ajastu inimkonna ajaloos.

Küsimusi.

1. Miks said esseerid ja menševikud Petrogradi Nõukogus enamuse? 2. Mis on kaksikvõim? Kuidas ja miks ta tek kis? 3. Milles seisab Veebruarirevolutsiooni tähtsus? 4. Millised faktid annavad tunnistust vene kodanluse kontrevolutsioonilisusest?

Tähtsamad aastaarvud.

27. veebruar (12. märts) 1917 Sõdurite üleminek rahva poolele. Kodanlik-demokraatliku revolutsiooni võit. Petro gradi Nõukogu valimised.

2.—3. (15.—16.) märts 1917 Nikolai II loobub troonist. Ajutise Valitsuse moodustamine.

Kirjandust klassiväliseks lugemiseks.

V. Koževnikov, Koidule vastu, Tallinn, 1963.

Ülesandeid ja küsimusi kor damiseks.

1. Tõestage, et XIX sajandi lõpus ja XX sajandi alguses jõudis kapitalism Venemaal oma kõrgeimasse ja viim sesse staadiumi. 2. Miks nimetas V. I. Lenin imperialismi roiskuvaks ja surevaks kapitalismiks? 3. Millised uued jooned ilmsesid Venemaa revolutsioonilises töölisliikumises XX sajandi alguses? Missugust mõju avaldas see talurahvale? 4. Miks oli XX sajandi alguses Vene maal kodanlik-demokraatlik revolutsioon möödapääsmatu? Kuidas suhtusid sel lesse Vene ühiskonna erinevad klassid? 5. Milles seisab põhiline erinevus bolševike ja menševike vahel revolutsiooni iseloomu, tema liikumapanevate jõudude ja perspektiivi hindamisel? 6. Missugused on 1905.—1907. aasta revolutsiooni lüüasaamise põhjused? 7. Miks oli pärast 1905.—1907. aasta revolutsiooni lüü saamist möödapääsmatu uus revolutsiooniline tõus? Kuidas püüdis tsaarivalit sus seda ära hoida? 8. Miks nimetas V. I. Lenin Stolõpini agraarreformi teiseks sammuks kodanliku monarhia poole? 9. Millist mõju avaldas Esimese maailma sõja käigule sõjategevus Ida-(Vene)ringel? 10. Millised tegurid põhjustasid kodanlik-demokraatliku revolutsiooni suhteliselt kiire ja kerge võidu 1917. aasta veebruaris? 11. Kirjutage vihikusse järgmised terminid ja selgitage nende tähendust: partei programm, partei põhikiri, proletariaadi diktatuur.

SISUKORD

Sissejuhatus	3
------------------------	---

I PEATÜKK.	IMPERIALISM KUI KAPITALISMI ARENEMISE KÕRGEIM JA VIIMNE STAADIUM. VENEMAA SOTSIAAL-MAJANDUSLIK ARENEMINE IMPERIALISMIAJASTUL.
------------	---

§ 1. Tööstuse arenemine. Monopolide tekkimine ja ülevõim. XX sajandi alguse majanduskriis	5
§ 2. Finantskapitali tekkimine. Kapitali väljavedu. Venemaa majanduslik mahajäämus	9
§ 3. Põllumajandus imperialismiperioodil	14
§ 4. Venemaa poliitiline kord XX sajandi alguses. Kodanlus ja tsarism	16

II PEATÜKK.	REVOLUTSIOONILISE KRIISI KÜPSEMINE VENEMAAL XX SAJANDI ALGUSES. MARKSISTLIKU PROLETAARSE PARTEI LOOMINE.
-------------	--

§ 5. Töölis- ja talurahvaliikumine aastail 1900—1903	21
§ 6. Revolutsioonilise marksistliku partei loomine Venemaal	25

III PEATÜKK.	VENE-JAAPANI SÕDA AASTAIL 1904—1905.
--------------	--------------------------------------

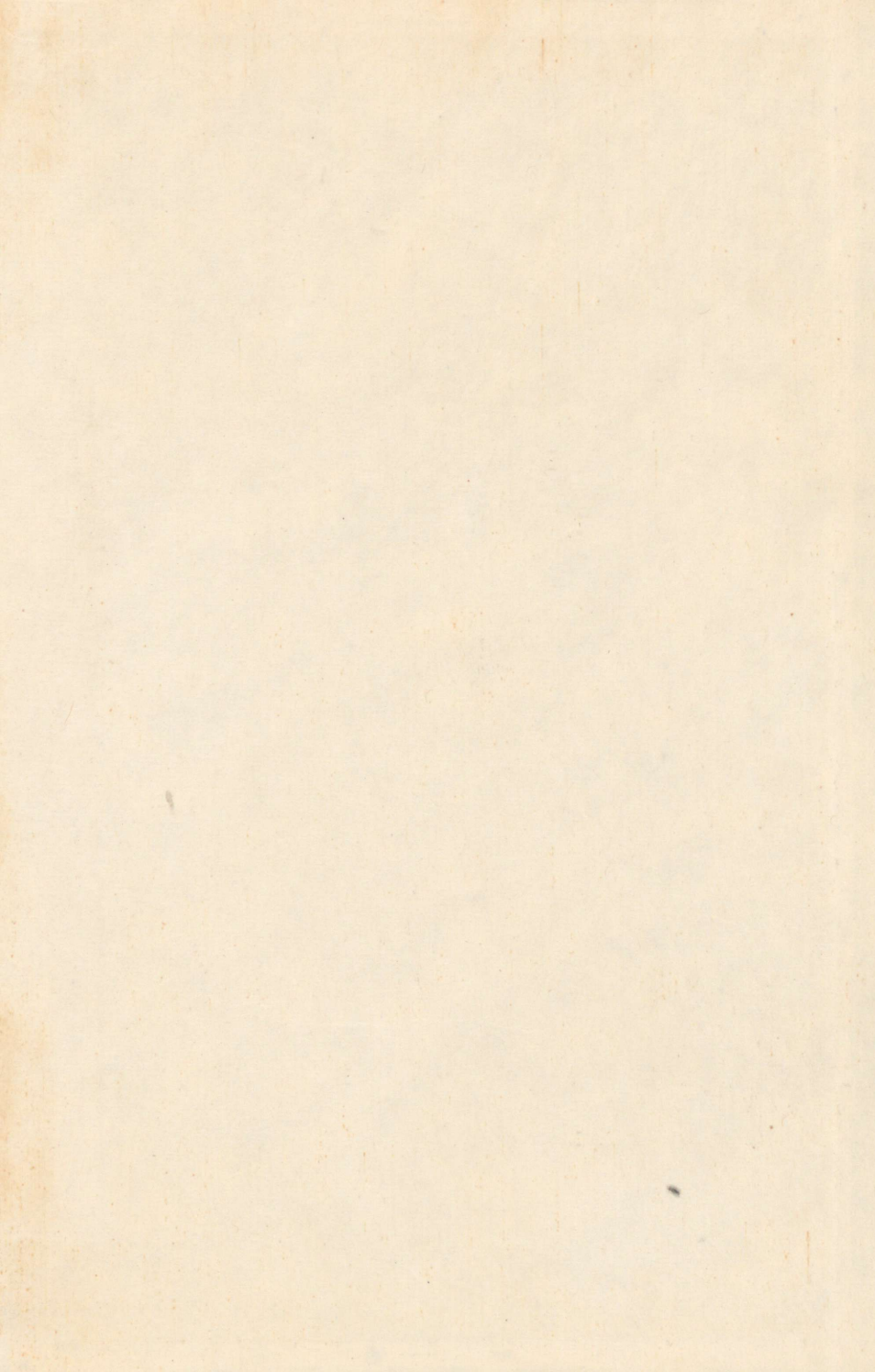
§ 7. Vene-Jaapani sõja algus	34
§ 8. Port Arturi kangelaslik kaitsmine. Tsarismi lüüasaamine	37

IV PEATÜKK.	1905.—1907. AASTA REVOLUTSIOON VENEMAAL — ESIMENE RAHVAREVOLUTSIOON IMPERIALISMIAJASTUL.
-------------	--

§ 9. Revolutsiooni algus	40
§ 10. VSDTP III kongress	46
§ 11. Revolutsiooni arenemine 1905. a. kevadel ja suvel	49
§ 12. Ülestõus soomuslaeval «Potjomkin». Bulõgini duuma	53
§ 13. Revolutsiooni tõus 1905. aasta sügisel	56
§ 14. Talurahva-, sõdurite ja rahvuslik vabadusliikumine 1905. aasta sügisel	61
§ 15. Relvastatud detsembriülestõus — revolutsiooni kõrgpunkt	64
§ 16. Revolutsiooni langus (1906—1907)	69
§ 17. Revolutsiooni lüüasaamine. 1905.—1907. aasta revolutsiooni ajalooline tähtsus	72

V PEATÜKK.		VENEMAA REAKTSIOONIPERIOODIL (AASTAIL 1907—1910).	
§ 18.	1907. aasta 3. juuni riigipööre. Kontrevolutsiooni pealetung	77	
§ 19.	Stolõpini agraarreform	78	
§ 20.	Töölisliikumine ja bolševikud reaktsiooniaastail	83	
VI PEATÜKK.		UUS REVOLUTSIOONILINE TÕUS (AASTAIL 1910—1914).	
§ 21.	Töölis- ja talurahvaliikumine aastail 1910—1914	86	
§ 22.	Bolševikud uue revolutsioonilise tõusu aastail	89	
VII PEATÜKK.		VENEMAA KULTUUR IMPERIALISMIAJASTUL.	
§ 23.	Teaduse arenemine XX sajandi alguses	93	
§ 24.	Kirjandus ja kunst XX sajandi alguses	97	
VIII PEATÜKK.		ESIMENE MAAILMASÕDA.	
§ 25.	Esimese maailmasõja põhjused ja iseloom	102	
§ 26.	Sõjategevuse käik Idarindel aastail 1914—1916	107	
§ 27.	Revolutsioonilise kriisi küpsemine Venemaal	110	
IX PEATÜKK.		KODANLIK-DEMOKRAATLIK VEEBRUARIREVOLUTSIOON.	
§ 28.	Tsarismi kukutamine	115	
§ 29.	Kaksikvõim	126	

Иван Антонович Федосов. ИСТОРИЯ СССР. Период империализма. Учебное пособие. 9 класс. Издание 3-е. На эстонском языке. Перевела с русского М. Арукаэву. Художественное оформление Э. Тали. Издательство «Валгус». Таллин, Пярнуское шоссе, 10. Toimetajad E. Kaarde ja A. Haljamaa. Kunstiline toimetaja H. Keigo. Tehniline toimetaja L. Krikmann. Korrektorid M. Pall ja H. Kull. Laduda antud 2. XII 1968. Trükkida antud 21. II 1969. Kohila Paberivabriku trükipaber nr. 2, 60×90/16. Trükipoognaid 8,25 + 0,25 (kaardid). Arvestuspoognaid 8,81. Trükiarv 14 000. Tellimuse nr. 7147. Hans Heidemanni nim. Trükkikoda, Tartu, Ülikooli 17/19. I.

ESIMENE MAAILMASÕDA AÄSTAIL 1914–1918 (Idarinne)

a. Euroopa sõjavad riigid

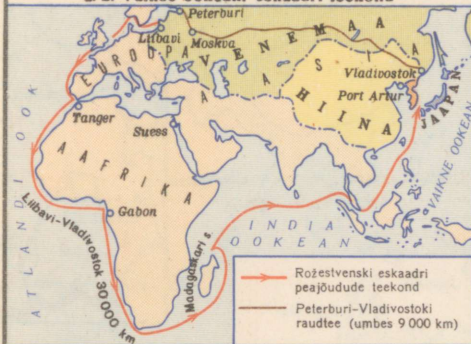

- Antant (Venemaa, Prantsusmaa, Inglismaa) ja tema liitlased
- Saksamaa ja tema liitlased
- Neutraalsed riigid
- Saksamaa ja tema liitlaste pealöökiide suund
- Vene vägede pealöökiide suund
- Vene vägede suurima edasilükkumise piir Ida-Preisimaal 1914. a. augustis-septembris
- Rindejoon 1914. a. lõpuks
- Rindejoon 1915. a. oktoobriks
- Saksa-Austria vägede paiskamine Vene rindele
- Rindejoon Galiitsias ja Rumeenias 1916. a. lõpuks
- Rindejoon 1917. a. oktoobriks
- Relvastatud ülestõusu võit Petrogradis 7. novembril (25. okt.) 1917. a. ja nõukogude võimu kehtestamine
- Riikide piirid 1914. a.

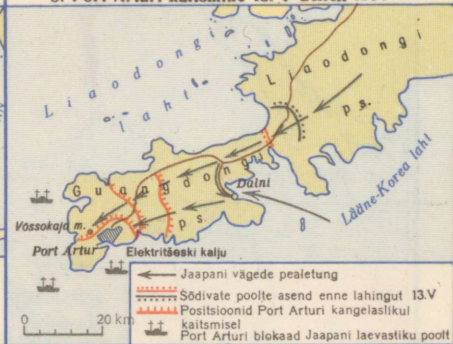
- 1 Albaania
 - 2 Belgia
 - 3 Holland
 - 4 Montenegro
 - 5 Šveits
- Vägede paigutus 1917. a. lõpuks

VENE-JAAPANI SÕDA AASTAIL 1904-1905

a. 2. Vaikse ookeani eskaadri teekond

b. Port Arturi kaitsmine 13. V-20. XII 1904

- Rožestvenski eskaadri peajõudude teekond
- Peterburi-Vladivostoki raudtee (umbes 9000 km)
- Jaapani vägede pealetung
- Sõdivate poolele asend enne lahingut 13.V
- Positsioonid Port Arturi kangelaslikul kaitsmisel
- Port Arturi blokaad Jaapani laevastiku poolt

- Venemaa poolt Hiinalt 1896.a. renditud territoorium
- Jaapani laevastiku ootamatu kallaletung 681 vastu 27.1.1904
- Vene vägede ja laevastiku paigutus sõja algul
- Dessandid ja Jaapani vägede pealetung
- Vene vägede tegevus ja taandumine
- Tähtsamad lahingud merel ja maitsmaal
- Vene ja Jaapani vägede paigutus sõja lõpuks
- Riigipiirid

ESIMENE VENE REVOLUTSIOON AASTAIL 1905-1907.

1905. a. sügis
1905. a. detsember

Reivastatud detsembrilüestõus

Talurahvaliikumise uus tõus

Ülevenemaaline poliitiline üldstreik oktoobrikuus

Trükitoõliste streik

1905. a. sügis

Ülestõus soomuslaeval „Potjomkin“

Talurahvaliikumise tugevnemine

Mõisate haaramine

Reivastatud ülestõus Lodzis

Streigiliikumise tõus Ivanovo-Voznessenski kangrute streik

9. jaanuar 1905. a.
1905. a. suvi

9. jaanuar 1905. a.

Verine pühapäev

21 kop.

A-29756

2/74193

TÜ RAAMATUKOGU

1 0300 00447183 7